

UNIVERZA V MARIBORU

FILOZOFSKA FAKULTETA

Oddelek za zgodovino

MAGISTRSKO DELO

Vita Zgoznik

Maribor, 2017

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta
Oddelek za zgodovino

Vita Zgoznik

STRUKTURA ZADNJEGA SLOVENSKEGA ZASTOPSTVA V DUNAJSKEM
PARLAMENTU (1911–1918)

MAGISTRSKO DELO

Mentor: red. prof. dr. Andrej Rahten

Maribor, junij 2017

Lektorica:

Barbara Štimulak, profesorica slovenskega jezika in zgodovine

Prevajalka:

Damjana Rebek, profesorica angleškega in nemškega jezika

ZAHVALA

Za vse strokovne nasvete in pomoč bi se v prvi vrsti rada zahvalila red. prof. dr. Andreju Rahtenu, ki me je nadvse potrpežljivo spremljal do končnega izdelka, me opogumljal in ni izgubil upanja ter zaupanja vame. Hvala Vam.

Zahvala gre moji celotni družini. K moji prvi in k zdajšnji, ki jo pomagam soustvarjati. Mami in ati, hvala. Za vso potrpežljivost in razumevanje. Pa hvala ni dovolj ... Brez vaju ne bi postala to, kar sem. Anže, ljubi moj, hvala, ker si moj pristan. Lovro, hvala za podporo, takšno ali drugačno. Zahvala gre tudi vsem štirim starim staršem, ki so me spremljali vse do konca študija in so z mano še na začetku nove poti. Družina Lipičnik, hvala, za vse spodbudne besede ob nastajanju dela. Največja motivacija pa trenutno raste pod mojim srčkom in me z vsako brco spodbudi k nadaljnjim uspehom. Hvala tudi tebi, dete moje.

Rada bi se zahvalila še delavcem v Arhivu ZRC SAZU, sploh gospodu Martinu Grumu, za vso prijaznost, pomoč pri iskanju in gostoljubje v arhivu.

Hvala vam.

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

IZJAVA

Podpisana Vita Zgoznik, rojena 5. 4. 1991, študentka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, študijskega programa 2. stopnje slovenski jezik in književnost in zgodovina, izjavljam, da je magistrsko delo z naslovom *Struktura zadnjega slovenskega zastopstva v dunajskem parlamentu (1911–1918)* pri mentorju red. prof. dr. Andreju Rahtenu avtorsko delo.

V magistrskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

Vita Zgoznik

Maribor, 2017

Povzetek

Zadnje volitve v dunajski parlament so se zvrstile 13. junija 1911, kmalu za tem pa je izbruhnila prva svetovna vojna, ki je omogočila zadnjim poslancem, da so svoja poslanska mesta zasedali kar sedem let. Magistrska naloga predstavlja podrobnejše biografije zadnjih petindvajsetih slovenskih poslancev, ki so se borili za narodne pravice na Dunaju. Začetno poglavje je namenjeno lažjemu razumevanju zgodovinskega dogajanja in sistema volitev, saj je bil čas tisti, ki je diktiral posameznikove odločitve, volilni sistem pa je bil za razliko današnjega povsem drugačen. V nadaljevanju so predstavljene biografije, v katerih so načeloma podani podatki z vidika drugih področij delovanja, ki so jih poslanci spretno udejanjali vzporedno s političnim udejstvovanjem. Mnogi med njimi so bili odvetniki, uredniki, novinarji, duhovniki, župani in celo pisatelji, drugi pa so vse svoje življenje posvetili politiki. Življenja poslancev so med seboj prepletena, saj so se na političnem področju medsebojno povezovali.

Ključne besede: slovenski poslanci, biografije, zadnje volitve, dunajski parlament, 1911–1918, Avstro-Ogrska, Kraljevina SHS.

Abstract

The last elections into the Vienna Parliament were held on June 13, 1911, shortly before the First World War began, which allowed the elected politicians to remain in their positions for seven years. The Master Thesis explores the detailed biographies of the last twenty-five Slovene members of parliament who fought for national rights in the Vienna Parliament. The first chapter explains the historical background and the electoral system of the early twentieth century, which was a complete opposite of the today's electoral system. The following chapters present other areas of activities the MPs participated in along with their political engagement. Many among them were lawyers, editors, journalists, priests, and even writers, while others dedicated their whole life to politics. Lives of the members of parliament were intertwined as they kept connecting in the field of politics.

Key words: Slovene members of parliament, biographies, last elections, Vienna parliament, 1911-1918, Austro-Hungarian Empire, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

Kazalo vsebine

1. Uvod.....	12
2. Volitve v dunajski parlament 1911.....	15
2. 1 Dualistična ureditev, dunajska parlamentarna scena od leta 1911 do leta 1914 in oris klubov slovenskih narodnih poslancev.....	17
3. Struktura slovenskih narodnih poslancev po deželah.....	22
3. 1 Kranjska.....	24
3. 1. 1 Ivan Šusteršič (* 29. maj 1863 – † 7. oktober 1925).....	24
3. 1. 2 Janez Evangelist Krek (* 27. november 1865 – † 8. oktober 1917)	32
3. 1. 3 Fran Povše (* 1. januar 1845 – † 4. januar 1916).....	38
3. 1. 4 Josip Pogačnik (* 19. oktober 1866 – † 18. avgust 1932).....	41
3. 1. 5 Franc Demšar (* 4. oktober 1864 – † 17. oktober 1953).....	44
3. 1. 6 Jože Gostinčar (* 17. marec 1860 – † 10. februar 1942).....	45
3. 1. 7 Ignacij Žitnik (* 24. november 1857 – † 28. december 1913).....	48
3. 1. 8 Janez Hladnik (* 13. maj 1863 – † 12. januar 1947).....	51
3. 1. 9 Fran Jaklič (* 6. december 1868 – † 31. december 1937).....	54
3. 1. 10 Evgen Jarc (* 7. december 1878 – † 5. junij 1936).....	62
3. 1. 11 Lovro Pogačnik (* 16. avgust 1880 – † 5. oktober 1919).....	66
3. 1. 12. Vladimir Ravnihar (* 6. marec 1871 – † 8. november 1954).....	69
3. 2 Štajerska.....	72
3. 2. 1 Anton Korošec (* 12. maj 1872 – † 14. december 1940).....	72
3. 2. 2 Karel Verstovšek (* 26. julij 1871 – † 27. marec 1923).....	77
3. 2. 3 Mihael (Miha) Brenčič (* 10. september 1879 – † 22. november. 1954).....	81
3. 2. 4 Ivan Roškar (* 8. april 1860 – † 23. maj 1933).....	84
3. 2. 5 Franc Pišek (* 3. december 1856 – † 6. januar 1922).....	86
3. 2. 6 Fran Jankovič (* 14. julij 1871 – † 2. 3. 1934).....	88
3. 2. 7 Ivan Benkovič (* 24. junij 1875 – † 23. september 1943).....	91

3. 3 Koroška	93
3. 3. 1 Franc Grafenauer (* 2. december 1860 – † 13. december 1935).....	93
3. 4 Primorska (Goriška, Trst in Istra).....	101
3. 4. 1 Goriška.....	101
3. 4. 1. 1 Anton Gregorčič (* 2. januar 1852 – † 7. marec 1925).....	101
3. 4. 1. 2 Josip Fon (* 26. april 1865 – † 26. december 1926).....	105
3. 4. 2 Trst.....	108
3. 4. 2. 1 Gustav Gregorin (* 10. april 1860 – † 30. maj 1942).....	108
3. 4. 2. 2 Otokar Rybář (* 12. september 1865 – † 12. januar 1927).....	111
3. 4. 3 Istra.....	115
3. 4. 3. 1 Matko Mandić (* 22. september 1849 – † 13. maj 1915).....	115
5. Sklep.....	118
6. Viri in literatura.....	121

Kazalo slik

Slika 1: Portreti osmih obravnavanih slovenskih narodnih poslancev	23
Slika 2: Dr. Ivan Šusteršič	31
Slika 3: Objava smrti Janeza Evangelista kreka v Slovencu	37
Slika 4: Fran Povše	40
Slika 5: Josip Pogačnik	43
Slika 6: Ignacij Žitnik	50
Slika 7: Janez Hladnik	52
Slika 8: Fran Jaklič	61
Slika 9: Fran Jaklič s šestimi otroki	61
Slika 10: Evgen Jarc	65
Slika 11: Pesem Lovra Pogačnika v Domu in svetu	66
Slika 12: Pesem Lovra Pogačnika v Zori	67
Slika 13: Ob smrti Korošca v časopisu Slovenec	76
Slika 14: Mihael Brenčič	82
Slika 15: Ivan Roškar	85
Slika 16: Fran Jankovič	90
Slika 17: Ivo Benkovič	92
Slika 18: Odlomek iz Grafenauerjeve povesti Hudi dnevi	93
Slika 19: Franc Grafenauer	99
Slika 20: Objava ob smrti Josipa Fona v Slovencu	107
Slika 21: Objava ob smrti Matka Mandića v Naši slogi	117

Kazalo preglednic

Preglednica 1: Število slovenskih poslancev v državnem zboru od leta 1873 do leta 1918..... 17

Preglednica 2: Slovenski klubi in slovenski poslanci v državnem zboru leta 1911..... 23

1. Uvod

Ob pričetku pisanja magistrske naloge sta se sprva porajali vprašanji, kaj sploh je parlament in kako je dunajski parlament vplival na politično ozadje slovenskega prostora ter njegovih politikov. Šele razjasnitev teh dveh vprašanj bo pripomoglo k lažjemu razumevanju same teme ter ciljev magistrskega dela.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je parlament definiran kot zakonodajno in politično predstavniško telo enega ali dveh domov, ki ga sestavljajo predstavniki političnih strank v meščanskodemokratskih državah.¹ Gre za povsem preprosto razlago pojma. Janko Prunk je slednjega, s pomočjo Političnega leksikona, zelo dobro razširil: *“Parlament je najvišji suvereni predstavniški oblastni organ ljudstva, naroda oziroma države, ki se je v evropski civilizaciji in politični kulturi postopoma uveljavil z ljudsko suverenostjo.”*²

S parlamentom in parlamentarizmom je zelo tesno povezan pojem demokracije, saj po vseh pravilih poslance parlamenta voli ter izvoli ljudstvo. O parlamentarizmu na Slovenskem se je mnogokrat govorilo z veliko mero dvoma, češ da parlamentarne tradicije na Slovenskem ni. A razprave zgodovinarjev, kot so Vasilij Melik, Andrej Rahten, Janko Prunk in drugih, dokazujejo drugače. Raziskovanje večdisciplinarne raziskovalne skupine Inštituta za civilizacijo in kulturo, ki je v osnovi historiografsko predstavila pojem parlamentarizma na Slovenskem s stališča več strok³, je prav tako že takoj na začetku zaobšla dvome o zametkih parlamentarnega reda na Slovenskem.

Zgodovinarica Alja Brglez je v prvih dveh člankih prej omenjene raziskave oziroma zbornika⁴ odlično predstavila zametke predstavniških teles v najzgodnejši dobi slovenske zgodovine, kjer je med drugim zapisala, da ti segajo že v 6. stoletje⁵, v obdobju srednjega veka pa lahko o razvoju parlamentarizma govorimo z oblikovanjem deželnega plemstva v stanove in posameznimi ljudskimi predstavništvu v času kmečkih uporov.⁶ Vse razprave v zborniku Inštituta za civilizacijo in kulturo dokazujejo, da parlamentarizem na Slovenskem sicer res ne premore neprekinjene tradicije, mogoče pa je govoriti o kontinuirani zavesti o pomembnosti parlamentarnih organov in o vključenosti

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Spletni vir: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=parlament&hs=1, 19. 12. 2016.

² Janko Prunk in Cirila Toplak, *Parlamentarna izkušnja Slovencev* (Ljubljana 2005), str. 9.

³ *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, ur. Barbara Vogrinec (Ljubljana 2005).

⁴ Glej op. št. 3.

⁵ Alja Brglez, “Zgodovina/sledovi političnih predstavniških teles v najzgodnejši dobi slovenske zgodovine”, v: *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, ur. Barbara Vogrinec (Ljubljana 2005), str. 45.

⁶ Alja Brglez, “Zgodovina stanovskega parlamentarizma na slovenskem ozemlju v (visokem) srednjem in zgodnjem novem veku”, v: *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, ur. Barbara Vogrinec (Ljubljana 2005), str. 59.

Slovencev v delo parlamentov različnih držav.⁷ Na to opozarjata tudi Vasilij Melik in Janko Prunk v svojih delih⁸. Slovenci so že v 19. stoletju angažirano sooblikovali parlamentarno življenje. Vasilij Melik je v svoji monografiji⁹ odlično predstavil potek volilnega procesa na Slovenskem (od 1861 do 1918), predstavil procentualno sestavo predstavnikov glede na posamezne dežele, a malo je zapisal o življenjepisih posameznih izbrancev, ki so od leta 1873 bili direktno izvoljeni v dunajski parlament. Janko Prunk je v svoji znanstveni monografiji¹⁰ podrobneje pisal o parlamentarni izkušnji Slovencev. Opisal je proces parlamentarizma na Slovenskem vse od leta 1848 do leta 2000, svoja dognanja je potrdil z raznoliko literaturo in viri. Andrej Rahten je v svoji razpravi¹¹ dodal, da so dvomi o slovenski tradiciji parlamentarizma zakoreninjeni v znanih stereotipih o tem, kako naj bi Slovenci ves čas živeli pod tujim žezlom. Poudaril pa je, da se moramo zavedati, da so bili Slovenci avstrijski državljani. Habsburžani so z vsemi pravicami zasedli cesarski prestol, Slovenci so ob tem posledično zgodovinsko kot tudi državno pravno padli v avstrijski državni okvir, slovenski politiki pa so najkasneje v času marčne revolucije postali živ, aktiven in povsem nezanemarljiv del avstrijskega političnega dogajanja.¹² Po obnovi ustavnega in parlamentarnega vsakdana leta 1861 pa so imeli slovenski politiki težave pri uveljavljanju nacionalnih interesov v deželnih zborih, kjer so bili preglasovani z nemško ali italijansko večino. Slednja je preprečevala sprejem slovenskih narodnih zahtev. Parlament na Dunaju je bil takrat za slovenske politike edino upanje za uspešno razrešitev vsaj kakšnega narodnostnega vprašanja. Namreč dunajski državni zbor je imel v svojih vrstah še druge slovanske stranke, s katerimi so slovenski politiki lažje našli skupen jezik. Dunajski parlament je bil za slovensko politiko prostor, kjer se je lahko bolj suvereno govorilo o narodnostnih zahtevah.¹³

Kljub vsem razpravam, monografijam in člankom, ki so nastali na temo parlamentarizma na Slovenskem, so bile po pregledu dotične literature podane ugotovitve, da so skoraj vsa dela, če niso v njih obravnavane zgolj določene zgodovinske osebnosti, skopa glede biografskih podatkov (sploh slovenskih) posameznikov, ki so sooblikovali politično dogajanje v državnem zboru na Dunaju. Zanimivo je dejstvo, da nekaj poslancev sploh ni zabeleženih v Slovenskem biografskem leksikonu¹⁴. V magistrski nalogi se bom tako lotila raziskovanja zadnjih sedmih let, ko so v dunajskem parlamentu še sedeli slovenski narodni poslanci. Gre za zadnje obdobje habsburške

⁷ *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, ur. Barbara Vogrinec (Ljubljana 2005), str. 355.

⁸ Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918* (Ljubljana 1965) (dalje kot: V. Melik, *Volitve na Slovenskem*); Janko Prunk in Cirila Toplak, *Parlamentarna izkušnja Slovencev* (Ljubljana 2005).

⁹ Glej V. Melik, *Volitve na Slovenskem*.

¹⁰ Glej Janko Prunk in Cirila Toplak, *Parlamentarna izkušnja Slovencev* (Ljubljana 2005).

¹¹ Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914* (Celje 2001) (dalje kot: A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*).

¹² A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 141–145.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Dalje bo uporabljena kratica SBL.

monarhije in zadnje volitve v dunajski parlament, ki so se zgodile leta 1911, natančneje 13. junija. Magistrska naloga se bo dotaknila raziskovanja biografij poslednjih slovenskih poslancev, ki so zadnjih sedem let habsburške monarhije sooblikovali politično manevriranje avstrijskega prostora. Za lažje razumevanje zadnjega dejanja habsburške monarhije bo na začetku predstavljen kratek pregled političnih dogodkov oziroma političnega dogajanja v dunajskem parlamentu od uvedbe dualističnega sistema do leta 1914, ko je izbruhnila prva svetovna vojna, ki je posegla v sredino našega raziskovanega časovnega ustroja in ustvarila posebno politično atmosfero. Pregled bo osredotočen predvsem na oblikovanje slovenske politike v obravnavanem obdobju.

V zadnjih desetih letih je bilo sicer spisanih ogromno različnih monografij, člankov, biografij na temo dunajskega parlamenta, zato bo glavna omejitev raziskave ta, da bo potrebno preučiti veliko literature, da se raziskovanje ne bo ponavljalo. Raziskovanje bo potekalo na podlagi posebnega pristopa, saj se bo osredotočilo izključno na biografske podatke. V večini bo pregledana že znana literatura, pregledani bodo tudi viri in časopisje, ki se do sedaj še niso pokazali kot navedbe v posameznih biografijah. Tako bodo izdelane podrobnejše biografije štiriindvajsetih oziroma petindvajsetih slovenskih poslancev, ki so v zadnjih sedmih letih habsburške monarhije delovali na Dunaju. Njihove biografije ne bodo zgrajene zgolj na političnih aktivnostih, ampak me bo zanimalo predvsem njihovo delovanje na družbeno-kulturnem področju ter delovanje v posameznih lokalnih okoljih, saj so določeni posamezniki učinkovito delovali izven političnih okvirjev. V sklopu biografij bo v grobem prikazano delo poslancev tudi v času prve svetovne vojne in ugotovljeno bo, kaj se je z njimi zgodilo po nastanku nove jugoslovanske države.

2. Volitve v dunajski parlament 1911

Prve moderne volitve je Slovincem prinesla najznamenitejša meščanska revolucija leta 1848, ki je na samem koncu privedla do odprave fevdalnega sistema s cesarskim manifestom.¹⁵ Volitve so se zvrstile za dunajski in frankfurtski parlament ter začasne deželne zbornice in tržaški mestni svet. Prvo parlamentarno obdobje je imelo omejen rok trajanja, ampak proti naslednjim trinajstim letom veliko več volilnih pravic – kasneje volilna pravica ni bila niti splošna niti enaka, posamezne dežele in narodnosti so bile neenakomerno zastopane, absolutno v prednosti pa je bilo ves čas nemško meščanstvo in nemški veleposestniki. Vsaka dežela je dobila za zastopanje deželnih zadev svoj deželni zbor. Od samega začetka so bili volivci razdeljeni v volilne razrede oziroma kurije. Ureditev deželnih zborov, ki je bila naslonjena na tradicijo fevdalnih časov, je močno spominjala na stare deželne stanove. Državni parlament je imel od leta 1861 dve veliki zbornici: gosposko in poslansko. V gosposko zbornico je sam cesar imenoval predstavnike visokega plemstva, nekatere cerkvene dostojanstvenike in posameznike, ki so naredili nekaj posebnega za državo. V poslansko zbornico pa so volili deželni stanovi iz svojih vrst, kar je prineslo prenos kurij tudi v državni zbor. Število poslanskih mest je bilo glede na dežele krivično razdeljeno, podoba parlamenta je bila povsem zastarela.¹⁶ Takšen volilni sistem je vpil po prenovi.

Prva velika reforma volilnega sistema se je zgodila leta 1873 in je prinesla direktne volitve v dunajski parlament, a kurije so ostale. Delež neenakomernega deželskega zastopanja se je še povečal. Leta 1896 je bila prvič v avstrijski zgodovini, z drugo veliko državnozbornsko reformo, uvedena splošna moška volilna pravica. Obstoječim kurijam – mesta in trgi, podeželje oziroma kmečke občine, trgovska in obrtna zbornica ter veleposestniška – so dodali še peto – splošno kurijo oziroma peti volilni razred. Prenovo so zahtevali zlasti socialdemokrati in krščanski socialci, ki so videli ublažitev nacionalnih napetosti na podlagi splošne volilne pravice, saj bi tako pritegnili pozornost na gospodarsko in socialno problematiko¹⁷. A takšna rešitev je prepuščala širšim družbenim slojem le eno šestino poslancev in zato ni bila zadovoljiva. Potrebno se je tudi zavedati, da je takšen sistem metal na celoten sistem anahronistično luč¹⁸.

Tako je bila leta 1907 uveljavljena tretja velika državnozbornska reforma. Z njo so bili odpravljene vsi volilni razredi. Nastala je poslanska zbornica, ki je bila sestavljena na podlagi splošne in enake,

¹⁵ Janko Prunk, *Kratka zgodovina Slovenije* (Ljubljana 2008), str. 69.

¹⁶ V. Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 5–8.

¹⁷ A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 6.

¹⁸ Vasilij Melik, "Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki", v: *Zgodovinski časopis*, št. 2 (1979), str. 221.

tajne ter direktne volilne pravice.¹⁹ Ta velika državnozborna reforma je mandate tudi že predhodno razdelila glede na narodnosti. Seveda so bile razlike v zastopstvu še vedno očitne, Nemci in Italijani so imeli glede na število prebivalstva še vedno veliko preveč poslancev, kot pa bi jih naj imeli glede na odstotek prebivalstva v državi.²⁰

Od leta 1896 je v poslanski zbornici avstrijskega državnega zbora sedelo skupaj 425 poslancev, po volilni reformi leta 1907 pa je njihovo število zraslo na 516. Narodnostna sestava parlamenta je bila zelo barvita: vanj so bili izvoljeni nemški, češki, poljski, rusinski, italijanski, hrvaški, romunski, srbski in slovenski poslanci. Do volilne reforme leta 1907 je bilo v državnem zboru 15 zastopnikov slovenskih strank, nato pa je njihovo število zraslo na 24. Delež slovenskih mandatov (4,6 odstotka) se je skoraj povsem ujema z deležem slovenskega prebivalstva v avstrijskem delu monarhije (4,7 odstotka).²¹ Po prvih volitvah, ki so se izvršile na podlagi splošne in enake volilne pravice se je junija 1907 na Dunaj odpravilo 24 poslancev iz vseh dežel s slovenskim prebivalstvom. Prav toliko poslancev je ponovno sedelo v poslanskih klopih po padcu Bienertrove vlade, ko se je 17. julija 1911 ponovno sestel dunajski državni zbor pod vodstvom Karla grofa Stürgkha.²² V preglednici (Preglednica 1) je prikazana številčnost slovenskih narodnih poslancev v periodnem obdobju 1873 do 1918, kjer lahko dobro vidimo, da je reforma volilnega sistema ter posledično prenova sestave državnega zbora pripomogla k številčnosti poslancev manjših narodov v državnem parlamentnem zastopstvu.

Državni zbor v prvem obdobju (do leta 1873) ni imel posebej določenega funkcijskega obdobja. Mandati državnozbornih poslancev so se končali ob vsakih novih volitvah v deželni zbor dežele. Funkcija prvih državnozbornih poslancev je tako trajala šest let. Z letom 1873, ko se z reformo začnejo direktne volitve v državni zbor, se je tudi zakonsko določila volilna doba državnega zbora na šest let. Zadnje volitve v dunajski državni zbor so se zvrstile 13. junija 1911. V to obdobje po letu 1911 sovpade tudi začetek prve svetovne vojne, zato je v obdobju 1914–1918 potekla funkcijska doba državnemu zboru leta 1917, ker do volitev v času vojnega stanja ni prišlo. Poslanci so zaradi tega izjemoma obdržali mandate kar sedem let.²³

V teh poslanskih vrstah je sedelo 24 slovenskih narodnih poslancev, ki so se ves čas političnega udejstvovanja zaradi močnejše sloge združevali v politične zveze oziroma klube. Tako avstrijsko

¹⁹ V. Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 5–39.

²⁰ Prav tam, str. 37.

²¹ Andrej Rahten, "Slovenska ljudska stranka v parlamentarnem življenju Avstro-Ogrske in jugoslovanske monarhije", v: *Historični seminar*, Zbornik predavanj 2001–2003, ur. Kokole, Likar, Weiss (Ljubljana 2003), str. 212 (dalje kot: A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka*).

²² Janez Cvirn, *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji* (Ljubljana 2006), str. 294 (dalje kot: J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*).

²³ V. Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 39.

kot slovensko politično dogajanje je potrebno podrobneje pogledati predvsem z vidika političnega dogajanja v času dualistične ureditve, osredotočeno predvsem na zadnje obdobje.

Leta	Skupaj	Kranjska	Koroška	Štajerska	Trst	Goriška	Istra
1873–1879	8	4		2	1	1	
1879–1885	13	8		3	1	1	
1885–1887	14	8	1	3	1	1	
1887–1891	13	8		3	1	1	
1891–1897	14	8		3	1	2	
1897–1901	16	9	1	4		2	
1901–1907	15	9		4		2	
1907–1911	24	11	1	7	1	3	1
1911–1918							

Preglednica 1: Število slovenskih poslancev v državnem zboru od leta 1873 do leta 1918²⁴

2. 1 Dualistična ureditev, dunajska parlamentarna scena od leta 1911 do leta 1914 in oris klubov slovenskih narodnih poslancev

Habsburška monarhija je v vojni s Prusijo leta 1866 morala predat boj za prevlado v nemškem prostoru. Izgubljena vojna je pomenila za monarhijo velik udarec, misel o razpadu države se je močno razširila po celotnem prostoru. V takšnem stanju je bila nujna vsaj delna konsolidacija notranjih razmer.²⁵ Dunaj in Budimpešta sta se začela približevati, saj so na Dunaju ugotovili, da je nujen sporazum z Madžari, če želijo ohraniti mir v monarhiji in s tem spravo narodov.²⁶ Leta 1867 se je tako začelo v dunajskem državnem zboru razpravljati o kompromisu med vladajočim nemškim narodom in med Madžari o preureditvi monarhije.²⁷ Po večmesečnih pogajanjih je bila uveljavljena nova, dualistična ureditev monarhije.²⁸ Avstro-Ogrska se je izoblikovala s kompromisom, sklenjenim med samim Francem Jožefom in posebno ogrsko delegacijo²⁹, vrhunec poravnave pa je predstavljalo slovesno kronanje Franca Jožefa in Elizabete v Budimpešti³⁰.

²⁴ J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*, str. 288; V. Melik, *Volitve na Slovenskem*.

²⁵ Ferdo Gestrin-Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana 1966), str. 148 (dalje kot: F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina*).

²⁶ Eva Demmerle, *Habsburžani* (Ljubljana 2013), str. 205.

²⁷ Janko Prunk, *Slovenski narodni vzpon* (Ljubljana 1992), str. 78 (dalje kot: J. Prunk, *Slovenski narodni vzpon*).

²⁸ F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 148.

²⁹ A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809–1918* (Zagreb 1990), str. 165–166.

³⁰ Eva Demmerle, *Habsburžani* (Ljubljana 2013), str. 205.

Monarhija je bila z uvedbo dualizma razdeljena na dve polovici, avstrijsko in ogrsko. Avstrijska polovica je uradno nosila naziv “v državnem zboru zastopanih kraljestev in dežel”.³¹ Madžari so s pogodbo priznali, da mora vojsko in zunanjo politiko voditi ena velika država. Neomejeno delovanje v zunanji politiki je bil tudi Franc Jožefov motiv pri snovanju kompromisa. Madžarskemu narodu pa je s tem omogočil samostojno vodenje notranjih državnih zadev.³² Oba dela je vezala personalna in realna unija, cesar, skupna ministrstva za zunanje zadeve, za vojsko in za skupne finance. Carinsko politiko, tarife in podobne gospodarske zadeve naj bi urejali vsakih deset let. Na znotraj je bila vsaka polovica samostojna država s svojim ustavnim sistemom.^{33 34}

V skladu z 19. členom Državnega temeljnega zakona iz leta 1867 naj bi imeli vsi narodi oziroma “plemena” v avstrijskem delu države enakopravne možnosti, a v praksi ni bilo tako.³⁵ Na politični sceni so dominirale nemške meščanske stranke, ki jih je favoriziral cesar.³⁶ Vzpostavitev dualizma je slovenske redoljube silila k poglobljenim razmislekom o položaju. Madžari, ki so dotlej izražali svoje nezadovoljstvo z ustavno ureditvijo, so bili uslišani.³⁷ Čehi in Slovenci pa so dualizmu nasprotovali. Za slednje je bila uvedba novega sistema sploh usodna, saj jih je politično odrezal od Hrvatov oziroma od njihovega medsebojnega političnega sodelovanja.³⁸ Recimo Anton Korošec je velikokrat očital vladnim krogom, da so z dualizmom preprečili močnejši razvoj južnih Slovanov, ker so razdelili južnoslovanske dežele.³⁹ Monarhijo so tako v naslednjih desetletjih spremljali ostri boji med branilci dualizma in zagovorniki federalizma, kamor so spadali tudi Slovenci.⁴⁰

Slovenci so bili eden izmed narodov v dualistični državi, ki je se je moral neprestano boriti za svoje pravice. V državnem zboru so lahko nastopali v maternem jeziku, a načeloma se je to začelo dogajati šele po letu 1900, njihovi govori so bili do leta 1917 protokolirani samo v nemškem jeziku. Uradniki so si med seboj dopisovali v nemščini, v šolah so otroke poučevali v nemškem jeziku, zaradi česar je začela usihati pismenost v maternem jeziku. Ustanavljanje slovenskih šol ni bilo uspešno, tudi ustanovitev slovenske univerze je bila neuresničena zadeva.⁴¹ V naslednjih

³¹ F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 148.

³² A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809–1918* (Zagreb 1990), str. 166.

³³ F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 148.

³⁴ A. J. P. Taylor je ureditev dualizma predstavil kot izoblikovanje treh posebnih organizacijskih smernic: prva je bila trajna skupna monarhija, ki se je pred zunanjim svetom še vedno predstavljala kot habsburška velesila, druga začasna avstro-ogrsko gospodarska skupnost in tretja organizacija dveh posebnih držav – Avstrije in Madžarske. Glej op. št. 32.

³⁵ Andrej Rahten, *Pozabljeni slovenski premier, Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)* (Celovec 2002), str. 24 (dalje kot: A. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*).

³⁶ A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 5.

³⁷ Igor Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo: politični mozaik 1860–1918* (Ljubljana 2003), str. 28.

³⁸ J. Prunk, *Slovenski narodni vzpon*, str. 80.

³⁹ Feliks J. Bister, “Hrvaško-slovensko sodelovanje v dunajskem parlamentu na predvečer prve svetovne vojne”, v: *PILAR – Croatian Journal of Social Sciences and Humanities*, št. 7(1)–8(2) (2009), str. 107.

⁴⁰ A. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, 24.

⁴¹ Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana 2006), str. 127–130.

desetletjih so se slovenski narodni poslanci ves čas borili za enakopravnost jezika v uradih, osnovnih in srednjih šolah, želeli so, da zavlada načelo, da morajo vlada, deželni, okrajni in občinski uradi poslovati s Slovenci v njihovem jeziku, prav tako tudi v vojski. Zahtevali so izboljšanje infrastrukture, gradnjo šol (med drugim predvsem ustanovitev slovenske univerze) in izboljševanje zakonov, ki so udarili po malem človeku.⁴²

Od šestdesetih let 19. stoletja sta se za prevlado v avstrijskem državnem zboru borila dva velika svetovnonazorska tabora. Eno stran je zasedal parlamentarni blok nemških liberalcev, drugo pa koalicija nemških konservativcev in slovanskih strank. Slednja je tvorila t. i. železni obroč, ki se je oblikoval pod dolgoletno taktirko Eduarda grofa Taaffeja (1879–1893).⁴³ V Taaffejevem obdobju se je narodni položaj Slovencev močno izboljšal, predvsem na Kranjskem, ki je bila priznana kot slovenska dežela, kjer se je pokazala potreba po združevanju političnih silnic.⁴⁴ V devetdesetih letih so dobo politične stabilnosti pretresla radikalna politična gibanja, ki so vplivala tako na avstrijski državni zbor kot na razdruževanje slovenskega političnega ozračja. V avstrijskem državnem zboru so radikalna gibanja uvedla konec bipolarnega razmerja moči, parlament se je razbil v številne nacionalne bloke, ki so sooblikovali politiko vse do konca prve svetovne vojne. Slovenski politiki so tako s koncem 90. let 19. stoletja začeli oblikovati politične stranke.⁴⁵

Po padcu Taaffejeve vlade leta 1893 so se do leta 1911 predsedniki vlad menjavali v povprečju na dve leti. Do leta 1911 je vrtil predsedniški vladni stolček Richard Bienerth, ki je bil po mnenju mnogih najšibkejši ministrski predsednik. Njegovo začetno delovanje je oteževala aneksija Bosne in Hercegovine, parlament je bil "vzorčen", saj so večino ministrskih položajev zasedli visoki državni uradniki. Položaj pa so izkoristile male frakcije, ki so se v tem času začele tesneje povezovati. Novembra 1908 sta se Slovenski klub in Zveza južnih Slovanov povezali v Narodno zvezo, naslednjega leta pa so se tej zvezi pridružili še češki katoliški narodnjaki ter starorusini⁴⁶ (58 poslancev). Na pobudo dr. Ivana Šusteršiča⁴⁷ se je februarja 1909 oblikovala Slovanska enota

⁴² Vasilij Melik, "Slovensko narodno gibanje v času taborov", v: *Zgodovinski časopis*, št. 1–2 (1969), str. 75–88.

⁴³ A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 6.

⁴⁴ Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana 1928), str. 29–32 (dalje kot: F. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*).

⁴⁵ A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu*, str. 6.

⁴⁶ Rusini so nekoč predstavljali širši pojem za današnje Ukrajince. Danes so Rusini prebivalci ukrajinske Zakarpatske pokrajine (predstavljajo ožje področje), njihov jezik se deloma govori tudi na severovzhodu Slovaške, jugovzhodu Poljske in severovzhodu Madžarske. V Srbiji se ponekod v Vojvodini govori panonska rusinščina, ki jo nekateri štejejo k rusinščini, drugi pa jo uvrščajo med zahodnoslovanske jezike. Lewis, M. Paul, Gary F. Simons and Charles D. Fennig (eds.), 2016. *Ethnologue: Languages of the World*, Nineteenth edition. Dallas, Texas: SIL International, dostopno na: <http://www.ethnologue.com/language/rue>, 6. 1. 2017.

⁴⁷ Dr. Ivan Šusteršič je starejšim krogom zgodovinopisja poznan pod priimkom Šuštteršič, ki ga je vpeljal v veljavo Silvo Kranjec (napisal je članek za SBL). Novejše raziskave in pregledi dokumentov pa so dokazali, da se njegov priimek piše brez druge strešice – Šusteršič. Namreč kot ugotavljata Pleterski in Rahten, se je Šusteršič podpisoval v dokumentih, časopisju in tudi drugod brez druge strešice. Po pregledu personalne mape v Arhivu SBL, ZRC SAZU v Ljubljani, se pojavljajo osmrtnice in članki, kjer je njegov priimek zabeležen kot Šusteršič. Novejši krajši opis njegovega življenja, ki je bil prav tako najdem v personalni mapi in bo najverjetneje uporabljen pri novi izdaji SBL,

(unija), ki je pronemško usmerjeni Bienerthovi vladi napovedala oster boj. Vlada je bila zaradi aneksijske krize iz meseca v mesec v težjem položaju. Januarja 1911 je Bienerth oblikoval že svojo tretjo vlado. Znotraj mandata te vlade se je obnovila Slovanska unija, h kateri so pristopile tudi nekatere poljske meščanske stranke. Stalne prekinitve sej so namesto omehčanja poslancev prinesle nezadovoljstvo med vsemi mandatarji. 13. junija 1911 so sledile volitve, kjer se je prvič v zgodovini zgodilo, da je bil padec vlade direktna posledica rezultata volitev. Namreč stranke, ki so Bienertha najmočnejše podpirale, so utrpeli velike izgube in tako se je moral dokončno umakniti s položaja.⁴⁸

Dunajski parlament je po padcu Bienerthove vlade vnovič poskušal zaživeti pod okriljem Paula barona Gautscha. Po volitvah se je moral novi ministrski predsednik soočiti z izjemno pisanim parlamentom. Najmočnejša politična skupina v državnem zboru je bilo notranje neenotno Nemško nacionalno združenje, drugi po številu so bili socialdemokrati, tretji Krščansko-socialno združenje. Poljski klub je bil notranje izredno raznolik in je prišel po številčnosti na četrto mesto. Ostali klubi so bili bistveno šibkejši, zato je pred in po odprtju državnega zbora (17. julij 1911) prišlo do tesnejših povezav sorodnih klubov. Italijanski in romunski poslanci so se povezali v Unio latina. Mladočehi, češki narodni socialisti in neodvisni so se združili v Češkem klubu. Tudi slovenski, hrvaški in srbski poslanci so se tesneje povezali. 15. julija 1911 so se slovenski katoliški poslanci – 19 poslancev Vseslovenske ljudske stranke in koroški poslanec France Grafenauer – povezali s štirimi hrvaškimi “pravaškimi” poslanci iz Dalmacije v Hrvaško-slovensko zajednico. Pet liberalnih primorskih poslancev (Vjekoslav Spinčić, Matko Mandić, Matko Laginja, Otokar Rybář in Gustav Gregorin) je 16. julija 1911 ustanovilo Slovenski primorski klub oziroma Narodni klub.⁴⁹ 20. julija 1911 so južnoslovanski poslanci našli skupno pot z ustanovitvijo Hrvaško-slovenskega kluba, ki je brez Primorcev Gregorina in Rybářja štel 27 članov.⁵⁰ Načeloval mu je dr. Ivan Šusteršič. Hrvaško-slovenski klub je bil s svojimi 27. poslanci najpomembnejši politični dejavnik v avstrijskem delu monarhije.⁵¹

Gautsch je kar hitro po začetku zasedanja državnega zbora ugotovil, da bo zaradi vseh tesnejših povezav med frakcijami težko ustvaril vlado, ki bi lahko nosila koncentracijo določenih sil. Konec julija 1911 se je po seji začel pogajati z voditelji vseh pomembnejših parlamentarnih skupin, da bi lahko sestavil optimalni parlament. A njegov poskus ni bil uspešen. Kmalu zatem se je Gautsch umaknil in sestavo nove vlade zaupal Karlu grofu Stürgkhu. Slednji je bil prepričan, da vlade ni možno oblikovati po kalupu zahodnoevropskega tipa vlad in poslance opozoril na to, da parlament

se glasi na ime dr. Ivan Šusteršič. Zaradi teh razlogov bo v magistrski nalogi uporabljena “nova” verzija priimka.

⁴⁸ J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*, str. 205–209.

⁴⁹ Prav tam, str. 209–210.

⁵⁰ Feliks J. Bister, “Hrvaško-slovensko sodelovanje v dunajskem parlamentu na predvečer prve svetovne vojne”, v: *PILAR – Croatian Journal of Social Sciences and Humanities*, št. 7(1)–8(2) (2009), str. 103.

⁵¹ A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka*, str. 216.

dela v dobro države in ljudstva. Stürgkh je večino časa ob prvem znaku protesta oziroma odpora preložil sejo in “vladal” s pomočjo § 14 (sklicevanje na izredne razmere oziroma možnost vladanja brez državnega zbora). Zaradi tega je postajal čedalje bolj nepriljubljen v vrstah državnega zbora. Decembra je prvič prekinil sestajanje zbora, naslednja seja pa je bila komaj aprila 1912.⁵²

Po skoraj štirimesečni pavzi se je zbor znova sestel oktobra 1912, razmere v državi pa so se v tem času poslabšale zaradi prve balkanske vojne, ki je zaostрила odnos med Avstro-Ogrsko in Srbijo, na notranjepolitičnem področju pa je v ospredje postavila jugoslovansko vprašanje oziroma načelo enakopravnosti po principu federalizma. Slovenski in hrvaški poslanci so v državnem zboru vedno bolj posegali po ideji o federalistični monarhiji.⁵³

V naslednjem letu so se razmere na notranjepolitičnem področju čedalje bolj slabšale, začele so se zaostrovati na Češkem, ko so razpustili češki deželni zbor in odbor ter v nasprotju z ustavo na njegovo mesto imenovali t. i. deželno upravno komisijo. Vse češke radikalne stranke so okrepile odpor proti vladi. Nadaljevanje delovanja državnega zbora se je vršilo pozno jeseni 1913, ko so obravnavali številna nujna vprašanja. Čehi so nastopili skupaj s Hrvaško-slovenskim klubom. Naslednjič se je zbor sestel 5. marca 1914 in takrat so češke stranke začele z močno obstrukcijo. 16. marca 1914 je ministrski predsednik preložil zasedanje državnega zbora “za nedoločen čas”. Nihče pa ni vedel, da bo ta “nedoločen čas” trajal več kot tri leta.^{54 55}

⁵² J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*, str. 213–214.

⁵³ F. Gestrin-V. Melik, *Slovenska zgodovina*, str. 314–316.

⁵⁴ J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*, str. 213–214.

⁵⁵ V. Melik, *Volitve na Slovenskem*, str. 39.

3. Struktura slovenskih narodnih poslancev po deželah

Leta 1907 smo z veliko državno volilno reformo dobili 24 volilnih okrajev in 24 poslancev, kar je bilo v skladu z deležem slovenskega občevalnega jezika v državi⁵⁶ oziroma kar je ustrezalo deležu slovenskega prebivalstva v zahodnem delu monarhije⁵⁷.

Ko se je dober mesec po zadnjih volitvah, 17. julija 1911, ponovno sestal dunajski državni zbor na zasedanju, je v poslanskih klopih znova sedelo 24 slovenskih poslancev (nekateri med njimi so sedeli v državnem zboru že leta 1907). Na Kranjskem so bili izvoljeni Ivan Šusteršič, Janez Evangelist Krek, Fran Povše, Josip Pogačnik, Fran Demšar, Jože Gostinčar, Ignacij Žitnik, Janez Hladnik, Fran Jaklič in Evgen Jarc, na Štajerskem Anton Korošec, Karel Verstovšek, Mihael Brenčič, Ivan Roškar, Franc Pišek, Fran Jankovič in Ivan Benkovič, na Goriškem Anton Gregorčič in Josip Fon, na Koroškem Franc Grafenauer. Ti so se že 15. julija povezali v Hrvaško-slovensko skupnost (zajednico).⁵⁸

Večina južnoslovanskih poslancev je našla skupno pot z ustanovitvijo Hrvaško-slovenskega kluba, v katerega se je 20. julija 1911 povezala večina slovenskih narodnih poslancev s štirimi hrvaškimi pravaškimi poslanci iz Dalmacije. Slednji je štel 27 članov in je predstavljal 73 % vseh južnoslovanskih poslancev,⁵⁹ v avstrijskem delu monarhije pa je bil daleč najpomembnejši politični dejavnik⁶⁰. Med vsemi zgoraj naštetimi so bili v vrstah še primorski liberalni poslanci, ki so z dvema poslancema iz Trsta gradili Narodni klub, to so bili Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja, Matko Mandić, Otokar Rybář in Gustav Gregorin. Slovenski liberalec Vladimir Ravnihar, ki je bil izvoljen v Ljubljani, je vstopil v Češki klub.⁶¹

Preglednica spodaj (Preglednica 2) prikazuje slovenske narodne poslance, ki jih bom v nadaljevanju obravnavala v magistrski nalogi⁶², kot so bili izvoljeni po deželah ter razvrščeni v kluba, ki sta se oblikovala znotraj dunajskega parlamenta kot opozicija ostalim strankam.

⁵⁶ Vasilij Melik, "Slovenski poslanci na Dunaju in v Beogradu", v: *Mikužev zbornik*, ur. Čepič, Nečak, Stiplovšek (Ljubljana 1999), str. 18.

⁵⁷ Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana 2006), str. 116.

⁵⁸ J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*, str. 294.

⁵⁹ Feliks J. Bister, "Hrvaško-slovensko sodelovanje v dunajskem parlamentu na predvečer prve svetovne vojne", v: *PILAR – Croatian Journal of Social Sciences and Humanities*, št. 7(1)–8(2) (2009), str. 103.

⁶⁰ A. Rahten, *Slovenska ljudska stranka*, str. 216.

⁶¹ J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*, str. 294.

⁶² Med obravnavanimi poslanci bomo izpustili Spinčića in Laginjo, ki nista, za razliko od Mandića, zastopala slovenskega mandata v državnem zboru. Mandića bomo zaradi tega razloga obravnavali kot 25. poslanca.

Dežela	Poslanci	Slovenska kluba (datum ustanovitve)
Kranjska	Šusteršič, Krek, Povše, Pogačnik, Demšar, Gostinčar, Žitnik (1913: Pogačnik), Hladnik, Jaklič, Jarc	Ravnihar <i>(posebej izbran v Ljubljanskem okrožju; bil član Češkega kluba v parlamentu)</i>
Štajerska	Korošec, Verstovšek, Brenčič, Roškar, Pišek, Jankovič, Benkovič	Hrvaško-slovenska skupnost (klub, zajednica) (15. 7. 1911)
Koroška	Grafenauer	
Primorska (Istra, Trst, Goriška)	Gregorčič, Fon (Goriška) Rybář, Gregorin (Trst) Spinčič, Laginja, Mandić (Istra)	Slovenski primorski klub oz. Narodni klub (16. 7. 1911)

Preglednica 2: Slovenski klubi in slovenski narodni poslanci v državnem zboru leta 1911

Slika 1: Portreti osmih obravnavanih slovenskih narodnih poslancev (vir: Dom in svet, št. 7 (1907))

3. 1 Kranjska

3. 1. 1 Ivan Šusteršič (* 29. maj 1863 – † 7. oktober 1925)

Ivana Šusteršiča (Šuđeršiča) so na Dunaju njegovi politični nasprotniki z nekakšno mešanico sovraštva in spoštovanja označili, kot je zapisal v svojih spominih duhovnik Janez Kalan, za “nekronanega vojvodo kranjskega”.⁶³ Slednji je od preloma stoletja z neverjetno spretnostjo vodil slovenske poslance v kranjskem deželnem zboru in dunajskem parlamentu. Pred prvo svetovno vojno je bil edini slovenski poslanec, ki se je udeleževal družabnih srečanj v dunajskih salonih, kjer se je v zaprtih aristokratskih in meščanskih krogih razpravljalo o “višjih inštancah”.⁶⁴ Tako se ga je že pred prvo svetovno vojno držal sloves vodilnega in najuglednejšega ter s tem tudi najbolj sposobnega slovenskega politika, še danes pa ga označujejo kot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Silvo Kranjec je v SBL označil Šuđeršiča z besedami:

*Šuđeršič, mož močne volje, velike ambicioznosti, eden redkih slovenskih politikov iz uradniške, strogo konservativne in legitimistične rodbine (en brat dvorni svetnik, drugi admiral, sestra redovnica), spada med najpomembnejše osebnosti naše politične zgodovine. Nikoli niso imeli slovenski poslanci take veljave na Dunaju kakor takrat, ko jih je v železni disciplini vodil mojster parlamentarne taktike, dr. Ivan Šuđeršič.*⁶⁵

Predsednik Vseslovenske ljudske stranke je bil do prve svetovne vojne predsednik slovensko-hrvaškega kluba v dunajskem parlamentu ter je hkrati predsedoval še katoliškemu klubu slovenskih poslancev, od začetka januarja 1912 do konca oktobra 1918 pa je prevzel tudi funkcijo kranjskega deželnega glavarja.⁶⁶

Šuđeršič je prve korake naredil v Ribnici na Dolenjskem. Rodil se je 29. maja 1863 civilnemu in kazenskemu sodniku Valentinu in njegovi soprogi Mariji (rojeni Jalen). Njegova družina (imel je še brate Ferdinanda, Abdona, Justa in Alojza ter sestro Alfonzo) je bila nadvse zvesta oblastem, hkrati pa je bila ekstremno pobožna. Najbrž se je tudi zaradi tega njegova sestra, ki je bila najstarejša med

⁶³ Andrej Rahten, “Šuđeršiči – zgodovina kranjske legitimistične rodbine”, v: Kronika, št. 2 (2010), str. 443–446 (dalje kot: A. Rahten, Šuđeršiči).

⁶⁴ Ivan Šuđeršič, Ribniški rojak v dunajskem parlamentu, 21. marec 2013, pogovor z dr. Andrejem Rahtenom in dr. Feliksom J. Bistrom ob predstavitvi knjige Nekronani vojvoda kranjski, dostopno na: <http://www.ribnica24.eu/ribnica/ivan-sustersic-ribniski-rojak-v-dunajskem-parlamentu/>, 6. 1. 2017.

⁶⁵ Silvo Kranjec, Šuđeršič, Ivan, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi678766/>, 6. 1. 2017 (dalje kot: Kranjec, Šuđeršič).

⁶⁶ Bogdan Sajovic, “Nekronani kranjski vojvoda”, *Demokracija*, 7. junij 2007, 23/12, str. 47 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu Slovenskega biografskega leksikona (SBL), ZRC SAZU).

Šusteršičevimi potomci, za vedno zaobljubila bogu in prestopila v uršulinski redovniški stan. Bratje Šusteršič (z izjemo Justa, ki je podlegel tuberkolozi in umrl v 20. letu starosti) so si spretno razdelili področja delovanja: Ivan je postal pravnik, kar ga je kasneje vodilo v politične vode, Ferdinand je z avanturističnim duhom postal rudarski inženir v Ameriki (oziroma Mehiki), kar ga je pripeljalo do velikega bogastva, Abdon je postal zgleden uradnik in je veljal za največjega poliglota družine Šusteršič, Alojz pa je prilezel do admiralskega čina v avstrijski vojni mornarici, zaradi česar je bil izjemno priljubljen med domačimi.⁶⁷

Ivan je v družini veljal za “zgodnega otroka”. Osnovno šolo je obiskoval v Ribnici, v letih 1873–1875 je obiskoval gimnazijo v Kranju, do leta 1881 pa I. državno gimnazijo v Ljubljani. Na Dunaju je v naslednjih letih študiral pravo (do leta 1885). V času študija je bil krajše obdobje član Akademskega društva Slovenija, ki pa je bilo po njegovem mnenju premalo narodno radikalno usmerjeno.⁶⁸ Po pričevanjih nekaterih naj bi bil v študentskih letih izredno svobodnega duha, čeprav je večji del študentskih dni bival pri minoritih. Recimo Henrik Tuma, znan politik, odvetnik in sodnik, s katerim sta se s Šusteršičem spoznala na Dunaju v šolskih klopeh, je v svojih spominih opisal soje videnje na nespoštljiv odnos Šusteršiča do minoritov.⁶⁹ Politični nasprotniki so mu tako pozneje očitali, da je bil v mladosti proticerkveno usmerjen. Vendar obstaja veliko intimnih pričevanj, da je ostal vse do svojega zadnjega diha globoko veren.⁷⁰

Že zadnje leto študentskega življenja je Šusteršič pokazal sposobnost političnega delovanja “iz ozadja” in v klubu slovenskih študentov na Dunaju Slovenija dosegel svoj prvi politični uspeh. Fran Šuklje, prvak slovenskih liberalcev v državnem zboru, je z izjavo, da mu je mar za prazne žepe slovenskih študentov, močno razburil tedanjo slovensko študentsko javnost. Člani društva so hoteli Šukljeta izključiti kot častnega člana, a se je Šuklje še pred dopisom društva sam odpovedal članstvu. Matija Murko, slovenski literarni zgodovinar, etnolog, slavist in urednik, se je v svojih Spominih živo spominjal tega dogodka še v svojem zrelejšem obdobju: “*Predlagatelj izključitve je bil sicer medicinec Marolt, toda dejansko je za njim stal Ivan Šusteršič.*”⁷¹ Šusteršič je kasneje v enem izmed govorov to potezo obžaloval oziroma dejal, da bi se temu dejanju sedaj smejale še krave.⁷²

V naslednjem letu, tj. 1886, je Šusteršič nastopil pripravniško službo v odvetniški pisarni dr. Franca

⁶⁷ A. Rahten, *Šusteršiči*, str. 443–446.

⁶⁸ Prav tam, str. 445 in 448.

⁶⁹ Henrik Tuma, *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi* (Ljubljana 1997), str. 161–162.

⁷⁰ A. Rahten, *Šusteršiči*, str. 448–449.

⁷¹ Janko Pleterški, *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana 1998), str. 28 (dalje kot: J. Pleterški, *Dr. Ivan Šusteršič*).

⁷² Prav tam, str. 29.

Papeža v Ljubljani. Slednji je bil poznan kot eden izmed vodilnih katoliških narodnjakov na Kranjskem. Istega leta je sestra Šusteršiča, Alfonza, dala svečano zaprisego uršolinkam. Tega dogodka se je udeležil tudi Ivan, ki bi se naj tam srečal z ljubljanskim knezoškofom dr. Jakobom Missio. Srečanje je nanj naredilo nepopravljiv vtis in bi naj odločilno vplivalo na njegov vzpon v kranjskem katoliškem gibanju.⁷³ Leta 1894 je odprl svojo odvetniško pisarno in stopil na samostojno odvetniško pot, ki je trajala vse do leta 1908.⁷⁴

Šusteršič se je tri leta pred odprtjem svoje odvetniške pisarne, leta 1891, poročil z Bogomilo Šuman, s hčerko Josipa Šumana, dvornega svetnika. Bogomila je bila širšim množicam znana po nadvse olikanem, skorajda plemiškem obnašanju. Mnogi so se bali, da so za njeno družbo premalo kultivirani, saj je navzven dajala vtis “velike dame”, a vsi, ki so jo lahko osebno bolje spoznali, so pričevali, da je bila plemenitega srca in nadvse skromna. Bogomila se je znala vrteti v družbi slovenskih politikov na Dunaju in Šusteršiču ob takšni “prvi dami” zagotovo ni bilo neprijetno.⁷⁵ V zakonu so se jima rodili štirje otroci: Ivo, Bogomila, Alfonz in Ferdinand (Feri, Ferči). Alfonz je umrl v prvih dneh po rojstvu, Bogomila pa v otroških letih. Sin Ivo je šel po očetovi poti in študiral pravo, leta 1915 pa je padel na soški fronti. Sin Ferdinand je študiral tehniko.⁷⁶

Svoj življenjski tok je Šusteršič še bolj preusmeril v politične vode z vstopom v vodstvo Katoliškega političnega društva, ki je bilo ustanovljeno leta 1890. Marsikomu iz cerkvenih vrst se to ni zdelo primerno zaradi Šusteršičevega laičnega poklica. Mahnič in Krek sta se zavzemala za vodilni položaj duhovnikov v stranki, a v vsem dolgoletnem delovanju Šusteršič ni imel v strankarskih vrstah konkurenčnega laičnega nasprotnika.⁷⁷ Leta 1892 se je v Ljubljani zgodil prvi slovenski katoliški shod, kjer so bili postavljeni temelji politične organizacije katoliških narodnjakov. Šusteršič je na shodu dobil priložnost prvega javnega nastopa, ki ga je po spominih Janeza Kalana opravil več kot zadovoljivo, izkazal se je za spretnega, odločnega, neustrašnega in požrtvovalnega. V tem duhu je kasneje spretno in srčno vodil vajeti slovenske politike, kajti bil je rojen politik: “*Razbil je obroč in moč prevladujočega liberalizma med nami in priboril katoliškemu slovenskemu ljudstvu vodilno vlogo v deželi.*”⁷⁸ Na tem shodu pa se je že pokazalo prvo nasprotovanje med Šusteršičem in Kreckom, ki je takrat postal glavni tekmeč Šusteršiča.⁷⁹

Na svoji novi, politični poti si je Šusteršič spretno in hitro utiral smernice h ključnim položajem.

⁷³ A. Rahten, *Šusteršiči*, str. 445–449.

⁷⁴ Prav tam, str. 449.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Prav tam, str. 445–449.

⁷⁷ J. Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, str. 32.

⁷⁸ A. Rahten, *Šusteršiči*, str. 449.

⁷⁹ J. Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, str. 40.

Jeseni 1896 je bil izvoljen v državni zbor (na mesto umrlega Karla Kluna), kjer je vstopil v Hohenwarthov klub. Ob ponovnih volitvah marca 1897 (potekale po novem sistemu, uvedena peta kurija s splošno volilno pravico za moške) je Katoliška narodna stranka dobila šest mandatov.⁸⁰ Šusteršič je ustanovil Slovansko krščansko narodno zvezo, ki je z drugimi slovanskimi in katoliško usmerjenimi klubi tvorila desničarske skupine v takratni Bedenijevi vladi. Ker je bil njegov klub po številu članov četrti v parlamentu, je tako preprečil ustanovitev druge večine (liberalni nemški nacionalisti so izgubili na moči). Zaradi tega dejanja so prvič v zgodovini avstrijskega parlamenta slovenski državni poslanci na parlamentarnem odru odigrali pomembno politično vlogo.⁸¹

Naslednje leto je Šusteršič odložil državno-zborski mandat, leta 1899 je dobil predsedniški stolček v Katoliškem političnem društvu in postal načelnik Katoliške narodne stranke (KNS, ustanovljena 1892). Sledil je drugi katoliški shod (leta 1900), kjer je Šusteršič, kot predsednik shoda, s svojim govornim nastopom močno napadel liberalce ter spretno govoril o krščanstvu in politiki.⁸² V govoru je naznanil tudi zahtevo po splošni in enaki volilni pravici.⁸³ Sodeloval je v parlamentarnem odboru za volilno reformo državnega zbora, po kateri so bile prve volitve izvedene 14. maja 1907.⁸⁴ Istega leta je izdal tudi Poduk za državnozbornske volitve v vojvodini Kranjski, neke vrste priročnik s 70. stranmi.⁸⁵

Na naslednjih volitvah, decembra 1900, je Šusteršič ponovno kandidiral. KNS je ponovno dobila šest mandatov, Narodno napredna stranka (NNS, nastala leta 1894) pa le tri. Šusteršič je po volitvah odklonil kakršnokoli sodelovanje z NNS.⁸⁶ V kranjskem deželnem zboru je bil septembra 1901 izvoljen za poslanca (volilni okraj Ljubljana-Vrhnika).⁸⁷ Konec januarja 1901 pa je Šusteršič ustanovil še Slovanski centrum (v njem je bilo 21 poslancev).⁸⁸

Sočasno s političnim vzponom pa je Šusteršiča zadelo parlamentarno preiskovanje zaradi "žlindre afere". Namreč Kranjska kmetijska družba je kmetijskim zadrugam, ki so bile njene članice, prodajala t. i. Thomasovo žlindro⁸⁹ po članski ceni, ostalim pa ne. Šusteršič je dal Gospodarski

⁸⁰ Andrej Rahten, "Slovenska politika v avstrijskem državnem zboru 1870–1918", v: *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, ur. Barbara Vogrinec (Ljubljana 2005), str. 133–134 (dalje kot: A. Rahten, *Slovenska politika*).

⁸¹ Kranjec, Šusteršič.

⁸² Prav tam.

⁸³ J. Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, str.104.

⁸⁴ Prav tam, str. 202.

⁸⁵ Kranjec, Šusteršič.

⁸⁶ A. Rahten, *Slovenska politika*, str. 144–146.

⁸⁷ Kranjec, Šusteršič.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Žlindra je odpadek, ki nastane pri pridobivanju surovega železa v plavžih. Vsebuje največ kalcijevega aluminijevega silikata, prisotne železove spojine pa ji dajejo rdečo barvo. Zmleta žlindra se uporablja v gradbeništvu, za posipanje teniških igrišč itn., največje količine žlindre pa končajo kar na odlagališčih. T. i. Thomasova žlindra je "posebna žlindra", ki nastane pri pridobivanju jekla po Thomasovem postopku in vsebuje veliko fosforja, zato se zmleta uporablja v kmetijstvu za umetno gnojilo. Biteks d.o.o., urednik portala dr. Nejc Zakrajšek (Ljubljana 2017–),

zvezi (bil je njen predsednik), konkurentki Kranjske kmetijske družbe, možnost, da je omogočila tudi vsem ostalim nakup žlindre po isti (znižani članski) ceni, a je sam ob koncu poslovnega leta kril primanjkljaj. Šusteršiča so obsodili “umazane konkurence”, iz nastale situacije pa ga je rešil podpredsednik KNS dr. Janko Brejc in veliko domovinskih zaupnic.⁹⁰ Vseeno je leta 1902 odložil predsedstvo v Gospodarski zvezi (prevzel jo je Janez Evangelist Krek).⁹¹ Po aferi se je Slovanski centrum združil s Hrvaško-slovenskim klubom v Slovansko zvezo (28 članov, na čelu dr. Šusteršič).⁹²

Po uvedeni novi volilni reformi so bile 14. maja 1907 izpeljane nove državnozbornske volitve. V ljubljanskem okraju je bil izvoljen Ivan Šusteršič, ki je postal predsednik Slovenskega kluba, katerega člani so bili vsi poslanci Slovenske ljudske stranke (preimenovanje KNS v SLS leta 1905) s Kranjske ter njenih podružnic na Štajerskem in Goriškem, kasneje pa se ji je pridružil tudi koroški poslanec Franc Grafenauer.⁹³ Šusteršič je Slovanski klub novembra 1908 združil z drugimi jugoslovanskimi poslanci v skupen klub Slovansko središče⁹⁴, naslednjega leta, 29. januarja 1909, pa so se tej zvezi pridružili še češki katoliški narodnjaki ter starorusini (58 poslancev). Na pobudo Šusteršiča se je 17. februarja 1909 oblikovala Slovanska enota (unija)⁹⁵, v kateri je bilo 125 poslancev⁹⁶. S številom poslancev je Slovanska enota prišla do veljave. Začela je z zelo ostro obstrukcijo proti Bienertovi vladi, ki je na koncu morala razpustiti parlament. Zadnje volitve pred izbruhom vojne, ki so se odvijale 13. junija 1911, je Vseslovenska ljudska stranka (VSL, 1909) dobila še dva mandata. Poslanci VSL so z dalmatinskimi pravaši ustanovili Hrvaško-slovensko zajednico (klub), ki ji je predsedoval nihče drug kot Šusteršič. Nov klub je bil v opoziciji tudi proti novi Stürgkhovi vladi. Ker je Šusteršič deloval v delegacijah⁹⁷, so v njegovi odsotnosti nekateri poslanci začeli z obstrukcijo in mnogi so začeli izgubljati zaupanje vanj. Zato je 4. marca 1914 odstopil s predsedstva kluba (nasledil ga je Anton Korošec). Sredi marca 1914 je predsednik parlamenta prestavil zasedanje, nato pa je izbruhnila vojna. Začela se je več kot triletna brezparlamentarna doba.⁹⁸

Leto kasneje kot državnozbornske volitve so se izvršile tudi volitve za deželni zbor, ki so se izvedle

dostopno na: <http://kemija.net/slovarcek/671>, 6. 1. 2017.

⁹⁰ J. Pleterški, *Dr. Ivan Šusteršič*, str. 113–114.

⁹¹ Kranjec, Šusteršič.

⁹² A. Rahten, *Slovenska politika*, str. 147.

⁹³ J. Pleterški, *Dr. Ivan Šusteršič*, str. 202–204.

⁹⁴ Kranjec, Šusteršič.

⁹⁵ J. Cvirn, *Razvoj ustavnosti*, str. 205–206.

⁹⁶ Kranjec, Šusteršič.

⁹⁷ Leta 1897 in kasneje v letih 1901–1913 je bil Šusteršič član avstrijske delegacije za parlamentarno kontrolo skupnih ministrstev in za glasovanje o proračunu obeh polovic države. Povzeto po: Vasilij Melik, “Volitve v avstrijsko delegacijo Avstro-Ogrske in Slovenci”, v: *Otorepčev zbornik*, ur. Darja Mihelič (Ljubljana 2005), str. 411.

⁹⁸ Kranjec, Šusteršič.

že na podlagi nove volilne uredbe. Tudi na teh volitvah, ki so bile obarvane predvsem z barvami boja za volilno reformo v deželnem zboru, je SLS pridobila absolutno večino, saj se je ljudem prikupila z zagovarjanjem splošne volilne pravice in dosegla sladko zmago.⁹⁹ Šusteršiču so prinesle vodilno vlogo, saj je postal načelnik VSL.¹⁰⁰

30. decembra 1911 je Fran Šuklje, kranjski deželni glavar, odstopil z mesta poslanca v deželnem zboru, s tem dejanjem pa se je odpovedal tudi glavarškemu mestu. Šusteršič je odšel na pogovore o novem deželnem glavarju na Dunaj, z navodili kluba deželnih poslancev SLS, ki so bili odločni, da novo mesto glavarja prevzame Fran Povše. Šusteršič, ki je bil tedaj na vrhuncu svojih moči in ambicij, je “vodo speljal na svoj mlin” in si glavarški stolček priboril zase, pri čemer je glavno vlogo odigralo priporočilo deželnega predsednika Schwarz. Šusteršič je vzporedno z “novo vlogo” deželnega glavarja obdržal tudi “staro” – mesto poslanca v državnem zboru, kar je v stranki dvignilo kar nekaj prahu, sploh med njim in Krekom.¹⁰¹

Dr. Ivan Šusteršič je tako imel v najpomembnejšem obdobju v svojih spretnih rokah niti izredno pomembnih funkcij. Bil je načelnik najmočnejše politične stranke, imel je stolček kranjskega glavarja, obdržal je mesto poslanca v državnem zboru, v katerem pa je uspešno krmaril tudi na čelu Hrvaško-slovenskega poslanskega kluba.¹⁰²

Vidov dan leta 1914 je do biti pretresel vso monarhijo. Za Slovence je bila prihodnost negotova, saj so od umrlega prestolonaslednika pričakovali razrešitev jugoslovanskega vprašanja. Atentat je postavil slovensko narodno politiko pred zgodovinsko preizkušnjo. Zavaljo atentata je podpora Slovencev Srbiji močno padla, kar se je sicer že začelo dogajati med drugo balkansko vojno. Kranjski deželni odbor je na izredni seji, ki so jo sklicali 1. julija 1914, soglasno izrazil ogorčenje nad velesrbsko propagando. Prepad med glavnima slovenskima strankama pa je na seji predstavljal Šusteršičev govor, ki je žalovanje SLS spremenil v podporo odprtega vojnega spopada proti Srbiji.¹⁰³ Na žalnem shodu SLS v ljubljanski unionski dvorani je kranjski deželni glavar vladi prisegal pripadnost in lojalnost svoje stranke, zopet pa je napadel Srbijo ter svoje politične nasprotnike obtožil srbofilstva. Polemika okrog tega dogodka so še več tednov odmevale v dnevnem časopisju, v širši javnosti pa je odpor završal s Šusteršičevo okrožnico zaupnikom SLS. Slednja je zajemala poziv k poročanju vseh pojavov velesrbstva, potencialnih protidržavnih ali

⁹⁹ F. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 167–168.

¹⁰⁰ Kranjec, Šusteršič.

¹⁰¹ J. Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, str. 265–266.

¹⁰² Andrej Rahten, “Zadnji slovenski avstrijakant: prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča”, v: *Zgodovinski časopis*, št. 2 (1999), str. 198 (dalje kot: A. Rahten, *Zadnji slovenski avstrijakant*).

¹⁰³ J. Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič*, str. 314–315.

protimonarhičnih izjavah ter o razširjenosti teh pojavov v samem časopisju.¹⁰⁴

Leto 1914 je bilo za “nekronanega vojvodo kranjskega” kritična točka, ker se je njegovo življenje začelo odvijati v povsem drugačni luči, kot pa jo je najverjetneje tudi sam pričakoval na začetku politične kariere. Njegova uspešnost je začela hitro usihati. Tega leta se je namreč moral najprej umakniti s položaja vodje Hrvaško-slovenskega kluba v državnem zboru. Čez dve leti je na seji izvršilnega odbora SLS še uspel obvladati položaj, kljub odločnim pozivom k odstopu, a vendar se je opazilo, da ni imel več nekdanjega vpliva. Ko je v letu 1917 ponovno začel delovati parlament, je novoustanovljeni Jugoslovanski klub zavrnil njegovo mesto predstavnika v delegacijah. Sledil je njegov izstop iz kluba. Vseeno je upal, da se bo njegov vpliv v stranki obnovil po Krekovi smrti, a se to ni zgodilo. 22. novembra 1917 je razpustil SLS in ustanovil Slovensko kmečko stranko.¹⁰⁵

Oktobra 1918, ob razpadu monarhije, ki ji je bil Šusteršič zvest do samega konca, se mu je zrušil svet. 22. oktobra 1918 se je kranjski deželni zbor še poslednjič sestal pod njegovo taktirko, nato pa mu jo je Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) odvezel in ga odstavil. Prejel je celo nekaj groženj povezanih s smrtjo, zato je zapustil Ljubljano in odšel na Dunaj.¹⁰⁶

Z Dunaja ga je pot vodila najprej v Švico, kjer bi se naj dve leti udeleževal katoliških kongresov. Špekulacije glede njegovih potovanj v Švico je sam komentiral: “*V Švici sem se mudil zgolj po nalogu deželnega odbora, da izvedem njegove formalne sklepe v gospodarskem interesu kranjske dežele. Vse drugo so prazne kombinacije brez podlage.*”¹⁰⁷ Nato je pripotoval v Volders na Tirolsko, kjer je nekdanji kranjski glavar bival vse do vrnitve v domovino leta 1922. V politični emigraciji je spisal delo *Moj odgovor*, v katerem je zapisal svoja razmišljanja in občutke ob ustvarjanju svoje politike, ki je mnogi niso razumeli ter so ga označili za avstrofila. Tega vzdevka se nikoli ni znebil, čeprav je bil zvest jugoslovanski državi:

“Razglašen sem kot poosebljena avstrijska misel, kot reprezentant stare avstrijske ideje, kot 'habsburški agent'.... Moje 'avstrijakantstvo' mi je bilo že za časa Avstrije s trnjem postлана postelja. Že dolgo vrsto let sem moral opazovati, kako je glupost avstrijske uprave sistematično razdirala pglavitni temelj za uspeh moje narodno-politične koncepcije: patriotična čutila našega naroda. Remonstriral in protestiral sem, kazal na neizogibne posledice, vse zaman. Že več let pred preobratom sem svojo obsodbo o avstrijski vladni

¹⁰⁴ F. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 263.

¹⁰⁵ Prav tam, str. 273.

¹⁰⁶ A. Rahten, *Zadnji slovenski avstrijakant*, str. 207.

¹⁰⁷ Janko Pleterski, “Dejavnost dr. Ivana Šusteršiča v Švici v letih 1917–1918”, v: *Zgodovinski časopis*, št. 2 (1992), str. 221.

modrosti napram ministrskemu predsedniku izrazil v sarkastično-trpkem stavku: 'Če gre tako naprej, bom v par letih edini črnožolti Jugoslovan.' Zgodovinska ironija mi je dala prav."¹⁰⁸

Po vrnitvi v domovino je na volitvah 18. marca 1923 v Narodno skupščino Kraljevine SHS nastopil z novoustanovljeno Narodno ljudsko stranko kot edino pravo naslednico leta 1917 razpuščene SLS z glasili *Ljudski dnevnik* in *Ljudski tednik*.¹⁰⁹ Na volitvah je doživel katastrofalen poraz, a je kljub vsemu vztrajal naprej. S svojim političnim padcem se je "nekronani vojvoda" sprijaznil šele, ko je bilo prepozno. Namreč jeseni 1924 je doživel srčni napad. To ga je stalo težav pri govoru, pešal pa mu je tudi spomin. A Šusteršič je nadaljeval z delom v advokaturi. Zdravnik mu je predpisal izredno močna zdravila za bolezen ledvic. Ob teh zdravilih, že prebolenem srčnem napadu in stresu, ko si je prizadeval povrniti političen ugled, kot ga je užival pred emigracijo, so se zdravstveni kazalci pričakujoče obrnili na močno kap, ki jo je ponovno doživel 1. oktobra 1925. Ohromel je po celotni levi strani, štiri dni kasneje padel v nezavest, čez dva dni pa umrl.¹¹⁰

Slika 2: Dr. Ivan Šusteršič (vir: Digitalna knjižnica Slovenije, NUK 2017)

¹⁰⁸ Ivan Šusteršič, *Moj odgovor* (Ljubljana 1922), str. 77 in 85.

¹⁰⁹ Kranjec, Šusteršič.

¹¹⁰ A. Rahten, *Šusteršiči*, str. 454.

3. 1. 2 Janez Evangelist Krek (* 27. november 1865 – † 8. oktober 1917)

Janez Evangelist Krek je ob boku Ivana Šusteršiča in Antona Korošca eden izmed najbolj raziskanih obrazov raziskovanega časovnega obdobja. V svojem življenju je bil dejaven kot sociolog, organizator, pisatelj, publicist, politik, v osnovi pa je bil po poklicu duhovnik.¹¹¹ Njegovo delovanje je v večji meri zaznamovalo njegovo okolje in čas, v katerem je živel.¹¹² Na Slovenskem je bil tedaj brez dvoma najbolj priljubljen človek in ljudski tribun, ki je v prelomnem času s svojim delom na socialnem, gospodarskem, ljudsko-izobraževalnem in narodnopolitičnem področju odločilno prispeval k izgradnji slovenskega moderno strukturiranega družbenega ustroja, ki je brez pomislekov dohajal ostale evropske smernice. S svojim življenjskim delom si je po naravni poti pridobil avtoriteto voditelja, čeprav se zanjo nikoli ni potegoval.¹¹³

Janez Krek, ki je svojemu rojstnemu imenu poudarjeno dodajal oznako Evangelist¹¹⁴, se je rodil 27. novembra 1865 pri Sv. Gregorju nad Sodražico kot prvorojenec Valentina Kreka in Marije (rojene Štupica). Krekova mati je po možu, ki je umrl pred njo, podedovala hišo "v Štoku" (današnji Krekov dom, sezidan 1903) brez zemljišča v Selcih nad Škofjo Loko, kjer je preživljala šest otrok. Kreku so postala Selca pravi dom.¹¹⁵ Ljudsko šolo je obiskoval v Komendi, nadaljeval v Kamniku in četrti razred končal v Škofji Loki, gimnazijo pa v Ljubljani, kjer je bil tri leta na nižji gimnaziji doma v Alojzijevišču (internatu za revne dijake z dobrim učenjskim uspehom). V višjih letnikih gimnazije se je boril z revščino, od tod mu kasneje tudi posluh za revne sloje.¹¹⁶ Že v gimnaziji je kazal talent za učenje jezikov (iz knjig in iz časnikov se je v času študija naučil zlasti češčine, poljščine in ukrajinsčine; poleg jezikov, ki se jih je učil v šoli, je tekoče razumel vse slovanske jezike, francoščino, angleščino in madžarščino, spretno je govoril predvsem srbohrvaščino)¹¹⁷, zanimala ga je slavistika oziroma študij slavistike¹¹⁸, sodeloval je v muzikalično-dramatičnem krožku in pisal slovstvene prispevke, kazal je tudi že zanimanja za socialna in družbena

¹¹¹ Ivan Dolenc, Krek, Janez Evangelist, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi4302887/>, 14. 3. 2017 (dalje kot: Dolenc, Krek).

¹¹² Bogdan Kolar, "O Janezu Evangelistu Kreku in njegovem času", v: *Dr. Janez Evangelist Krek, Ob 90. obletnici smrti*, ur. Aleš Primc (Ljubljana 2007), str. 43.

¹¹³ Walter Lukan, "Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled", v: *Krekov simpozij v Rimu* (september 1991), ur. Edo Škulj (Celje 1992), str. 7 (dalje kot: W. Lukan, *Janez Ev. Krek*).

¹¹⁴ Zvone Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov* (Ljubljana 1994), str. 212 (dalje kot: Z. Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov*).

¹¹⁵ Dolenc, Krek.

¹¹⁶ Janez Juhant, "Janez Evangelist Krek – krmar naše samozavesti", v: *Janez Evangelist Krek*, ur. Stanko Janežič, Janez Juhant (Maribor 1998), str. 11 (dalje kot: J. Juhant, *Janez Ev. Krek*).

¹¹⁷ Dolenc, Krek.

¹¹⁸ Martina Orožen, "Krekov časnikarski jezik", v: *Krekov simpozij v Rimu* (september 1991), ur. Edo Škulj (Celje 1992), str. 42 (dalje kot: M. Orožen, *Krekov časnikarski jezik*).

vprašanja.¹¹⁹

Po maturi leta 1884 je stopil v bogoslovje, ki ga je leta 1888 končal z odličnimi ocenami.¹²⁰ Prvo mašo je daroval na Brezjah.¹²¹ Med leti 1888 in 1892 je nadaljeval bogoslovni študij na Avguštinju na Dunaju, kjer je leta 1892 promoviral. Nekaj časa je bil nato kaplan v Ribnici ter stolni vikar v Ljubljani. Od jeseni 1892 je predaval kot prosti docent na bogoslovju v Ljubljani filozofijo. Leta 1895 je zasedel novo ustanovljeno stolico za fundamentalno teologijo in tomistično filozofijo, ki jo je obdržal do upokojitve leta 1916.¹²² Tu se je začelo tudi njegovo socialno in literarno delovanje – med dijaki je izobraževal Otona Župančiča in kasneje Ivana Cankarja.¹²³

Njegova politična kariera je šla z roko v roki z delavskimi in kmečkimi organizacijami, bogata leposlovna, znanstvena in publicistična dejavnost pa so bila sredstva pri izvršitvi socialno-organizatorskega in političnega dela. Za državnega poslanca je bil prvič izvoljen leta 1897 in je ob naslednjih volitvah zavrnil kandidaturo. Leta 1901 je bil izvoljen za deželnega poslanca v kranjski deželni zbor, katerega član je ostal do svoje smrti. Leta 1907 je ponovno kandidiral v dunajski parlament v kmečki kuriji Kamnik–Brdo, ki ga je zastopal tudi leta 1911 in vse do smrti.¹²⁴ Kot državni in deželni poslanec se je ves čas boril za delavske in kmečke pravice, bil je rojen retorik. Boril se je za splošno volilno pravico v deželnih zborih in splošno demokratizacijo vsega javnega življenja. Loteval se je vprašanja ločitve cerkve od države, o koroških Slovencih, o zakonu proti pijančevanju, o preskrbi z mesom in visokih cenah sladkorja... V državnem zboru je bil sprva član proračunskega, obrtnega in socialno-političnega oddelka, kasneje pa še narodno-gospodarskega, oddelka za socialno zavarovanje ter oddelka za plovbo in ribištvo, proti koncu svojega delovanja je največ deloval v oddelku za preskrbo beguncev. Zelo dober je bil njegov predlog o izgradnji železniške proge med Kamnikom in Polzelo. V deželnem zboru je stranka SLS v Krekovem času dosegla največ poslanskih mest v deželnem zboru ob volitvah leta 1908. V deželnem zboru se je postavil v bran slovenskemu jeziku in slovanstvu, ukvarjal se je predvsem z gospodarskimi zadevami dežele: z ustanovitvijo trgovske, zadružne in gospodarske šole, z zemljišči, s pospeševanjem poljedelstva (zlasti živinoreje in sadjarstva), z novo cestno in železniško infrastrukturo...¹²⁵

Ob izbruhu prve svetovne vojne je Krek prevzel ravnateljsko mesto v Gospodarski zvezi v Ljubljani

¹¹⁹ J. Juhant, *Janez Ev. Krek*, str. 12.

¹²⁰ Z. Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov*, str. 213.

¹²¹ Dolenc, Krek.

¹²² W. Lukan, *Janez Ev. Krek*, str. 9.

¹²³ Dolenc, Krek.

¹²⁴ W. Lukan, *Janez Ev. Krek*, str. 9.

¹²⁵ Dolenc, Krek.

in se trudil pri blaženju pomanjkanja hrane v mestih in drugih stisk, ki jih je prinesla vojna.¹²⁶

Ves čas političnega delovanja je bil Krek ena izmed vodilnih osebnosti SLS, v državnem parlamentu je bil član Hrvaško-slovenskega kluba, nato leta 1917 Jugoslovanskega. Med prvo svetovno vojno se je v parlamentu močneje zavzemal za nacionalna prizadevanja Slovencev in Jugoslovanov, zavzemal se je za trilateralizem in 30. maja 1917 podpisal Majniško deklaracijo.¹²⁷ Razvil je živahno propagando, odšel celo po Dalmaciji in širil deklaracijsko idejo.¹²⁸

Že v času študija na Dunaju se je Krek ukvarjal z idejami katoliško-socialnih ideologov in kasneje ob razvijanju le-teh postal eden vidnejših predstavnikov "novega tipa socialnega duhovništva".¹²⁹ Krek je za socialno ogrožene sestavil program, ki je temeljil (govor na I. katoliškem shodu) na deljenju pravice, ne milosti; delavcem je potrebno omogočiti boj za enakopravnost socialno zapostavljenih slojev. S praktičnim delom med delavci je začel leta 1894, ko je ustanovil Slovensko katoliško delavsko društvo.¹³⁰ Nato so se ustanovila društva v vseh večjih krajih (v Idriji že od leta 1893).¹³¹ Društvu delavcev je sledilo Katoliško društvo za delavke, ki je zraven organiziranih predavanj, petja in iger, organiziral tudi tečaj za gospodinjstvo in šivanje.¹³² Krek je v naslednjem koraku združil vsa društva v Slovensko krščansko-socialno delavsko zvezo¹³³, ki se je kmalu preimenovala v matico nepolitičnih izobraževalnih društev Slovensko krščansko-socialno zvezo (SKSZ).¹³⁴ Na tem predsedniškem mestu je ostal od leta 1900 pa do svoje smrti.¹³⁵ V okviru Slovenskega katoliškega delavskega društva se je leta 1895 ustanovilo Ljubljansko delavsko konsumno društvo in leta 1898 Slovensko delavsko stavbeno društvo. Krek si je želel omejiti tudi pijančevanje med delavstvom, zato je od leta 1905 vodil društvo Abstinent in je bil celo izvoljen za podpredsednika Zveze avstrijskih protialkoholnih društev.¹³⁶ V okviru SKSZ je leta 1906 ustanovil telovadno društvo Orel.¹³⁷ Delavsko organizacijo je leta 1909 izpopolnil z ustanovitvijo Jugoslovanske strokovne zveze (sindikalna delavska organizacija). Slovenske delavce je velikokrat obiskal v tujini (predvsem v Nemčiji), kjer jih je prepričeval, da bi se vrnil, v kolikor pa se ne bodo, da naj ne pozabijo maternega jezika. Pozval jih je tudi k boljši organizaciji ter združevanju v delavske zveze.¹³⁸ Krek je zagovarjal delavske pravice, osemurni delavnik, socialno in starostno

¹²⁶ Dolenc, Krek.

¹²⁷ W. Lukan, *Janez Ev. Krek*, str. 12–14.

¹²⁸ Dolenc, Krek.

¹²⁹ W. Lukan, *Janez Ev. Krek*, str. 11.

¹³⁰ Z. Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov*, str. 216; W. Lukan, *Janez Ev. Krek*, str. 11.

¹³¹ Dolenc, Krek.

¹³² Prav tam.

¹³³ Z. Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov*, str. 216.

¹³⁴ W. Lukan, *Janez Ev. Krek*, str. 11.

¹³⁵ Dolenc, Krek.

¹³⁶ W. Lukan, *Janez Ev. Krek*, str. 12.

¹³⁷ Dolenc, Krek.

¹³⁸ Bogdan Sajovic, "Oče krščanskega socializma", *Demokracija*, 11. 10. 2007, 41/XII, str. 47–48 (izrezek članka v

zavarovanje, odklanjal pa je revolucijo.¹³⁹

Krek se je ukvarjal tudi s kmečkim slojem, ki je takrat predstavljalo veliko večino slovenskega naroda in je živelo v podobnih razmerah kot delavstvo.¹⁴⁰ Tako kot delavce je tudi kmete pozival k združevanju. Z ustanavljanjem hranilnic, posojilnic in zadrug je povezoval kmete in obrtnike ter jih rešil zadolževanja. Selška dolina je bila deležna posebne pozornosti, kjer je ustanovil prvo "rajfajznovko".¹⁴¹ Leta 1895 je bila ob Krekovi pomoči organizirana Zveza kranjskih posojilnic in nato Gospodarska zveza (1898), ki je postala središče združništva na Kranjskem. Do leta 1902 je bil predsednik Gospodarske zveze Šusteršič, nato pa še istega leta Krek. Leta 1908 je ustanovil Zadružno šolo v Ljubljani, ki je bila prva takšna v Avstriji in druga v Evropi.¹⁴² Krekova zasluga je bila tudi ustanovitev Slovenske trgovske šole (1908), Gospodarske šole (1913), ki se je zaradi izbruha vojne obdržala zgolj eno leto.¹⁴³

Posebno poglavje v Krekovem življenju pa je zagotovo publicistično, leposlovno in strokovno-znanstveno delo. Pisal je članke, govore, kratke zgodbe, prozo, pesmi, prirejal ljudske igre in celo napisal nekaj knjig. Veliko člankov je ostalo brez podpisa, po grobih ocenah naj bi napisal okrog 6000 člankov.¹⁴⁴ Vse od leta 1891 pa do svoje smrti je sodeloval v večini časopisov tedanjega časa: *Slovcu*, *Katoliškem obzorniku*, *Slovenskem listu*, *Domu in svetu*, *Vedi*, *Domoljubu*, *Glasniku*, *Času*...¹⁴⁵ S pomočjo Žitnika je dvignil raven katoliškega časopisa *Slovenec*.¹⁴⁶ V teh časopisih se pred nami zgrinja vsebinska pahljača prizadetih, pogumnih, kritičnih, domiselnih, tvornodobronamernih odzivov na socialna, gospodarska, kulturna, filozofska, politična in teološka vprašanja časa, ki so namenjena predvsem nižjim slojem. Govoril in pisal je za ljudstvo in jih na ta način izobraževal. Na področju družbenih ved je teoretično in praktično prebijal led, v obdobju moderne je Krek s publicističnim delom postavil publicistično zvrst ob leposlovno jezikovno zvrst.¹⁴⁷ Krek je začel ustvarjati kot tretješolec gimnazije, ohranjenih je nekaj njegovih domačih nalog, kjer je že kazal talent za pisanje. V Alojzevišču je sodeloval v dijaškem glasilu *Domače vaje*, med njimi najzanimivejši sta povesti *Kako se človek spreminja* in *Sreča v nesreči*. V petem razredu gimnazije je sam začel izdajati dijaški list *Lipica*, ki je kmalu ugasnil, začel je snovati zgodbe za

personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

¹³⁹ Franc Rozman, "Ob 70-letnici J. E. Kreka", *Dnevnik*, 10. 10. 1987, št. 276, str. 13 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

¹⁴⁰ Bogdan Sajovic, "Oče krščanskega socializma", *Demokracija*, 11. 10. 2007, 41/XII, str. 48.

¹⁴¹ B. R., "Dr. Janez Evangelist Krek", *Družina*, 7. 9. 1997 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

¹⁴² Franc Rozman, "Ob 70-letnici J. E. Kreka", *Dnevnik*, 10. 10. 1987, št. 276, str. 13.

¹⁴³ Dolenc, Krek.

¹⁴⁴ Franc Rozman, "Ob 70-letnici J. E. Kreka", *Dnevnik*, 10. 10. 1987, št. 276, str. 13.

¹⁴⁵ M. Orožen, *Krekov časnikarski jezik*, str. 30.

¹⁴⁶ Walter Lukan, "Janez Evangelist Krek", *Delo*, 7. 4. 1992, št. 81, str. 4 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

¹⁴⁷ M. Orožen, *Krekov časnikarski jezik*, str. 30.

glasilo *Vrtec*, kjer je leta 1881 izšlo njegovo prvo tiskano delo *Mlada prijateljca*. V času od oktobra 1884 in 1888 je bil Krek član Cirilskega društva slovenskih bogoslovcev v Ljubljani, kjer je začel zoreti v pisatelja. V tem obdobju je napisal kar nekaj pesmi (*Enodnevnica, Moj dom, Pri mrliču, Štiri pesmi za angelčka, Speče dete, Dve kroni Moja zvezda...*). Začel je snovati povesti in igre kot so *Trapez, Sprava, Z božjo pomočjo, Sv. Ciril in Metod stopita na slovansko zemljo...* Spisal je kar nekaj ocen in kritik na tujo literaturo, ki jih je objavljajal med drugim v *Domu in svetu* ter v *Koledarju Družbe sv. Mohorja*. Spise, ki so nastajali v času dunajskega Avguštimeja, je objavljajal v *Domu in svetu, Drobtinica* in *Slovincu*. V *Domu in svetu* so med leti 1889 in 1892 izšle pesmi, kjer se je podpisoval z inicialkami (J. K., J. Št., J. -ek.), veliko jih je nepodpisanih. V *Slovincu* so leta 1891 objavili spise pod naslovom *Mozaik*, kjer se je podpisal z inicialkami svoje matere in očeta (M. V.). Delo spominja na Tavčarjevo povest 4000. V *Slovincu* se je pogosto podpisoval z Liga +1, Liga +2, Liga +12. Imel se je za "ligaša"; Liga je bilo združenje slovstvenih delavcev v pomoč katoliškim književnim in političnim glasilom. V *Domu in svetu* se je podpisoval Ivan Sovran (ali pa J. Sovran), najbolj znana povest iz tega obdobja je *Iz nove dobe*. Leta 1901 je nastala iz *Socialnih pomenk* prva knjiga, ki je obsegala 600 strani z naslovom *Socializem* (v delu so zajeti osnovni pojmi o družbi in zgodovina socializma do konca 19. stoletja; gre za prvo takšno obširno delo v slovenskem jeziku¹⁴⁸). Konec leta 1895 pa so izšle *Črne bukve kmečkega stanu*.¹⁴⁹ Posebno pozornost so v tem času vzbujala še njegova *Vestfalska pisma* (Slovenec, 1899), poslana iz raznih krajev na Vestfalskem, kjer je obiskal slovenske delavske izseljence. Ljudskih iger je v času od leta 1892 in 1918 priredil sedem: *Pravica se je izkazala, Cigan čarovnik, Občinski tepček, Turški križ, Tri sestre, Sveta Lucija in Ob vojski*. Tri sestre so doživele kar nekaj uprizoritev. Od časa do časa je napisal prispevek tudi za *Reichspost, Süddeutsche Monatshefte*, mogoče tudi za češke liste.¹⁵⁰ Več kot deset let (1900–1911) je objavljajal *Zgodbe Svetega pisma*, izpopolnjene na osnovi lastne razprave; obdelal je Staro zavezo, po vulgati mojstrsko prevedel in komentiral Novo zavezo, izdal *Duhovnega pastirja*, vzorčen vademekum za pridige in postne govore o Kristusovem značaju. Ob vsem tem je sestavil še vrsto predavanj iz semenišča, ki so obsegala področja psihologije, kozmologije, etike.¹⁵¹ Le-te so litografirali in tako je nastalo pet knjig: *Psihologija, Kozmologija in naravna teologija, Etika, Narodna ekonomija in Dostavki Socijalizmu*. Krekovi spisi so sicer objavljajeni v treh zvezkih s ponatisi.¹⁵²

Vsestranski ustvarjalec je umrl za srčno kapjo 8. oktobra 1917 v Šentjanžu pri Sevnici, pokopan je

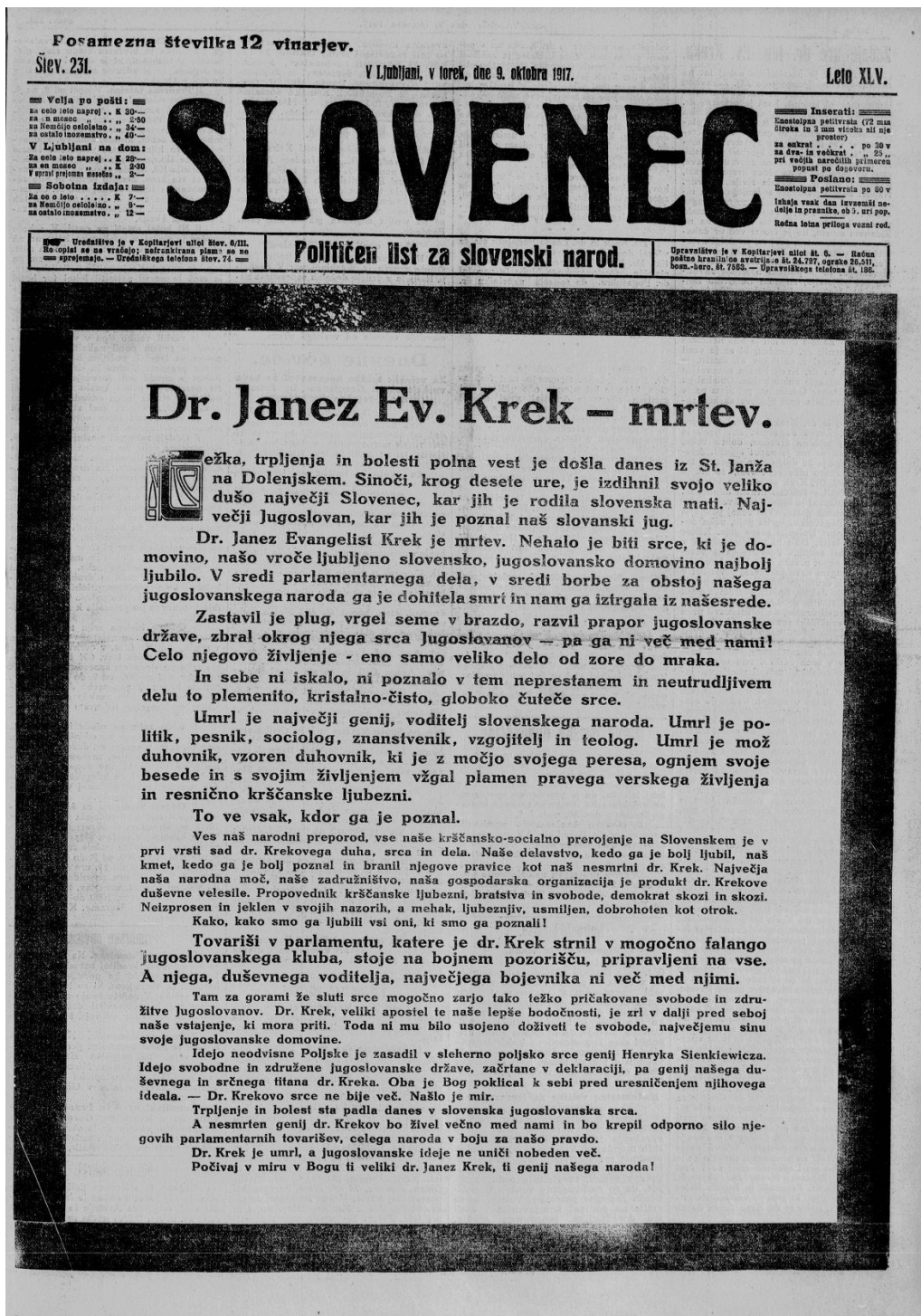
¹⁴⁸ Dolenc, Krek.

¹⁴⁹ Jože Zdravec, "Krek – pesnik in pripovednik", v: *Krekov simpozij v Rimu* (september 1991), ur. Edo Škulj (Celje 1992), str. 50–54.

¹⁵⁰ Dolenc, Krek.

¹⁵¹ Z. Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov*, str. 214.

¹⁵² Dolenc, Krek.

Slika 3: Objava smrti dr. Janeza Evangelista Kreka v Slovenecu (vir: Slovenec, 9. 10. 1917, št. 231)

¹⁵³ "Dr. Janez Evangelist Krek – mrtev", *Slovenec*, 9. 10. 1917, št. 231, str. 1.

¹⁵⁴ Dolenc, Krek.

3. 1. 3 Fran¹⁵⁵ Povše (* 1. januar 1845 – † 4. januar 1916)

Fran Povše je bil kmetijski strokovnjak, ravnatelj, urednik, publicist in politik, ki je bil zaradi svojega širokega poznavanja kmetijstva vabljen na posvete in gostovanja ter poznan širom tedanje domovine. Kot državni in deželni poslanec se je boril za izboljšanje kmetijstva in pogojev kmetovanja. Spisal je veliko člankov ter učbenik in priročnik na temo kmetijstva.¹⁵⁶ Bil je nadvse priljubljen med kmečkim ljudstvom, a je užival ugled tudi v meščanskih krogih.¹⁵⁷

Rodil se je 1. januarja 1845 v Kresniški Poljani pri Litiji. Po končanih šestih razredih gimnazije v Ljubljani je med leti 1864 in 1867 študiral na kmetijski akademiji v Magyar-Ováru na Ogrskem. Leta 1869 je bil imenovan za strokovnega učitelja na deželni kmetijski šoli v Gorici, kjer je leta 1871 zasedel ravnateljsko mesto. Vzporedno z opravljanjem ravnateljske službe je izobraževal kmete v poljudnih predavanjih, kako naj spretneje obdelujejo njive in vinograde. S svojo strokovnostjo je od leta 1882 urejal *Gospodarski list* in glasilo Kmetijskega društva v Gorici. Leta 1875 je priredil kratki priročnik *Navod k vzgoji domačih sviloprejk*, leta 1877 pa je na osnovi svojih predavanj v Gorici izdal prvo slovensko strokovno kmetijsko knjigo v treh zvezkih *Umni kmetovalec*.¹⁵⁸

Njegova strokovnost ga je pripeljala do ustanovitve Goriško trgovsko-sadjarskega društva, ki je pomagalo goriškim kmetom do boljšega trgovanja z njihovimi izdelki. Prek društva se je sadje in grozdje brez posredovanja prodajalo na Dunaj in v druga avstrijska mesta. Hkrati ga je kranjski deželni odbor v letih 1875 in 1876 večkrat poklical na Kranjsko. Marca 1875 zaradi svetovanja ob odprtju kmetijske šole na Grmu, novembra 1875 glede ocene subvencioniranih govejih pasem na Gorenjskem, jeseni naslednjega leta pa zaradi cepljenja trt v Beli Krajini. Junija 1876 ga je pozvalo kmetijsko ministrstvo k ocenitvi uporabne vrednosti subvencioniranih govejih pasem za Dolenjsko in Notranjsko.¹⁵⁹

Preko različnih političnih društev se je začel počasi politično udejstvovati. Leta 1874 je na občnem zboru odločno argumentiral predlog za ustanovitev slovenske dekliške šole v Gorici. Leta 1876 je postal predsednik društva Sloge in leta 1877 prišel kot poslanec slovenskih kmečkih občin v goriški

¹⁵⁵ V pregledanih virih se pojavljata dve obliki imena – Fran in Franc. Nobena različica se ne pojavlja nekje v večji meri, zato bo uporabljena oblika, ki jo navaja Slovenski biografski leksikon – Fran.

¹⁵⁶ Rudolf Andrejka, Povše, Fran, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi453680/>, 12. 3. 2017 (dalje kot: Andrejka, Povše).

¹⁵⁷ "Osmrtnica", *Slovenski narod*, 5. 1. 1916, št. 3, str. 5.

¹⁵⁸ Andrejka, Povše.

¹⁵⁹ Prav tam.

deželni zbor. Leta 1879 je celo nastopil kot kandidat za državni zbor, a ni bil izvoljen. Leta 1881 je bil med soustanovitelji Slovenskega bralnega in podpornega društva v Gorici, kjer je leta 1882 postal njen predsednik. Naslednje leto je sodeloval pri ustanovitvi Goriške ljudske posojilnice. Leta 1883 je bil ponovno izvoljen v goriški deželni zbor (v kuriji veleposestev).¹⁶⁰

Leta 1886 je iz zdravstvenih razlogov odložil mandat in se upokojil tudi kot ravnatelj. Preselil se je v Ljubljano in se priključil SLS. Leta 1889 je bil izvoljen v kmečkih občinah v deželni zbor, leta 1891 pa v državni. Oba mandata je ohranil do svoje smrti. V stranki je imel dokaj močan vpliv, leta 1892 je bil izvoljen za predsednika I. katoliškega shoda, kjer se je na njegovo pobudo postavila organizacija kmetov v kmetijske zadruge, uredila se je nedeljivost njegovih domov in kmetijsko dedno pravo. Leta 1896 je postal deželni odbornik in mesto obdržal do leta 1908. V tem času je naredil ogromno za ureditev in izboljšanje kranjskega kmetijstva – pripomogel je k obnovitvi vinogradov, ki so bili uničeni zaradi trtne uši, boril se je za ureditev vodovodov in kapnic, uravnavanje rek, osuševanje Ljubljanskega barja, ustanovitev mlekarskih in živinorejskih zadrug ter sadjarskih društev. Ves čas je sodeloval pri Kranjski kmetijski družbi, kjer je leta 1886 postal član odbora, leta 1908 pa predsednik. Pod njegovim vodstvom je dosegla višek svojega razvoja. Tudi kot državni poslanec je izbral marsikatero pridobitev za Kranjsko – predvsem se je boril za nezgodna zavarovanja kmetov in zavarovanja pred boleznimi. Dosegel je tudi znatno znižanje davkov za kmetovalce ob novi uvedbi zakona. Od leta 1898 je bil v dunajskem parlamentu kratek čas načelnik Slovenske krščanske zveze. Sodeloval je na vseslovanskem shodu v Ljubljani leta 1897, kjer je imel pomemben govor o narodni avtonomiji in narodnem gospodarstvu, na II. katoliškem shodu v Ljubljani leta 1900 je vodil obravnave socialnega odseka, na III. leta 1906 pa je vnovič prevzel predsedstvo in poročal o zahtevah kmečkega stanu.¹⁶¹

V parlamentu je užival velik ugled kot kmetijski strokovnjak. Tako je postal načelnik novoustanovljene parlamentarne Agrarne zveze, član kmetijskega sveta, veterinarskega sosveta in član centralne komisije v zadevah trtne uši. Leta 1906 je dobil naslov komercialnega svetnika. Leta 1911 je bil v kabinetu Bienertrove vlade v kombinaciji za poljedelskega ministra, a je žal izgubil mesto.¹⁶²

Povše je bil komtur Franc Jožefovega reda z zvezdo, vitez reda železne krone 3. vrste, lastnik zlatega zaslužnega križca "Pro Ecclesia et Potifice".¹⁶³ Več občin ga je imenovalo za častnega

¹⁶⁰ Andrejka, Povše.

¹⁶¹ Prav tam.

¹⁶² Prav tam.

¹⁶³ Samozaložba deželnega odbora kranjskega, *Deželni zbor in deželni odbor kranjski po stanju dne 1. maja 1913*, Katoliška tiskarna (Ljubljana 1913), str. 4.

župana.¹⁶⁴ V lasti je imel nekdanjo Erbergovo graščino v Dolu pri Ljubljani, sčasoma je dobil tudi lastništvo gradu Zalog pri Moravčah.¹⁶⁵

Fran Povše je nenadoma umrl 4. januarja 1916 v Ljubljani, priredili so mu veličasten pogreb.¹⁶⁶ Časopis Slovenec je v objavi ob njegovi smrti zapisal:

Umrli je mož, eden najboljših mož, kar je rodila slovenska domovina. /.../ Tak agrarec je bil Povše. Iz vsakega njegovega govora je zvenelo globoko umetovanje upravičenih interesov vseh gospodarskih stanov. Širok pogled na vse potrebe človeštva mora imeti, kdor hoče z uplivnim glasom poseči v tako komplicirani stroj sedanjega gospodarstva. Z vnemo je zagovarjal Povše kmetijske interese in poskrbel za vsak mogoč napredek v produkciji. Kar je pa za kmečki stan dobrega storil, je v korist vsem drugim stanovom.¹⁶⁷

Slika 4: Fran Povše (vir: Digitalna knjižnica Slovenije, NUK 2017)

¹⁶⁴ "Fran Povše", *Slovenski gospodar*, 13. 1. 1916, št. 2, str. 1.

¹⁶⁵ Andrejka, Povše.

¹⁶⁶ "Fran Povše", *Slovenski gospodar*, 13. 1. 1916, št. 2, str. 1.

¹⁶⁷ "Fran Povše, umrl!", *Slovenec*, 5. 1. 1916, št. 3, str. 1.

3. 1. 4 Josip Pogačnik (* 19. oktober 1866 – † 18. avgust 1932)

Josip (Jožef) vitez Pogačnik je bil politik in gospodarstvenik¹⁶⁸, ki je zaradi svojih udejstvanj in sposobnosti žival ugled v gospodarstvenih krogih, za svoje delovanje pa je bil odlikovan z visokimi redovi¹⁶⁹, med drugim z redom viteza¹⁷⁰ in leta 1927 z redom sv. Save, II. stopnje, z zvezdo¹⁷¹.

Josip Pogačnik se je rodil v Podnartu 19. oktobra 1866 posestniku Jožefu Pogačniku in ženi Julijani, (rojeni Mali).¹⁷² Že kot trileten otrok je postal sirota in zanj je prišel skrbet očetov brat, stric Janez, ki je bil znan mojster cerkvenih ur v zvonikih. Gimnazijo je opravil v Ljubljani in istrskem Pazinu, po maturi leta 1885 pa je odšel študirat pravo v Gradec, a se je po smrti strica moral vrniti na posestvo, tako da ni dokončal študija.¹⁷³ V času študija se je že začel udejstvovati v društvih, bil je član akademskega društva Triglav.¹⁷⁴ Po vrnitvi v Podnart se je poročil z Gabrijelo (rojeno Jeglič), s katero je imel tri sinove, ki so kasneje v gospodarstvu zavzemali odlične funkcije.¹⁷⁵

V naslednjih letih si je Pogačnik pridobil velik vpliv med kmečkim prebivalstvom v Podnartu in okolici.¹⁷⁶ Leta 1897 je že prvič kandidiral pri volitvah v avstrijski državni zbor na programu SLS in zmagal v občinah kamniškega okraja.¹⁷⁷ Leta 1901 so ga volivci v volilnem okraju Radovljica–Kranjska Gora (kurija kmečkih občin)¹⁷⁸ izvolili za poslanca v kranjski deželni zbor. Oba mandata je obdržal do leta 1918.¹⁷⁹ V parlamentarnih krogih je nastopal preudarno in mirno, pravijo, da ni imel sovražnikov niti v najbolj težavnih časih¹⁸⁰, zato je postal priljubljen v parlamentarnih krogih, velik vpliv je imel tudi pri avstrijskih ministrstvih. Decembra 1908 je bil izvoljen za podpredsednika dunajskega zbora, kar je (s kratkim presledkom leta 1909) ostal vse do prevrata.¹⁸¹ V letih 1910 in 1912 je postal načelnik obrambnega odseka poslanske zbornice, na tej poziciji je uredil nove vojne zakone. Slednji so mu septembra 1912 prinesli častni naslov viteza.¹⁸² Viteški

¹⁶⁸ Marijan Smolik, "Naši velikani: Politik Josip vitez Pogačnik", *Družina*, 12. 11. 2000, str. 11 (dalje kot: Smolik, *Naši velikani*).

¹⁶⁹ "Josip Pogačnik", *Slovenec*, 19. 8. 1932, št. 188, str. 3.

¹⁷⁰ "Josip Pogačnik", *Jutro*, 19. 8. 1932, št. 92, str. 3.

¹⁷¹ Fotokopije iz arhivirane mape poslanca. Samostojno pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU.

¹⁷² Rudolf Andrejka, Pogačnik, Jožef, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi441634/>, 13. 3. 2017 (dalje kot: Andrejka, Pogačnik J.).

¹⁷³ Smolik, *Naši velikani*.

¹⁷⁴ Andrejka, Pogačnik J.

¹⁷⁵ "Josip Pogačnik", *Jutro*, 19. 8. 1932, št. 92, str. 3.

¹⁷⁶ Fotokopije iz arhivirane mape poslanca. Samostojno pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU.

¹⁷⁷ Smolik, *Naši velikani*.

¹⁷⁸ Samozaložba deželnega odbora kranjskega, *Deželni zbor in deželni odbor kranjski po stanju dne 1. maja 1913*, Katoliška tiskarna (Ljubljana 1913), str. 3.

¹⁷⁹ Andrejka, Pogačnik J.

¹⁸⁰ Smolik, *Naši velikani*.

¹⁸¹ Andrejka, Pogačnik J.

¹⁸² Smolik, *Naši velikani*.

naslov je bil deden.¹⁸³ V Slovenskem klubu je bil tesno povezan z Janezom Evangelistom Krekom, z Antonom Korošcem, s Franom Jankovičem in z Lovrom Pogačnikom: “*S Šusteršičem so bili odnošaji korektno hladni, ker mu je Šusteršič zamerjal njegove tesne zveze z vojaškimi in dvornimi krogi, zlasti s prestolonaslednikom Francem Ferdinandom.*”¹⁸⁴ Kot deželni poslanec se je Pogačnik uspešno trudil za urejanje gospodarstva, boril se je za izboljšanje planin v Bohinju, potegoval se je za izboljšanje cestne infrastrukture med Podnartom in Selško dolino, izposloval pogorelcem v Kropi večjo državno podporo, odločilno vplival na izgradnjo bohinjske železnice, blejskega vodovoda in izgradnjo nove železniške postaje v Radovljici. Veliko gorenjskih občin (Bohinjska Srednja vas, Bohinjska Bistrica, Ovsišje-Podnart, Mošnje in Gorje pri Bledu, Bled, Radovljica) mu je podelilo naziv častnega občana.¹⁸⁵

Ob izbruhu vojne z Italijo je postal glavni poveljnik kranjskih mladostrelcev, ki bi branili Kranjsko, če vojska na soški fronti ne bi zdržala. Ker do tega ni prišlo, je veliko fantov obvaroval smrti v soških jarkih.¹⁸⁶ Velike zasluge je imel tudi ob koncu vojne, ko je pripomogel k miru in redu z obvarovanjem slovenskih vasi in mest pred izgredi polkov razdrobljene avstroogrške armade.¹⁸⁷

Vitez Pogačnik je imel pomembno vlogo pri prevzemu oblasti jeseni 1918, ko je postal predsednik Narodne vlade v Ljubljani. Ko je bila slednja ob razglasitvi Kraljevine SHS razpuščena, je za kratek čas odšel na Dunaj, kjer je bil prvi poslanik Jugoslavije pri vladi nove avstrijske republike. Tukaj je organiziral vračanje slovenskih vojakov in pospešil likvidacijo “nekdanjih skupnih zadev”.¹⁸⁸

Po vrnitvi z Dunaja se je povsem umaknil iz političnega življenja ter se posvetil gospodarstvu. Že od leta 1901 je bil odbornik Kmetijske družbe za Kranjsko, od leta 1895 je deloval kot pokrovitelj Ciril Metodove družbe in Naše straže.¹⁸⁹ Tako je od leta 1920 nadaljeval dejavnosti, ki jih je začel že pred vojno: leta 1920 je vstopil v nacionalizirani Kreditni zavod za industrijo in trgovino (ostal v njem do leta 1931), istega leta je postal upravni svetnik Trboveljske premogovne družbe, od leta 1922 predsednik Prometnega zavoda za premog, leta 1926 predsednik pivovarne Union, leta 1924 pa predsednik Jugočeške tekstilne industrijske družbe v Kranju. Bil je tudi od 1929 upravni svetnik Lokalne železnice Kranj–Tržič, od leta 1930 pa Beogradske tekstilne tvornice. Vse te funkcije je obdržal do smrti.¹⁹⁰

¹⁸³ Fotokopije iz arhivirane mape poslanca. Samostojno pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU, v Ljubljani.

¹⁸⁴ Andrejka, Pogačnik J.

¹⁸⁵ Prav tam.

¹⁸⁶ Prav tam.

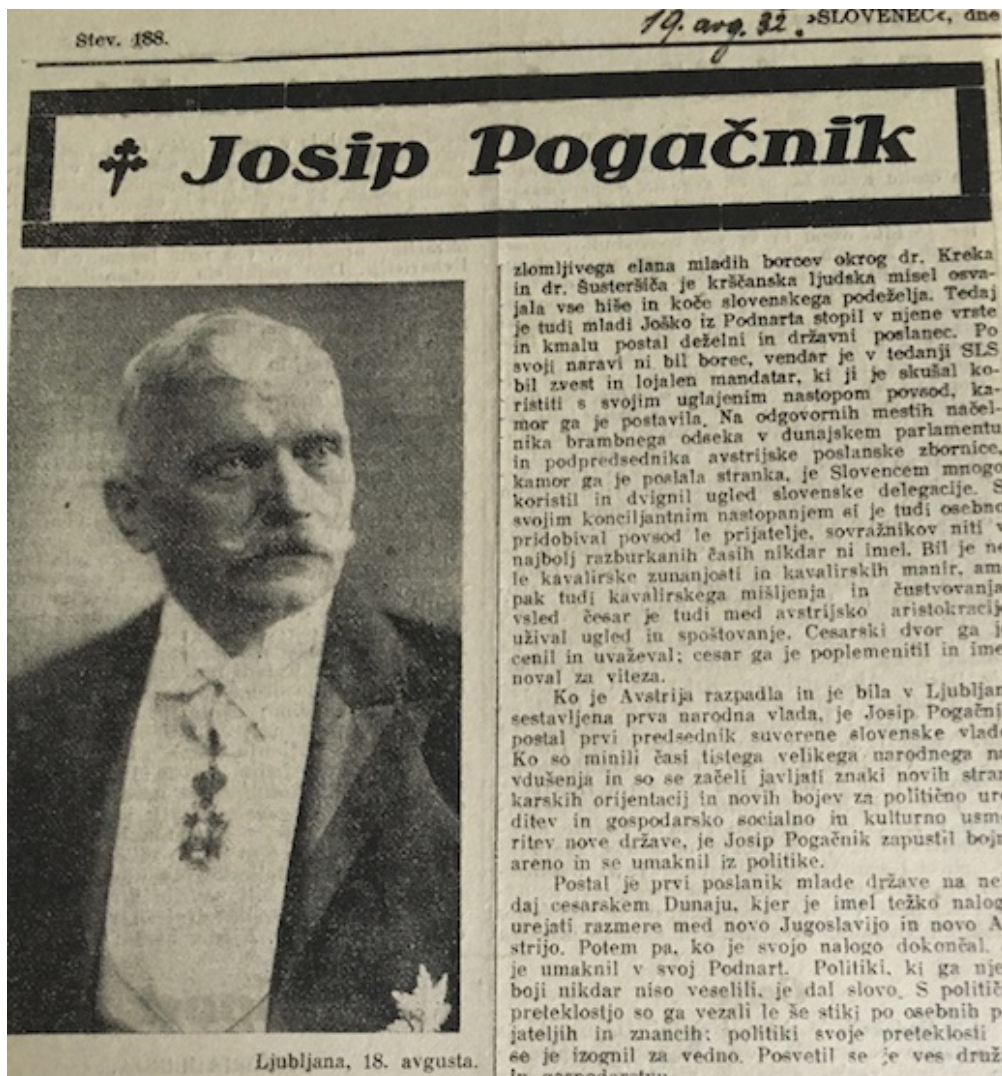
¹⁸⁷ Smolik, *Naši velikani*.

¹⁸⁸ Prav tam; “Josip Pogačnik”, *Jutro*, 19. 8. 1932, št. 92, str. 3.

¹⁸⁹ Smolik, *Naši velikani*; “Josip Pogačnik”, *Slovenec*, 19. 8. 1932, št. 188, str. 3.

¹⁹⁰ Andrejka, Pogačnik J.; “Josip Pogačnik”, *Jutro*, 19. 8. 1932, št. 92, str. 3.

Umrli je 18. avgusta 1932 v Podnartu. "Slišali smo, da je bil bolan, da pa bo bolezen to krepko gorenjsko korenino tako hitro potisnila v grob, tega nismo pričakovali."¹⁹¹

Slika 5: Josip Pogačnik (vir: Personalna mapa poslanca, Arhiv SBL, ZRC SAZU, Ljubljana, samostojno pridobljeno gradivo)

¹⁹¹ "Josip Pogačnik", *Slovenec*, 19. 8. 1932, št. 188, str. 3.

3. 1. 5 Franc Demšar (* 4. oktober 1864 – † 17. oktober 1953)

Franc Demšar je eden izmed slovenskih poslancev, ki je od leta 1907 in do leta 1918¹⁹² zastopal okraj Kranj–Škofja Loka (deželni poslanec bil od leta 1913¹⁹³) in s tem tudi sedel v dunajskem parlamentu¹⁹⁴, pa ga SBL ne obravnava. Biografija o Demšarju je zelo okrnjena, saj so časopisje, viri in literatura skopi z njegovimi podatki.

Rodil se je 4. oktobra 1864 v Češnjicah pri Železnikih, usnjarskemu mojstru na posestvu z mlinom in žago.¹⁹⁵ Po smrti očeta je podedoval celotno posest, kjer se je po domače reklo pri Strojcevc.¹⁹⁶

Ves čas svojega življenja je bil javno in politično dejaven. Sprva je služil vojaški rok v odboru zdravstvenega odreda številka 8 v Ljubljani. Nato je postal član mestnega odbora in bil dejaven v cestnem odboru občine.¹⁹⁷

V kranjski deželni zbor je bil izvoljen šele leta 1913.¹⁹⁸ Medtem je bil leta 1907 kot poslanec SLS že izvoljen v dunajski državni zbor¹⁹⁹, ko ga je izvolil četrti okraj, ki ga je izvolil nato tudi v drugem mandatu leta 1911. Takrat se je v parlamentu pridružil Hrvaško-slovenskemu klubu²⁰⁰.

Ob volilni kampaniji za poslanca v državni zbor leta 1911 je bil Demšar župan Železnikov in posestnik v Zalem logu, ki je stopil v poslansko bitko kot samostojen kandidat. Gorenjec, politični in gospodarski list v Kranju, ga je označil kot karazmatičnega, poštenega moža, ki je bil vzoren gospodar in razumen živinorejec.²⁰¹

Umrli je 17. oktobra 1953 v spodnji Šiški pri Ljubljani.²⁰²

¹⁹² Oswald Knauer, *Das österreichische Parlament von 1848–1966*, Österreich-Reihe vol. 358–361 (Wien 1969), str. 80 (dalje kot: O. Knauer, *Das österreichische Parlament von 1848–1966*).

¹⁹³ "Die Landtagswahlen in Krain", *Reichspost*, 10. 12. 1913, št. 579, str. 1.

¹⁹⁴ Fritz Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus, biographisch-statistische Handbuch* (Wien 1911), str. 172 (dalje kot: F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*).

¹⁹⁵ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 172.

¹⁹⁶ "Franc Demšar, posestnik v Zalem logu", *Gorenjec*, 27. 5. 1911, št. 21, str. 1.

¹⁹⁷ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 172.

¹⁹⁸ "Die Landtagswahlen in Krain", *Reichspost*, 10. 12. 1913, št. 579, str. 1.

¹⁹⁹ "Die Wahlen", *Deutsches Volksblatt*, 15. 5. 1907, št. 6597, str. 19.

²⁰⁰ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 172.

²⁰¹ "Franc Demšar, posestnik v Zalem logu", *Gorenjec*, 27. 5. 1911, št. 21, str. 1.

²⁰² O. Knauer, *Das österreichische Parlament von 1848–1966*, str. 80.

3. 1. 6 Jože Gostinčar (* 17. marec 1860 – † 10. februar 1942)

Jože²⁰³ Gostinčar je bil politik, organizator, kasneje minister za socialno politiko²⁰⁴, predsednik ali predstavnik drugačnih funkcij v mnogih delavskih, strokovnih in gospodarskih organizacijah, sicer pa najmarkantnejša osebnost delavskega razreda. Skupaj z Janezom Evangelistom Krekom je ustanovil protimarksistično krščansko-socialno gibanje²⁰⁵. Bil je pobudnik krščansko-socialne ideje v delavskih organizacijah²⁰⁶. Ves čas svojega udejstvovanja se je boril za izboljšanje socialnega položaja delavskih slojev.²⁰⁷

Rojen je bil 17.²⁰⁸ marca 1860 na Beričevem pri Dolu pri Ljubljani.²⁰⁹ Ljudsko šolo je obiskoval v Dolu in Ljubljani, nato je šolanje nadaljeval na obrtni-nadaljevalni šoli, ki jo je zaključil leta 1876.²¹⁰ Izučil se je sitarskega rokodelstva²¹¹, pri 16. letih je nastopil svojo prvo delavsko službo, v kateri je ostal do leta 1880²¹². Kot dvajsetletni mladenič je nastopil službo paznika v tedanji ljubljanski predilnici, kjer je spoznal Janeza Evangelista Kreka ter se kmalu pridružil njegovemu gibanju.²¹³ V ljubljanski predilnici je postal mojster in poduradnik Zadrúžne zveze.²¹⁴

Njegovi politični oziroma organizatorski začetki segajo v udeleževanje socialno-demokratskega gibanja, nato k prestopu h katoliški stranki in med organizatorje krščansko-socialnega delavstva. Leta 1894 je bil izvoljen v pripravljalni odbor za sestavo pravil in pripravo ustanovitve Slovenskega katoliškega delavskega društva (pri Kreku v stanovanju²¹⁵), kjer je bil takoj izvoljen za tajnika.²¹⁶ Društvo je kmalu štelo 800 članov. Naslednje leto je sodeloval pri ustanovitvi prvega Delavskega konsumnega društva in postal njegov prvi načelnik. Leta 1898 je bil Gostinčar izvoljen v odbor Delavskega stavbnega društva, ki je na ljubljanskem obrobju pomagalo zgraditi delavske hiše.²¹⁷ Od ustanovitve Jugoslovanske strokovne zveze (neke vrste "centrala" krščansko-socialnih strokovnih

²⁰³ V SBL je zapisan pod imenom Josip, v vseh drugih najdenih virih (predvsem v dnevnem časopisju: Slovenec, Slovenski narod, Jutro, Naša moč idr.) ga najdemo pod imenom Jože. Zato bo uporabljeno ime Jože.

²⁰⁴ Uredništvo, Gostinčar, Jože, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi209778/>, 23. 2. 2017 (dalje kot: SBL, Gostinčar).

²⁰⁵ "Jože Gostinčar", *Slovenski narod*, 11. 2. 1942, št. 34, str. 2.

²⁰⁶ "Jože Gostinčar", *Jutro*, 11. 2. 1942, št. 33, str. 3.

²⁰⁷ SBL, Gostinčar.

²⁰⁸ Datum rojstva je v vseh virih naveden drugače. Slovenec je ob objavi smrti objavil datum 16. marec, Jutro 15. marec, Slovenski biografski leksikon pa navaja datum 17. marec. Uporabljen bo slednji.

²⁰⁹ SBL, Gostinčar.

²¹⁰ "Jože Gostinčar", *Slovenec*, 10. 2. 1942, št. 33a, str. 3.

²¹¹ SBL, Gostinčar.

²¹² "Jože Gostinčar", *Slovenec*, 10. 2. 1942, št. 33a, str. 3.

²¹³ Prav tam.

²¹⁴ SBL, Gostinčar.

²¹⁵ "Jože Gostinčar", *Slovenec*, 10. 2. 1942, št. 33a, str. 3.

²¹⁶ SBL, Gostinčar.

²¹⁷ "Jože Gostinčar", *Slovenec*, 10. 2. 1942, št. 33a, str. 3.

organizacij SLS, v katero so bila vpeta ostala društva, ustanovljena leta 1909²¹⁸) je bil Gostinčar njen najbolj vnet sodelavec.²¹⁹ Slovenec je poročal, da so aprila 1914 samo na Koroškem v sklopu Jugoslovanske strokovne zveze ustanovili kar tri organizacije.²²⁰

Ves čas delovanja v vseh društvih je aktivno sodeloval pri delavskem glasilu *Glasnik*, ki ga je izdajalo krščansko-socialno delavstvo.²²¹ S članki socialno-politične vsebine je sodeloval tudi v drugih glasilih oziroma časopisih: *Naši moči*, *Slovenec*, *Domoljubu*, *Večernem listu*, *Novem času*, *Delavski pravici* in *Socialni misli*.²²² Vsako nedeljo je kot aktivni retorik obiskoval shode, kjer je skupaj s Krekom ali Žitnikom delavskim množicam razlagal krščansko-socialni delavski program, množice spodbujal k novi organizaciji in njenemu delu. Na enem izmed shodov (v Radovljici) je Gostinčar sprožil debato, iz katere je nastala znamenita kroparska žebljarska zadruga, kjer so bili delavci tudi njeni lastniki.²²³

Zaradi svoje vplivnosti med delavskimi vrstami je bil Gostinčar leta 1903 izvoljen za državnega poslanca v dunajski državni zbor, kjer je ostal vse do leta 1918.²²⁴ V kranjski deželni zbor je bil izvoljen leta 1914.²²⁵ V dunajskem parlamentu je od leta 1907 zastopal volilni okraj Logatec in bil član mnogih odborov: obrtnega odbora (1907), odbora za državne nameščence (1908) in odbora za socialno zavarovanje (1908, izstopil 1909). Podal je številne interpelacije za pomoč prizadetim krajem po neurjih, za izboljšanje položaja delavstva in nižjega uradništva, za revizijo zakona o bratovskih skladnicah, za starostno zavarovanje in invalidno zavarovanje tako malih kot srednjih kmetovalcev ter malih obrtnikov, za melioracijo notranjskih kraških dolin, preiskavo njihovih voda, organizacijo hidrografične in hidrološke službe, za železniško zvezo z Idrijo...²²⁶

Po vojni je bil član začasnega narodnega predstavništva v Beogradu in leta 1920 izvoljen v ustavotvorno skupščino²²⁷, kjer je bil poslanec do leta 1927 ter nekaj časa tudi minister za socialno politiko²²⁸.

²¹⁸ Jugoslovanska strokovna zveza, 1919–1941 (Fond); Povzeto po: Podatkovna zbirka ARS, dostopno na: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=26798>, 23. 12. 2017.

²¹⁹ "Jože Gostinčar", *Jutro*, 11. 2. 1942, št. 33, str. 3.

²²⁰ "Dnevne novice", *Slovenec*, 14. 4. 1914, št. 83, str. 3.

²²¹ "Jože Gostinčar", *Slovenec*, 10. 2. 1942, št. 33a, str. 3.

²²² SBL, Gostinčar.

²²³ "Jože Gostinčar", *Slovenec*, 10. 2. 1942, št. 33a, str. 3.

²²⁴ "Jože Gostinčar", *Jutro*, 11. 2. 1942, št. 33, str. 3.

²²⁵ SBL, Gostinčar. V SBL je zapisano, da bi naj nastopil funkcijo deželnega poslanca po smrti Ignacija Žitnika, vendar je zagotovo, da je namesto njega v deželni zbor prišel Lovro Pogačnik. Po kakšnem ključu je prišel v deželni zbor Gostinčar ni znano.

²²⁶ SBL, Gostinčar.

²²⁷ Prav tam.

²²⁸ "Jože Gostinčar", *Jutro*, 11. 2. 1942, št. 33, str. 3.

Umrl je 10. februarja 1942 v svojem domu v Vižmarjih (Ljubljana). Za njim je žalovala številčna družina: soproga Fani Gostinčar (rojena Janc), otroci Maks, Vinko in Fani, vnuki Meta, Marjan, Marica, Vida, Milena, Alma, Bojan in Dušan ter pravnuki Marjan, Janko in Marko.²²⁹

Dve leti pred smrtjo je Jože Gostinčar praznoval 80 let. V njegovo čast je glasilo *Delavska pravica* 14. marca 1940 celotno številko posvetila njemu. Vsi, ki so mu v čast njegove 80-letnice napisali članke v obliki čestitk, so poudarili najpomembnejše lastnosti Gostinčarjeve osebnosti in vsi so bili zedinjeni, da je imel neverjeten posluh za delavskega človeka in je zanj naredil vse z veliko mero ljubezni. Članki so omenjali, da je vse življenje posvetil delu, večno se je boril za pravice delavcev in kljub svojemu statusu, ki ga je dosegel, nikoli ni bil vzvišen. Zdravstvene težave so ga v starejšem obdobju prisilile k delu od doma, a nikoli ni miroval – če že drugega ni mogel več, je še vedno z razumom spisal odlične članke za *Delavsko pravico*. V glasilu so ga označili za starosto oziroma za simbol delavskega gibanja, saj je imel neverjetno sposobnost združevanja tako starih kot mladih. Jože Jurač, mlajši član Jugoslovanske strokovne zveze, eden izmed avtorjev v jubilejni številki, je zapisal, da je Gostinčar cenil delavsko izobrazbo, saj je bila temelj svobodnega dela. Mlajši člani zveze pa se morajo od staroste naučiti vrednosti zvestobe do ljudstva ter stvarnega in zares narodnega dela. Med avtorji je vredno omeniti Frana Erjavca, znanega urednika, publicista in zgodovinarja, ki je v članku z naslovom *Neustrašen borec in neumoren delavec* v jubilejnem izdanju *Delavske pravice* poudaril, da je bilo slovenskim, hrvaškim in srbskim politikom žal, da je bilo Gostinčarjevo ministirovanje tako kratko, saj je znal najti prave ljudi ob pravem času in vse pobude smotrno izpeljal. Zapisal je tudi, da je Gostinčar v širši javnosti skoraj nepoznan, a da verjame, da bo še prišel čas, ko se bo njegovo ime svetilo v slovenski politični zgodovini.²³⁰ Kot vestnega, marljivega in narodno zavednega Slovenca so ga v objavi ob njegovi smrti opisali tudi članki v *Slovincu*, *Slovenskem narodu* in *Jutru*.

²²⁹ "Jože Gostinčar", *Slovenec*, 10. 2. 1942, št. 33a, str. 3.

²³⁰ *Delavska pravica*, 14. marec 1940, št. 12.

3. 1. 7 Ignacij Žitnik (* 24. november 1857 – † 28. december 1913)

Ignacij Žitnik je še eden izmed obravnavanih poslancev, ki je imel več obrazov. Bil je duhovnik, socialni delavec, časnikar, kanonik, konzistorialni svetnik in politik, ki se je rodil 24. novembra 1857 v Fužini pri Zagradcu (Dolenjska, Žužemberk) mlinarju Janezu in Alojziji (rojeni Zurc).²³¹ Po prvem razredu osnovne šole v domačem kraju je leta 1868 v Novem mestu kot odličnjak končal osnovno šolo.²³² Med leti 1871 in 1879 je nadaljeval šolanje na novomeški gimnaziji.²³³ V osmem razredu gimnazije je moral k vojakom, kjer je najprej služil v Ljubljani do leta 1881, nato je obiskoval kadetnico v Trstu, kjer se je s predstojniki sprl. Gimnazijo je vseeno formalno dokončal.²³⁴ Odločil se je za duhovniški poklic in odšel v bogoslovno šolo v Ljubljano²³⁵, kjer je leta 1883 ordiniral.²³⁶ Po posvečenju je bil najprej med leti 1884 in 1886 kaplan v Šentjerneju in nato v Dobrniču, leta 1887 pa odšel v Ljubljano za stolnega vikarja.²³⁷ Leta 1894 je v Rimu dokončal doktorski študij in postal doktor rimskega prava.²³⁸ Po vrnitvi v Ljubljano je dobil za dve leti službo kurata v kaznilnici na Ljubljanskem gradu.²³⁹ Slednja mu je predstavljala vir stalnega dohodka, da se je lažje posvečal drugim dejavnostim, ki so mu leta 1907 prinesle naziv častnega stolnega kanonika, leta 1910 pa še naziv rednega kanonika in konzistorialnega svetnika.²⁴⁰

Dr. Ignacij Žitnik je med posamezniki pritegnil pozornost že v času zvestega dopisovanja časopisa *Slovenec*, med leti 1887–1909 pa je postal njegov glavni urednik. Napisal je veliko člankov, pregledov, uvodnikov in podlistkov, velikokrat je sam pripravil celotno številko. Uporabljal je številne psevdonime: Dr. Ž., Hotebor, I. Ž., Tihomil, Ž. Za Mohorjevo družbo je začel pisati zgodovino vojn s Turčijo, vendar je zaradi prezgodnje smrti ni dokončal. Čeprav je imel kot urednik veliko dela, je v tem času pisal nekrologe za *Koledar Mohorjeve družbe* in rubriko *Razgled po svetu*.²⁴¹ Veliko pozornosti je polagal na dogodke na Balkanu²⁴², sicer pa je pisal o socialnih in gospodarskih vprašanjih, o zgodovini, v člankih je verjel v južnoslovansko skupnost²⁴³.

²³¹ Franc Rozman, Žitnik, Ignacij, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi903108/>, 23. 2. 2017 (dalje kot: Rozman, Žitnik).

²³² Dr. Stane Granda, "Znani Suhokrajinci, Ignacij Žitnik", v: *Žužemberski grad: suhokranjski zbornik 2000*, ur. Marjan Legan, Jože Rozman (Žužemberk 2000), str. 139 (dalje kot: S. Granda, Žitnik).

²³³ Rozman, Žitnik.

²³⁴ S. Granda, Žitnik, str. 139; Rozman, Žitnik.

²³⁵ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 175.

²³⁶ Rozman, Žitnik.

²³⁷ Prav tam.

²³⁸ Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 175.

²³⁹ Rozman, Žitnik.

²⁴⁰ S. Granda, Žitnik, str. 140.

²⁴¹ Rozman, Žitnik.

²⁴² Prav tam.

²⁴³ S. Granda, Žitnik, str. 145.

Od leta 1889 je bil član SLS²⁴⁴ in je bil kot kandidat njene liste petkrat izvoljen v kranjski deželni zbor in štirikrat za poslanca v državni zbor²⁴⁵. Bil je eden izmed tesnejših sodelavcev Janeza Evangelista Kreka in je deloval kot poslanec do svoje smrti. Leta 1889, 1895 in 1901 je bil izvoljen za poslanca kranjskega deželnega zbora v kmečko kurijo v volilnem okraju Trebnje–Stična–Žužemberk–Mokronog–Litija–Radeče, leta 1908 in 1913 pa je zastopal meščansko in tržaško kurijo. Leta 1897 in 1900 je bil izvoljen v dunajski parlament v kmečki kuriji, leta 1907 in 1911 pa v splošni kuriji.²⁴⁶ Zavzemal se je za narodne pravice vseh Slovencev in si močno prizadeval za gospodarski porast v domovini. Kot človek z izjemnim posluhom za gospodarska in socialna vprašanja, je bil tudi član deželnozborskih in državnozborskih odborov, ki so reševali konkretna vprašanja in kjer je bilo možno kaj uporabnega priboriti svojim volilcem. Bil je član proračunskega, obrtnega, tiskovnega, obrambnega, železniškega in šolskega odseka v državnem in načelnik finančnega v deželnem zboru.²⁴⁷

Žitnik je bil tudi član odseka za socialne zadeve v obeh pripravljalnih odborih I. in II. katoliškega shoda. Na I. shodu (1892) je bila sprejeta njegova resolucija, da je potrebno s pravnimi manevri ponovno pridobiti na krščansko stran delavski razred. Na II. shodu pa je zahteval izboljšave za kmečki, obrtni, trgovski in delavski razred.²⁴⁸

Ignacij Žitnik je bil narodno izjemno zaveden, razmišljujoč, družbeni in socialni politik, ne pa politikant. Pravijo, da bi naj bila njegova skrivnost v tem, da je znal spretno negovati odnose s političnimi nasprotniki, zaradi česar je imel težave v stranki, ki ji je sam pripadal. Kot družbeni politik se je zavzemal za vse ljudi svojega volilnega okraja in ne le za tiste, ki so ga volili. Posebno pri srcu pa so mu bili slovenski študentje na Dunaju, za katere je zbiral denar tudi pri svojih poslanskih kolegih.²⁴⁹ Tako je veljal med ljudmi, kolegi in poslanci za markantno osebnost in je bil močno priljubljen, kar lahko razberemo iz mnogih virov. Slovenec je dan po njegovi smrti objavil osmrtnico čez polovico naslovne strani, kjer je v članku zapisal, da je bil pokojnik ena najpopularnejših političnih osebnosti v domovini, saj so vsi občudovali njegovo pridnost in trud ob izpopolnitvi vseh možnih zahtev.²⁵⁰ Slovenski gospodar je prav tako objavil na naslovni strani podoben članek kot Slovenec, s tem da je še dodatno poudaril širok spekter znanja in izobraženosti,

²⁴⁴ Rozman, Žitnik.

²⁴⁵ Franci Koncilija, "Poslanec v Državnem in Deželnem zboru", v: *Časnik*, 2. 1. 2012, ur. Aleš Maver (Ljubljana 2017–), dostopno na: <http://www.casnik.si/index.php/2012/01/02/poslanec-v-drzavnem-in-dezelnem-zboru/#>, 23. 2. 2017.

²⁴⁶ Rozman, Žitnik.

²⁴⁷ Prav tam; S. Granda, *Žitnik*, str. 144.

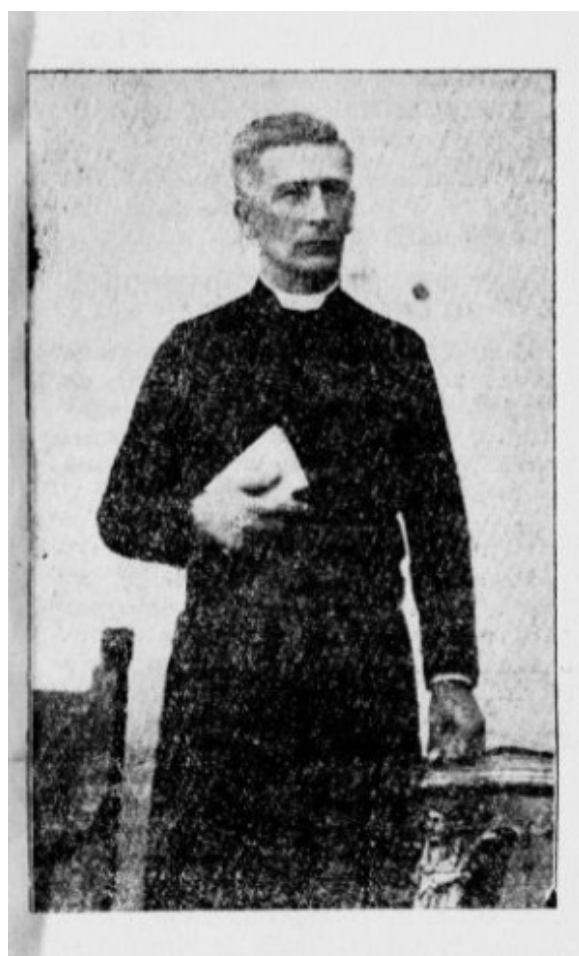
²⁴⁸ Rozman, Žitnik.

²⁴⁹ S. Granda, *Žitnik*, str. 144.

²⁵⁰ "Ignacij Žitnik", *Slovenec*, 29. 12. 1913, št. 297, str. 1.

ki ju je imel monsignor Žitnik.²⁵¹ Še liberalni Slovenski narod je ob njegovi smrti zapisal: *“Pokojnik je stal dolgo let v javnem življenju in si je pridobil simpatije in spoštovanje tudi pri političnih nasprotnikih. /.../ Pokojnik je bil zelo koncilijantnega značaja in je užival vsestransko spoštovanje. Vsi, ki so ga poznali, mu ohranijo prijazen spomin.”*²⁵²

Njegova smrt je bila kljub bolehanju več let nenadna. Umrl naj bi za posledicami želodčnega raka 28. decembra 1913 v Ljubljani.²⁵³

Slika 6: Ignacij Žitnik (vir: Slovenec, 29. 12. 1913, št. 297)

²⁵¹ “Ignacij Žitnik”, *Slovenski gospodar*, 1. 1. 1914, št. 1, str. 1.

²⁵² “Ignacij Žitnik”, *Slovenski narod*, 29. 12. 1913, št. 297, str. 3.

²⁵³ S. Granda, *Žitnik*, str. 140.

3. 1. 8 Janez Hladnik (* 13. maj 1863 – † 12. januar 1947)

Janez Hladnik je znova eden izmed obrazov magistrske naloge, ki je bil izpuščen iz SBL. Potrebno je poudariti dejstvo, da so njegovi biografski podatki izredno okrnjeni. Namreč njegov nečak Janez Hladnik je dobil enako ime, bil je izseljeniški duhovnik, ki je odšel leta 1936 v Argentino, kjer je pomagal mnogim Slovincem. Veliko več podatkov je bilo podanih v zvezi s tem Janezom Hladnikom, medtem ko o dotičnem poslancu Janezu Hladniku nimamo tako velike količine podatkov.

Rodbina Hladnik iz Rovt oziroma iz Petkovcev (občina Logatec) je leta 2013 praznovala 150. obletnico prihoda svojih prednikov na to področje.²⁵⁴ 13. maja 1863 se je v Rovtah (v Petkovcu)²⁵⁵ rodil Janez Hladnik, duhovnik, organizator in dunajski poslanec. Bil je prvi sin v številčni družini z dvanajstimi otroki kmeta Franca Hladnika (po domače Ruparja) in gospodinje Uršule, rojene Gabrovšek.²⁵⁶ Oče Franc je bil v mladih letih kočijaž, odlično je znal nemško, v Petkovcu so ga imenovali za župana, mati Uršula je bila gospodinja in krščansko vzgojena žena, ki je v tem duhu vzgajala tudi otroke.²⁵⁷

Hladnik je bil prežet z domorodnimi idejami in bi naj kot študent prepotoval peš vso domovino. Gimnazijo je končal v Idriji, po maturi je odšel na Dunaj, da bi doštudiral agronomijo. V času študija se je vse bolj seznanjal z voditelji slovenskega narodnega gibanja in je kmalu vstopil v njihove vrste. Tako je leta 1884 stopil v ljubljansko semenišče²⁵⁸ in se posvetil duhovniškemu poklicu.²⁵⁹ Zadnje leto študija je začel prijateljevati z Janezom Evangelistom Krekom in tudi njemu pomagal, da je izbral duhovniški poklic. Hladnik je vse do Krekove smrti ostal njegov tesni prijatelj in sodelavec.²⁶⁰ ²⁶¹

²⁵⁴ M. K., Rodbinsko praznovanje na Petkovcu, v: *Družina*, 17. 5. 2013, dostopno na: <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/62-20-IzNasihZupnij-24>, 20. 2. 2017.

²⁵⁵ Fritz Freund je v biografsko-statističnem priročniku iz leta 1911–1917 (*Das österreichische Abgeordnetenhaus*, ki smo ga navajali že prej), kjer je izredno na kratko predstavil vse poslance tedanjega dunajskega parlamenta, zapisal, da se je Janez Hladnik rodil v Rovtah. To je sosednji kraj od Petkovca. V članku pod prvo opombo v tem podpoglavju pa beremo, da se je rodil v Petkovcu. Zato bosta navedena oba kraja.

²⁵⁶ Rodovnik ruparske rodbine, Hladnik, Janez, Društvo Petkovec (2008–2010), dostopno na: http://peter.petkovec.com/Rodovnik/family.php?id=F7&main_person=&family_expanded=1&xx=, 20. 2. 2017.

²⁵⁷ Janezova nečakinja Terezija, hči Janezovega brata Naceta, ki je ostal na domačiji, rojena 15. oktobra 1909, je zapisala veliko o stricu Janezu v *Kroniki Ruparske rodbine*, zato bo nekaj podatkov povzeto: Terezija Hladnik, *Doneski zgodovine Petkovca iz Ruparske hiše*, Občina Petkovec, Društvo Petkovec (2008–2010), dostopno na: <http://www.petkovec.com/Besedila/KRONIKA-tekst.htm#Doneski>, 20. 2. 2017 (dalje kot: T. Hladnik, *Doneski zgodovine Petkovca iz Ruparske hiše*).

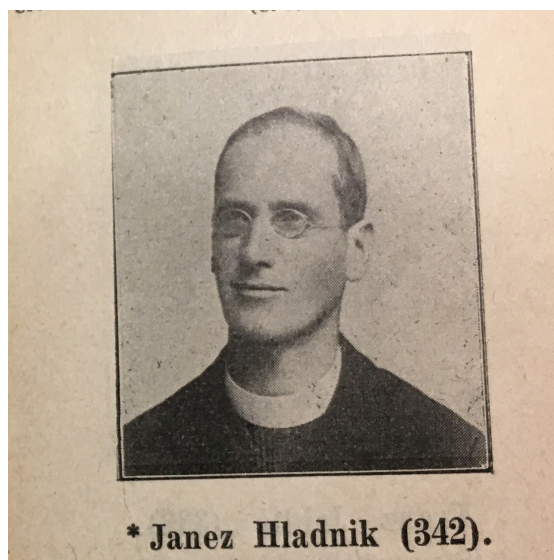
²⁵⁸ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 177.

²⁵⁹ T. Hladnik, *Doneski zgodovine Petkovca iz Ruparske hiše*.

²⁶⁰ Tesnega prijateljevanja s Krekom ne omenja zgolj Hladnikova nečakinja Terezija, ampak tudi Hladnikov pranečak Janez Hladnik v svojih spominih *Od Triglava do Andov* (glej op. št. 269).

²⁶¹ T. Hladnik, *Doneski zgodovine Petkovca iz Ruparske hiše*.

Okrog leta 1890 je začel maševati v Črnem Vrhu pri Idriji. Vikar Hladnik je v tem kraju leta 1895 ustanovil zadrugo, gasilsko društvo, posojilnico in celo Marijino družbo. Kmalu je moral Črni Vrh zapustiti. Šel je v Mirno Peč, Trebelno in v Šentvid. V vseh teh krajih je ustanavljal gasilska društva.²⁶² V Črnem Vrhu je bilo Prostovoljno gasilsko društvo ustanovljeno leta 1895²⁶³, v Trebelnem leta 1913, ko je Hladnik tam maševal. Tega leta so kupili tudi ročno brizgalno vozilo (rosenbauer)²⁶⁴. V Trebelnem je ustanovil tudi prvo “rajfajznovko” oziroma posojilnico.²⁶⁵

Slika 7: Janez Hladnik (vir: F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 177)

Janez Hladnik je bil kot deželni poslanec izvoljen v volilnem okraju Krško–Kostanjevica–Mokronog–Trebnje²⁶⁶, kandidiral je že leta 1908 na listi SLS in tega leta bil tudi izvoljen v deželni zbor.²⁶⁷ 13. junija 1911 je bil izvoljen za predstavnika državnega zbora na Dunaju²⁶⁸ in je tako tam deloval med leti 1911 in 1918 kot poslanec VSL stranke.^{269 270}

²⁶² Milan Trobič, *Še vedno na prepihu: Pripovedi iz dežele med Logatcem in Črnim Vrhom, Uncem in Rovtami* (Ljubljana 2016), str. 187.

²⁶³ Polona Rudolf, Zgodovina društva PGD Črni Vrh, PGD Črni Vrh (2009–), dostopno na: http://www.pgd-crnivrh.net/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=7, 20. 2. 2017 (dalje kot: P. Rudolf, Zgodovina društva PGD Črni Vrh).

²⁶⁴ Milena Hvastija, “100-letnica Prostovoljnega gasilskega društva Trebelno in prevzem novega vozila”, v: *Odsev, glasilo Občine Mokronog–Trebelno*, ur. Stane Peček, leto VII (september 2013), str. 18.

²⁶⁵ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 177.

²⁶⁶ V knjigi *Deželni zbor in deželni odbor kranjski iz leta 1913* je med opisom kranjskega deželnega zbora v splošnem volilnem razredu zapisan pod številko 41 tudi izvoljen poslanec Ivan Hladnik, državni poslanec in župnik v Trebelnem. Zagotovo gre za obravnavanega Janez Hladnika.

²⁶⁷ *Slovenec*, 15. 12. 1908, št. 286, str. 1 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

²⁶⁸ *Slovenec*, 14. 6. 1911, št. 135, str. 1 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

²⁶⁹ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 177.

²⁷⁰ Oče in mati Janeza Hladnika sta leta 1912 praznovala zlato poroko. Nečak Hladnika, Janez Hladnik, je v svojih

Ves čas maševanja na Trebelnem v letih 1913 in 1923 je Hladnik skrbel za hranilnico in posojilnico. Velikokrat mu je pri obračunu pomagal nečak Janez. Konec leta 1923 je dobil Hladnik poziv za premestitev v šentvidško faro. Namreč zaradi poškodbe, ki jo je utrpel ob padcu s kozolca, si je želel premestitev v bolj "nižinsko" cerkev. Novo službo v Šentvidu pri Stični je nastopil na dan sv. Jurija, 23. aprila 1924. Pri selitvi mu je pomagal nečak, ki je v svojih spominih zapisal, da je bil njegov stric Janez Hladnik poln dobrote, vplival pa je tudi na njegovo odločitev, da je tudi sam kasneje postal župnik.²⁷¹

V zrelejšem obdobju je postal dekan. Umril je 12. januarja 1947 v Šentvidu pri Stični.²⁷²

spominih zapisal, da je Janez Hladnik, tedaj že državni in deželni poslanec, daroval mašo. Glej: Msgr. Janez Hladnik, *Od Triglava do Andov, V službi Cerkve in naroda, Spomini* (Gorica 1978), str. 17.

²⁷¹ Msgr. Janez Hladnik, *Od Triglava do Andov, V službi Cerkve in naroda, Spomini* (Gorica 1978), str. 54–55.

²⁷² Rodovnik ruparske rodbine, Hladnik, Janez, Društvo Petkovec (2008–2010), dostopno na: http://peter.petkovec.com/Rodovnik/family.php?id=F7&main_person=&family_expanded=1&xx=, 20. 2. 2017.

3. 1. 9 Fran Jaklič (* 6. december 1868 – † 31. december 1937)

Fran Jaklič je s svojo pisano osebnostjo barval najrazličnejše ravni človeškega, družbenega in kulturnega delovanja. Njegova ustvarjalnost je segala od ustanavljanja posojilnic, ustanovitve zadruga, ustanovitve bralnega društva pa preko političnega delovanja v deželnem in državnem zboru do učiteljevanja, urednikovanja ter pisateljevanja.²⁷³ Ob tem je potrebno najprej poudariti dejstvo, da je njegova biografija v SBL podana izključno na podatkih iz njegovega literarnega ustvarjanja, njegovo preostalo udejstvovanje v gospodarskih in kulturnih krogih pa je povsem pozabljeno.²⁷⁴

Jakličevo vsestransko osebnost je v veliki meri oblikovala bridka izkušnja iz mladosti, prvinska navezanost na domače okolje, spoštovanje majhnih ljudi in vrednot, ki so bile globoko zakoreninjene v krščanskih življenjskih nazorih.²⁷⁵

V zgodovinskih krogih je Fran Jaklič zagotovo bolje poznan v vlogi politika in ustanovitelja posojilnic ter zadrug, sicer pa je njegovo življenje v veliki meri zaznamovalo ustvarjanje povesti. V slovenski literarni zgodovini zaseda eno izmed glavnih imen slovenske kmečke povesti, lotil pa se je tudi ustvarjanja zgodovinskih.²⁷⁶ Na splošno je Jaklič kot pripovednik v svoji delih spretno prepletal ljudske povesti z občečloveškimi motivi in prikazoval šege in navade, ki so bile ukoreninjene v Suhi krajini oziroma na Dolenjskem.²⁷⁷ Tako so njegovo življenjsko pot ves čas zaznamovale in spremljale črtice, povesti, pripovedi, ki so bile nemalokrat avtobiografskega izvora in folkloristično obarvane. Mnogokrat so se v njegovih delih prepoznali njegovi sovaščani, saj je v skoraj vseh delih opisoval neminljivo lepoto Suhe krajine in njenih prebivalcev. Njegovi spisi so bili objavljeni v mnogih časopisih tedanjega časa (*Dom in svet*, *Ljubljanski zvon*, *Edinost* (Trst), *Slovenski narod*, *Slovenec*...), dokler niso njegova dela ugledala sveta pod okriljem založb (po letu 1902).²⁷⁸ V prvem zamahu je ustvarjal kratko prozo (1888–1902), potem pa je začel ponovno ustvarjati šele po letu 1920, ko je izpregel pri šolskem, kulturno-organizacijskem, gospodarskem in

²⁷³ Anton Jakopič, "Fran Jaklič bo vedno živel med nami", v: *Fran Jaklič – Podgoričan (1868–1937)*, ur. Anka Novak, Miran Hladnik (Dobropolje 2015), str. 3.

²⁷⁴ Ugotovitev na podlagi povzetka Ivana Grafenauerja v SBL. Zato bo Jakličeva biografija izdelana na podlagi znanih biografskih podatkov, ki se prepletajo z literarnim ustvarjanjem, v katerega pa so vpeti tudi podatki njegove kulturne, gospodarske in socialne angažiranosti. Skozi časovni pregled bodo tako nanizani podatki iz leta v leto njegovega delovanja na vseh področjih.

²⁷⁵ Anka Novak, *Fran Jaklič – Podgoričan (1868–1937)* (Dobropolje 2015), str. 5 (dalje kot: A. Novak: *Fran Jaklič*).

²⁷⁶ Miran Hladnik, "Fran Jaklič v slovenski literarni zgodovini", v: *Fran Jaklič, Peklena svoboda* (Ljubljana 1994), str. 168 (dalje kot: M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*).

²⁷⁷ Etbin Bojc, "Fran Jaklič – Podgoričan kot pripovednik", v: *Zbornik občine Grosuplje*, ur. Ivan Anhlin, št. 3 (1971), str. 154.

²⁷⁸ M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*, str. 166–168.

političnem delu.²⁷⁹

Fran Jaklič se je rodil 6. decembra 1868 v Podgorici pri Dobropolju v Suhi krajini. Bil je nezakonski sin kmečkega dekleta Marije Jaklič, po domače Starešinčeve, in Antona Ribnikarja, učitelja,²⁸⁰ ki je bil leta 1865 premeščen v Dobropolje²⁸¹. Najverjetneje sta se z Marijo poznala vsa tri leta njegovega učiteljevanja v Dobropolju, dokler ni bil leta 1868 Anton premeščen v Dol v Kamniškem okraju, kjer je živel in delal do svoje prezgodnje smrti (umrl je leta 1875, star komaj trideset let, vzrok neznan). Jaklič svojega očeta ni poznal, čeprav je umrl, ko je bilo otroku že sedem let. Zakaj je oče zapustil nezakonskega otroka in Marijo Jaklič, ni znano.²⁸² Mati mu je umrla kmalu zatem, za jetiko, ko je bilo Franu komaj osem let.²⁸³ Jaklič je bil zaradi zgodnje osirotelosti in nezakonskega pečata zaznamovan celo življenje. O trpkih otroških izkušnjah se je izpovedal v avtobiografskih krajših spisih, ki jih je objavil v *Domu in svetu* (*Babica in Materina smrt*, 1891) ter *Slovincu* (*Ti pa nimaš očeta*, 1928).²⁸⁴

Za osirotelega dečka so se zavzeli strici in tete, še posebej pa njegova babica, ki ga je usmerjala v šolanje v Ljubljani.²⁸⁵ Tako je Jaklič po končani osnovni šoli na Vidmu v Dobropolju (končal jo je leta 1879), ki je bila do leta 1885 le dvorazredna, odšel leta 1881 študirat v Ljubljano.²⁸⁶ A že v tretjem letniku gimnazije se je vpisal na učiteljsko pripravljalnico. Opustil je učenje, posvečal se je pisateljevanju in prebiranju leposlovja. To obdobje je bilo zaznamovano z začetnim literarnim ustvarjanjem. Začel je pisati krajša "delca", kot jih je sam imenoval²⁸⁷, urejal je dijaško glasilo *Pobratim*.²⁸⁸ Januarja 1888 je začel izhajati katoliški literarni in družinski časopis *Dom in svet*, ki je v decembrski številki objavil prvo krajšo črtico Jakliča *Kranjske muhe so pa hude*.²⁸⁹

Kljub vsemu pa je imel težave pri matematiki in nemščini. V tretjem letniku učiteljske šole ga je doletel popravni izpit iz matematike, ki ga ni šel opravljat. Opustil je šolanje in se odpeljal v Trst k stricu, kjer je upal, da bo hitreje dobil delo. Ker slednjega ni dobil, se je v tem času preživljal z objavljanjem svojih del. Tako so njegovi spisi s koncem leta 1888 ugledali luč sveta tudi v tržaški

²⁷⁹ Mihael Glavan, "Rapsod dobropoljskih in širše suhokrajinskih bajtarjev", *Delo*, 30. 12. 1987, št. 303, str. 6.

²⁸⁰ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 5.

²⁸¹ Mihael Glavan, *Jakličeva knjiga* (Celje 2009), str. 17 (dalje kot: M. Glavan, *Jakličeva knjiga*).

²⁸² M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 17.

²⁸³ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 5.

²⁸⁴ Prav tam, str. 6.

²⁸⁵ Fran Jaklič – Podgoričan: povzetek vsebine stalne etnološke razstave v sodelovanju Muzeja Ribnica in Občine Dobropolje, ur. Anka Novak, Javna služba Dobropolje (2012–), dostopno na: http://www.muzej-ribnica.si/pdf/fran_jaklic-podgorican.pdf, 2 (dalje kot: Jaklič – Podgoričan, povzetek vsebine stalne etnološke razstave).

²⁸⁶ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 21 in 24.

²⁸⁷ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 9.

²⁸⁸ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 27.

²⁸⁹ Jaklič – Podgoričan, povzetek stalne etnološke razstave, str. 4.

Edinosti.²⁹⁰ Pod psevdonom Branimir so mu med narodopisnimi zgodbami *Iz Gaberja* objavili še dela *Samotar na Selih* in *Zadnje dobropoljske tihotapce*. V avtobiografski črtici *Ivan Gaber*, ki so mu jo objavili maja 1889, je Jaklič opisal svoje trpke dijaške dni v mestu, kako je pogrešal svoj dom in kako je bil lahkomišeln, da je odšel iskat delo k stricu, namesto, da bi dokončal šolanje. Črtico je zaključil s hudomušno mislijo:

*Ivan Gaber še živi. Značajan Slovenec je, kar vidimo iz raznih njegovih spisov, katere pošilja slovenskim listom in iz kojih smelo zaključujemo, da bode s časom stopal v enej vrsti z odličnimi našimi pisatelji ter pokazal svojim rojakom odkrito svoje lice. — —*²⁹¹

Uredništvo *Edinosti* pa je na koncu črtice dodalo:

*Ta misel vodila nas je, ko smo se odločili objaviti to črtico. Drugi nagib pa nam je bil nauk, katerega posnemamo iz preproste črtice, nauk, kojega se naše mladine ne more nikdar dovolj utisniti in sicer: Ako ti je sreča tolikanj mila, da moreš nauke svoje v katerej koli stroki dovršiti, ne pretrgaj jih samovoljno, kajti pozneje bodeš svojo lahkoumnost obžaloval /.../.*²⁹²

Kmalu za zadnjimi objavami v tržaškem časopisu se je v sredini leta 1889 vrnil nazaj v Dobropolje, kjer je nekaj časa ponovno preživel kot kmetovalec pri svoji teti. Ugotovil je, da je bil preveč lahkomišeln, zato se je odpravil nazaj v Ljubljano, da bi dokončal učiteljsko šolo. Pod okrilje ga je vzel njegov profesor zgodovine in zemljepisa, ki mu je še istega leta priskrbel službo nadomestnega učitelja v ljubljanski šoli v Grabnu. Začela se je njegova učiteljska pot, ki se je v naslednjih letih nadaljevala v Škofji Loki, Barju in nazadnje dve leti na Ledini v Ljubljani. V času učiteljevanja na Barju je živel pri svoji babici, ki mu je pripovedovala stare dobropoljske pripovedke, ki jih je Jaklič prevetрил in oživel po svojem navdihu ter jih nato objavljал. Tako so nastali Jakličevi spisi *Naši vaščani* (1891), ki jih je objavljал v *Ljubljanskem zvonu*.²⁹³ Leto prej, 1890, je *Dom in svet* objavil njegovo zgodovinsko povest iz 16. stoletja *Luka Vrabec*, leta 1891 pa folklorno kmečko povest *Na Samovcu*, v kateri je opisal ženitne navade.²⁹⁴

Leta 1892 je končno opravil izpit za učitelja splošne ljudske šole v Kopru ter si tako pridobil kvalifikacijo za stalnega učitelja na osnovnih šolah.²⁹⁵ Tega leta je spisal literarizirano vaško kroniko *Vaška pravda: resnična povest*, ki so jo objavili v *Domu in svetu*. Podobne kmečke slike je

²⁹⁰ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 10.

²⁹¹ *Edinost*, 22. 5. 1889, št. 41, str. 2.

²⁹² Prav tam.

²⁹³ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 10.

²⁹⁴ M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*, str. 166.

²⁹⁵ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 27.

začel objavljati tudi v Slovincu in Slovenskem narodu.²⁹⁶

Leta 1893 je v Domu in svetu izšla njegova folklorna povest *Joannes Studiosus*, v kateri je spregovoril o navadah ob novi maši. Miran Hladnik ugotavlja, da bi bilo možno, da je s povestjo *Vaški pohajč* (Dom in svet, 1893) vplival na Cankarjevega Hlapca Jerneja.²⁹⁷ Jaklič se je istega leta vrnil domov in dobil mesto učitelja na šoli na Vidmu. Leta 1894 je opravil še dodatni strokovni izpit, s katerim je postal samostojni učitelj s pravico poučevanja v slovenskem in nemškem jeziku.²⁹⁸ Tako je ostal učitelj in kasneje ravnatelj na Vidmu s kratkimi presledki vse do leta 1922.²⁹⁹

Istega leta, kot je prišel Jaklič za učitelja na Videm, je septembra v Dobropolje prispel tudi prvi vlak. Začela se je industrializacija, ki je močno vplivala na spremembe v vsakdanjem življenju kmeta. Dajatve so se povečale, kmetije so se začele zadolževati, tudi Jakličevo domačijo v Podgorici so komaj obdržali.³⁰⁰ Jaklič se je zaradi nastale stiske med kmeti vrgel v organizatorsko delo. Povezal se je z Janezom Evangelistom Krekom in Ivanom Šusteršičem. Oba sta prihajala v Dobropolje, Krek h kaplanu, kjer ga je spoznal tudi Jaklič in mu dal nasvete glede združništva.³⁰¹ Šusteršič je kasneje oskrbel pravila zadružnih organizacij, ki jih je pisatelj ustanovil v Dobropolju³⁰², hkrati pa je Jakliču svetoval ter mu pomagal pri kandidaturi članstva Okrajnega šolskega sveta (1899)³⁰³, nasploh je Jakliča tesna povezava s Šusteršičem popeljala v politične vode v letu 1900.³⁰⁴

Jaklič je svojo organizatorsko pot začel leta 1894, ko je bil eden izmed ustanovnih članov ustanovljene Gospodarske zveze kreditnih in blagovnih zadrug, ki je bila predhodnica Zadružne zveze v Ljubljani.³⁰⁵ Že ob koncu prvega šolskega leta, junija 1894, je bila v Dobropolju na shodu, ki ga je organiziral Jaklič, ustanovljena prva posojilnica, kreditna zadruga oziroma "rajfajznovka" (Ljudska hranilnica in posojilnica, za otroke pa je ustanovil Čebelico³⁰⁶) na Kranjskem, ki je dala vzpodbudo za ustanavljanje naslednjih.³⁰⁷ Tega leta je oddal zadnjo objavo za Ljubljanski zvon *Svatbo na Selih*, kjer je opisal ženitovanjske navade.³⁰⁸ Leta 1894 je ustanovil tudi bralno društvo, ki

²⁹⁶ M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*, str. 166.

²⁹⁷ Prav tam.

²⁹⁸ Jaklič – Podgoričan, povzetek stalne etnološke razstave, str. 5.

²⁹⁹ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 58.

³⁰⁰ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 12 in 14.

³⁰¹ Mihael Glavan, "Rapsod dobrepoljskih in širše suhokrajinskih bajtarjev", *Delo*, 30. 12. 1987, št. 303, str. 6.

³⁰² A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 15.

³⁰³ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 58.

³⁰⁴ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 21.

³⁰⁵ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 80.

³⁰⁶ Mihael Glavan, "Rapsod dobrepoljskih in širše suhokrajinskih bajtarjev", *Delo*, 30. 12. 1987, št. 303, str. 6.

³⁰⁷ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 16.

³⁰⁸ M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*, str. 166.

je bilo leta 1895 uradno priznано kot Bralno društvo v Dobropoljah³⁰⁹, kasneje je dobilo novo organizacijsko podobo in se preimenovalo v Slovensko katoliško izobraževalno društvo (1907).³¹⁰ Slednje je ohranjalo prvotni kulturno-prosvetni značaj vse do Jakličevega konca.³¹¹

Leto 1895 je bilo za Jakliča prelomno v več pomenih. Najprej je spoznal Ivano Arko, učiteljico, ki je prišla iz Semiča učiti na Videm. Vanjo se je zaljubil in se z njo leta 1899 poročil. V zakonu se jima je rodilo devet otrok.³¹² Zaradi političnega in kulturnega delovanja ga je šolska okrajna oblast tega leta za pol leta premestila na Velike Poljane nad Ortnekom.³¹³ V letih 1895–1896 je objavil tudi svoja najboljša dela, večinoma kratke slike: *Lepi Tonček*, *Vojvoda*, *Sin*³¹⁴, zaradi katerih je imel leta 1895 težave pri objavljanju v Domu in svetu. Namreč v prvih dveh slikah je katoliške bralce zmotila močna erotična tematika. Bralci so množično začeli odpovedovati revijo. Urednik je na svojo pest popravljaj Jakličeve povesti, da bi pomiril bralce in Jakliča prosil za nežnejše pisanje.³¹⁵

Ob uspehih, ki so se zvrstili ob ustanovitvi posojilnice v Dobropolju, je Jaklič lažje pridobil na svojo stran ljudi za nove ustanove. Junija 1896 je bil eden izmed ustanoviteljev blagovne zadruga, Kmetijskega društva v Dobropoljah³¹⁶, ki se je leta 1898 priključila h Krekovi Slovenski krščansko socialni delavski zvezi³¹⁷. V tem okviru je bila istega leta zgrajena zadružna mlekarna, na Jakličevo pobudo pa so v njej namestili prvega šolanega mlekarja. Kmalu zatem je sledila še sirarna. Leta 1902 pod Jakličevim očesom ustanovljen tudi živinorejski odbor, ki je kasneje prerasel v živinorejsko selekcijsko zadrugo na Vidmu.³¹⁸ Vključenost pisatelja v zadružno dejavnost je pustila sledi tudi v njegovem literarnem ustvarjanju: *Iz našega kota* (1898), *Moje prepričanje mi je sveto* (1899), *Prvi hleb* (1901), *Agitator* (1902).³¹⁹ Ob objavi povesti *Iz našega kota* so se mnogi sokrajani prepoznali v negativnih domišljjskih likih, revija *Dom in svet* ter z njo Jaklič sta zopet zašla v težave.³²⁰

Med leti 1899 in 1900 je bil Jaklič ustanovitelj novega učiteljskega društva s svojim glasilom.³²¹ Znano je bilo, da je bil Jaklič med tistimi slovenskimi učitelji, ki so trdno verjeli v krščanske in narodne vrednote, proti katerim je nastopila že ustanovljena Zveza avstrijskih jugoslovanskih

³⁰⁹ Prav tam, str. 17.

³¹⁰ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 66.

³¹¹ Prav tam.

³¹² M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 31, 33 in 35.

³¹³ Prav tam, str. 58.

³¹⁴ Mihael Glavan, "Rapsod dobrepoljskih in širše suhokrajinskih bajtarjev", *Delo*, 30. 12. 1987, št. 303, str. 6.

³¹⁵ M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*, str. 167.

³¹⁶ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 18.

³¹⁷ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 80.

³¹⁸ Prav tam.

³¹⁹ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 19.

³²⁰ M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*, str. 167.

³²¹ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 59.

učiteljskih društev ter jih izključila iz svojih vrst.³²² Njihovo glasilo *Učiteljski tovariš* je čedalje bolj vleklo liberalne vzorce, kar je v Jakliču vzbudilo željo po snovanju katoliško usmerjenega učiteljskega društva in glasila. Namreč politična delitev duhov je v tem času vihrala tudi med učiteljstvom.³²³ Jaklič je tako leta 1899 začel s somišljeniki izdajati glasilo *Slovenski učitelj*, za katerega je pisal in ga tudi urejal kar sedem let. Že v prvem letu je postal najbolj razširjen slovenski šolski list³²⁴, ki je od določenih programskih in organizacijskih spremembah izhajal vse do leta 1944³²⁵. Leta 1900, ob pripravah na drugi katoliški shod³²⁶, je Jaklič v Ljubljani ustanovil Slomškovo zvezo, učiteljsko organizacijo, ki je v svojem programu poudarjala pedagoška načela Antona Martina Slomška: prizadevanja za versko šolo, krščanska načela, zunajšolsko izobraževanje ter gospodarsko, socialno in karitativno delovanje učiteljstva. Po zmagi SLS na volitvah leta 1908 je močno okrepila svoje vrste. Do leta 1918 jo je vodil Jaklič, kasneje Ivan Štrukelj, zveza je bila nato leta 1926 razpuščena.³²⁷

Vso Jakličevo delovanje ga je samodejno potisnilo v tok politike tedanjega časa. Leta 1900 je postal kot pripadnik SLS deželni poslanec.³²⁸ Prve volitve po novem volilnem zakonu leta 1907 so Slovincem prinesle številčnejše zastopstvo v dunajskem parlamentu. Fran Jaklič je uspel dobiti kandidaturu kot član SLS (v nasprotju z Ivanom Cankarjem, ki je nastopil kot kandidat socialdemokratske stranke), postal poslanec v državnem zboru in s tem dosegel vrhunec svoje politične kariere.³²⁹ Leta 1900 je napisal svoje najboljše delo *O, ta testament!*, novelo, ki je leta 1938 oživela tudi na odru.³³⁰ Leta 1901 je bilo po Jakličevih prizadevanjih na Vidmu zgrajeno največje zadružno poslopje na Kranjskem, ki še danes opravlja svojo vlogo.³³¹ Kot državni poslanec je dosegel, da je bil sprejet odlok za izgradnjo dobrepoljskega vodovoda, vendar je gradnjo preprečila prva svetovna vojna. Sicer pa je v času politične angažiranosti pisateljsko pero odložil za skoraj dve desetletji.³³²

Prva svetovna vojna je v vsej svoji mogočnosti zadušila družbeno delovanje na vseh področjih življenja. Vse bolj odmevno je postajalo vprašanje reševanja slovenskega nacionalnega problema. Jaklič se je strinjal z argumenti Ivana Šusteršiča, da bi se slovensko vprašanje rešilo v združitvi južnih Slovanov, ki so spadali pod monarhijo, v samostojno enoto v njenem okviru.³³³ Po koncu

³²² Mihael Glavan, "Rapsod dobrepoljskih in širše suhokrajinskih bajtarjev", *Delo*, 30. 12. 1987, št. 303, str. 6.

³²³ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 59.

³²⁴ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 20.

³²⁵ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 62.

³²⁶ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 20.

³²⁷ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 62.

³²⁸ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 21.

³²⁹ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 96.

³³⁰ M. Hladnik, *Jaklič v slovenski literarni zgodovini*, str. 167.

³³¹ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 80.

³³² A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 21.

³³³ Prav tam, str. 24.

vojne je moral Šusteršič zaradi takšnih prepričanj odstopiti z vseh svojih funkcij, z njim pa so odšli njegovi sodelavci, med katerimi je bil tudi Jaklič.³³⁴ Zaradi njegovih prepričanj je Jaklič v svoji dolini postal simbol avstrijakanta, preživelega politika in gospodarstvenika. Odložiti je moral vse svoje funkcije, saj je leta 1918 v Dobropoljah doživel hud napad s strani mlajših liberalno usmerjenih podeželanov. Zaradi telesnega in psihičnega pešanja je leta 1922 zaprosil za upokojitev.³³⁵

Pritiski v domačem kraju so bili hudi, zato je ob upokojitvi prodal domačijo v Podgorici in se z družino preselil na zapuščeno kmetijo z mlinom v Šentjanž na Dolenjskem. A zadolženost, ki si jo je nakopal z nakupom novega posestva, ga je prisilila v ponovno prodajo in selitev. Z družino se je leta 1925 preselil v Moste pri Ljubljani, kje si je sezidal skromno hišico.³³⁶

V zadnjem desetletju svojega življenja se ni več politično udejstvoval, a kljub bolehanju ni miroval. Po upokojitvi je še sodeloval pri Zadružni zvezi in spisal nekaj svojih boljših del oziroma v tem času je dosegel drugi pisateljski vrhunec z deli, kot so *Nevesta s Korinja* (1920), *Zadnja na grmadi* (1924), *V graščinskem jarmu* (1925), *Peklena svoboda* (1926), *Ob srebrnem studentu* (1927), *Janez z Visokega* (1930). Sodeloval je tudi pri gradnji nove cerkve v Mostah, od koder so Frana Jakliča, kot prvega pokojnika, 1. januarja 1938 pospremili k večnemu počitku.³³⁷ Umrl je zadnjega decembra 1937 za posledicami sladkorne bolezni in raka na želodcu.³³⁸

Spomin na Frana Jakliča so sovaščani ohranili vse do danes. 18. junija 1939 so slovesno odprli Jakličev dom, kulturni hram, ki je postal neminljiv kulturni spomenik preporoditelju širše dobropoljske okolice in v katerem se še danes dogajajo kulturne prireditve. Za dokončno zgraditev je bil v veliki meri zaslužen predvsem dobropoljski župnik Anton Mrkun, ki je nadaljeval z delom Jakliča po njegovi smrti³³⁹:

*V soboto zvečer so po vseh dobropoljskih hribih zagoreli kresovi. Ob 21 so zagrmeli številni možnarji in med baklado skozi vas so streljali s petardami. Vse Dobropolje se je zbralo pred župniščem in nato v novi dvorani slavilo desetletnico župnikovanja duhovnega svetnika preč. g. Antona Mrkuna, ki gradi tako lep prosvetni Jakličev dom.*³⁴⁰

³³⁴ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 98.

³³⁵ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 41.

³³⁶ A. Novak, *Fran Jaklič*, str. 24–25.

³³⁷ Prav tam, str. 25.

³³⁸ M. Glavan, *Jakličeva knjiga*, str. 48.

³³⁹ Prav tam, str. 67.

³⁴⁰ "Jaklič je dobil svoj spomenik", *Slovenec*, 20. 6. 1939, št. 138a.

Na seji občinskega sveta 1998 so svetniki občine Dobrepolje sprejeli odlok in razglasili 6. december za občinski praznik, ki ga praznujejo vsako leto.³⁴¹ Na rojstni dan Frana Jakliča prirejajo razne dogodke, največkrat upodabljajo dramske igre, ki najdejo literarno podlago v Jakličevih delih. Seveda se proslava dogaja v Jakličevem domu na Vidmu.³⁴² Pomemben premik v kulturnem življenju Dobrepoljcev pa zagotovo pomeni odprtje stalne zbirke etnološkega gradiva v že omenjenem domu, ki jo je pripravila etnologinja Anka Novak na pobudo Kulturnega društva Dobrepolje v soavtorstvu z oblikovalko razstave arhitektko Nevenko Grm. Razstavo so odprli za javnost na občinski praznik 6. decembra 2006. Razširjena razstava obsega Jakličevo spominsko sobo, prostor namenjen ljudski umetnosti, s čimer so želeli opozoriti na okolje, iz katerega so vsi trije umetniki, brata France in Tone Kralj³⁴³ ter Fran Jaklič, zajemali snov za svoje umetniške upodobitve in dobropoljsko kmečko hišo kot spomenik vsem trem velikim možem iz Dobrepolja. Namreč nobena od njihovih rojstnih hiš ni spomeniško zaščitena, Jakličeva je celo prodana.³⁴⁴

Slika 8: Fran Jaklič (vir: Jaklič, O, ta testament!, Mohorjeva družba (Celje 1995))

Slika 9: Fran Jaklič s šestimi otroki (vir: Jaklič, O, ta testament!, Mohorjeva družba (Celje 1995))

³⁴¹ Bojan Novak, "Zakaj praznujemo občinski praznik 6. decembra?", *Naš kraj, informativno glasilo občine Dobrepolje*, ur. Bojan Novak, letnik XXII., št. 11 (november 2016), str. 7.

³⁴² Mihaela Steklasa, "Z osrednje prireditve ob občinskem prazniku", *Naš kraj, informativno glasilo občine Dobrepolje*, ur. Mihaela Steklasa, letnik X, št. 11 (december 2004), str. 5–6.

³⁴³ France in Tone Kralj sta bila znana slovenska kiparja, slikarja in grafika, ki sta se rodila v Zagorici pri Dobrepolju. France Kralj je oblikoval črke napisa Jakličev dom ob njegovi otvoritvi leta 1939. SBL, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si>, 31. 1. 2017.

³⁴⁴ Branka Lazar, *Dobrepoljska dolina stoji na jezeru, Dobrepoljske ljudske pripovedi* (Ljubljana 2010), str. 28–29.

3. 1. 10 Evgen Jarc (* 7. december 1878 – † 5. junij 1936)

Evgen Jarc, ena izmed zelo pomembnih osebnosti novejšje slovenske zgodovine, je v svojem življenju opravljal celo paleto zanimivih poklicev in se posvečal zanimivim dejavnostim. Proforskemu delu so se kmalu pridružile različne politične in retorične dejavnosti, ki so ga popeljale v deželni in državni zbor, med vojno je tesno sodeloval v snovanju idej okrog Majniške deklaracije, po upokojitvi se je usmeril v mestno politiko, na samem koncu pa je zasedal še uredniški stolček takrat edinega slovenskega časnika, ki je bralce seznanjal z zgodovino slovenskih mest, z vključeno politiko, gospodarstvom in kulturo. France Stelè je označil svojega sodelavca za izrazito življenjskega, delovnega človeka. Karakterno je ustrezal tipu produktivnega izobraženca, ki je z veseljem širil znanje, argumentiral pojme in nadvse brezpogojno zagovarjal svoje ideje³⁴⁵.

Profesor Evgen Jarc je svojo življenjsko pot začel 7. decembra 1878 v ugledni trgovski družini iz Novega mesta.³⁴⁶ Tu je končal osnovno šolo in v letih 1889–1897 dokončal še gimnazijo. Po končani srednji šoli se je vpisal na študij klasične filologije, slavistike in filozofije na graški univerzi³⁴⁷, jo leta 1901 zaključil z odličnim uspehom ter se posvetil proforskemu poklicu.³⁴⁸ Do leta 1908 je poučeval vse tri predmete naprej na gimnaziji v Kranju, od leta 1908 pa na I. državni gimnaziji v Ljubljani.³⁴⁹ Kasneje je predaval tudi v Tuzli.³⁵⁰

Že v študentskih letih je pokazal organizatorske in politične sposobnosti, ko se je leta 1901 na graški univerzi udeležil gibanja katoliškega dijaštva, še istega leta je bil med ustanovitelji slovenskega akademskega društva Zarje. Leto pozneje je sodeloval pri ustanavljanju prosvetnega društva Naprej, ki je bilo usmerjeno v delavstvo. Ko je nastopil službovanje v Kranju, je leta 1902 sedel v odboru prosvetnega društva Kranj, kjer je več let opravljal predsedniško funkcijo.³⁵¹ Med službovanjem v Ljubljani je leta 1910 začel predsedovati narodnoobrambnemu društvu Slovenski straži³⁵², ki mu je predsedoval do prve svetovne vojne. Med leti 1909 in 1911 je bil ves čas

³⁴⁵ France Stelè, "Prof. Evgen Jarc", v: *Kronika slovenskih mest*, št. 3 (1936), str. 187–188 (dalje kot: F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*).

³⁴⁶ "Prof. Evgen Jarc", *Jutro*, 7. 6. 1936, št. 131 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

³⁴⁷ Zanimivo je, da časopisa *Jutro* (7. 6. 1936, št. 131) in *Slovenski narod* (6. 6. 1936, št. 128; izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU) navajata, da je študiral na Dunaju, medtem ko ostali viri navajajo univerzo v Gradcu.

³⁴⁸ F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*, str. 187.

³⁴⁹ Avgust Pirjevec, Jarc, Evgen, v: *Slovenski biografski leksikon*, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi250346/>, 6. 1. 2017 (dalje kot: Pirjevec, Jarc).

³⁵⁰ F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*, str. 187.

³⁵¹ Pirjevec, Jarc.

³⁵² Želja, da bi vse katoliško misleče Slovence povezali z narodnoobrambnim delom, je pripeljala do ustanovitve društva Slovenska straža, 10. maja 1910. Posamezniki v Slovenski krščansko-socialni zvezi (I. Šusteršič, J. Brejc, A. Gregorčič, A. Korošec) so po zgledu Čehov sprožili ustanovitev Slovenske straže. Ustanovnega zborovanja so se

podpredsednik Slovenske krščansko-socialne zveze, tik pred upokojitvijo od profesorskega poklica je predsedoval tudi Slovenskemu katoliškemu akademskemu starešinstvu (1924–1927), v času opravljanja funkcij na ljubljanski mestni občini pa je bil podpredsednik Kmečke zveze in Kmetijske družbe.³⁵³

Časopis Jutro in Slovenski narod zanimivo navajata, kako je Jarc stopil na politično pot. Jutro navaja podatek, da bi naj to bilo takoj po nastopu profesorske službe v Ljubljani, Slovenski narod pa le zapiše, da je stopil v politično življenje zgodaj in da se je udejstvoval ob strani J. E. Kreka, I. Šusteršiča in E. Lampeta.³⁵⁴ France Stelè je zapisal, da se je profesor Jarc politično začel najverjetneje bolj opredeljevati ob prijateljevanju z J. E. Krekom in političnim razmahom SLS.³⁵⁵ Zagotovo se je profesor začel zelo zgodaj ukvarjati s politiko, najbrž že v času študentskih let, glede na znan podatek, da je že takrat nastopal v gibanju katoliškega dijaštva in ustanavljal društva. Tudi ostala dejstva, ki jih navajajo časopisni viri držijo, saj je kmalu ob vstopu v stranko postal tudi član načelstva in izvršilnega odbora SLS³⁵⁶, skratka postal je eden izmed vodilnih obrazov najmočnejše katoliške stranke na Slovenskem³⁵⁷. Kljub udejstvovanju ob strani strankarskega vodilnega predstavnika Šusteršiča, je znano dejstvo, da je v času notranjih strankarskih bojov odigral zanimivo vlogo. Obiskal je dr. Ivana Tavčarja, prvaka liberalcev, kar je bil očiten poskus oslabitve Šusteršičeve moči v stranki in izven nje. Sicer pa se je njegova politična kariera začela tistega trenutka, ko je bil leta 1908 izvoljen za kranjskega deželnega poslanca (splošna kurija v okraju Kranj–Škofja Loka), leta 1910 pa še za državnega (v dunajskem parlamentu je zastopal okraj Novo mesto–Črnomelj).³⁵⁸ Funkcijo deželnega in državnega poslanca je opravljal vse do leta 1918.³⁵⁹ Med vojno je odigral izredno pomembno vlogo pri snovanju Majniške deklaracije – prvi koncept deklaracije naj bi bil njegov.³⁶⁰

Profesor Jarc je bil ves čas svojega delovanja znan tudi kot dober retorik. V prosvetnih in drugih društvih je imel številna predavanja. Udeležil se je veliko katoliških shodov, bil je podpredsednik odseka za književnost in umetnost tretjega slovenskega katoliškega shoda leta 1906, kjer je spregovoril o kulturnem vplivu katolicizma. Leto dni pred začetkom vojne je bil podpredsednik tudi

med drugim udeležili tudi F. Grafenauer, F. Povše, I. Benkovič, E. Jarc. V prvi vrsti se je Slovenska straža z vsemi silami namenila skrbeti za obmejne Slovence. Povzeto po: Matejka Križan, "Slovenska straža od ustanovitve do začetka prve svetovne vojne", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1–2 (Maribor 2005), str. 79 in 82.

³⁵³ Pirjevec, Jarc.

³⁵⁴ "Prof. Evgen Jarc", *Jutro*, 7. 6. 1936, št. 131 in "Prof. Evgen Jarc", *Slovenski narod*, 6. 6. 1936, št. 128.

³⁵⁵ F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*, str. 187.

³⁵⁶ Pirjevec, Jarc.

³⁵⁷ Pavlina Bobič, *War and Faith: The Catholic Church in Slovenia, 1914–1918* (Leiden 2012), str. 166 (dalje kot: P. Bobič, *War and Faith*).

³⁵⁸ P. Bobič, *War and Faith*, str. 166.

³⁵⁹ Pirjevec, Jarc.

³⁶⁰ F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*, str. 187.

četrttega slovensko-hrvaškega katoliškega shoda. Nastopil je na mnogih deklaracijskih shodih v Škofji Loki in Metliki ter na številnih strankarskih shodih.³⁶¹ Velikokrat je spregovoril tudi o nastanku slovenske ljudske univerze.³⁶²

Po koncu vojne se je za nekaj časa umaknil iz aktivnega političnega življenja. Na politični položaj v vlogi strankarskega veljaka je ponovno stopil leta 1927, ko so začele delovati samoupravne oblasti.³⁶³ Po volitvah tega leta je postal oblastni poslanec in član oblastnega odbora.³⁶⁴ Opustil je profesorsko službo, se upokojil in se začel resneje ukvarjati z gospodarsko politiko. Istega leta je bil izvoljen v ljubljanski občinski odbor, leta 1928 je postal ljubljanski podžupan, to vlogo pa je obdržal skoraj do svoje smrti.³⁶⁵

Kot podžupan Ljubljane se je zavzemal za kulturni in turistični razvoj mesta, kar je bilo pričakovano, saj ga je celo življenje močno zanimala arheologija in umetnost. Tako je pospeševal učinkovitost in organizacijo Kulturnega oddelka mestne občine, hkrati pa je načrtoval pomembnejše smernice v prometnem odseku. Njegova ideja je bila, da bi Ljubljana postala jugoslovanski Salzburg – mesto z velikimi prireditvami, festivali v poletnih mesecih, ki bi privabili veliko turistov, hotel je ustvariti še močnejše letališče, ki bi bilo pomembno križišče med Srednjo Evropo in Balkanom ter Italijo in Jadranskim morjem.³⁶⁶ Posvečal se je tudi ljubljanski zgodovini, želel je večje modernizacije in se trudil za trdnejše stike z zaledjem. Ves čas se je trudil tudi za slovensko zvezo z morjem.³⁶⁷ Odigral je tudi pomembno vlogo pri ustanavljanju Mestnega muzeja Ljubljana (1935), ko je s svojim delovanjem pomagal dopolniti zbirko mestnega muzeja, hkrati pa se je na podlagi ustanavljanja muzeja oprl na svoja stališča glede ločitve socialnih razredov. Zavzel se je za državni zakon o varstvu starin, mestni arhiv in mestni muzej je razumel kot organsko zvezo, ki druga brez druge ne moreta delovati.³⁶⁸ V Beogradu je na kongresu zveze mest Kraljevine Jugoslavije leta 1930 podrobneje razložil kulturno vlogo naših mest kot temelje razumevanja družbenega delovanja. Zanj je bila kulturna politika del vsakdanje, ki je potrebna za poduhovljenje modernega človeka. Kultura je v njegovih očeh predstavljala orodje za preprečevanje razlik med socialnimi razredi, njegov cilj je bil, da bi odprli muzeje vsem, da bi se lahko tudi kmetje seznanili z zgodovino in veličino mesta ter tako ne bi več videli mesta le v slabi luči in meščane zgolj kot sprehajalce:

³⁶¹ Pirjevec, Jarc.

³⁶² F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*, str. 187.

³⁶³ Prav tam, str. 187.

³⁶⁴ "Prof. Evgen Jarc", *Jutro*, 7. 6. 1936, št. 131.

³⁶⁵ F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*, 187.

³⁶⁶ Prav tam.

³⁶⁷ "Prof. Evgen Jarc", *Jutro*, 7. 6. 1936, št. 131.

³⁶⁸ Irena Žmuc, "Mestni muzej za duhovno in narodno prestolnico Ljubljano. Ob 80-letnici ustanovitve Mestnega muzeja Ljubljana 1935–2015", v: *Kronika*, št. 2 (Ljubljana 2015), str. 324–325.

*Kakor sloni naša narodna moč, naša narodna obnovitev na kmetu, tako bi bilo enostransko gledati samo kmečko kulturno, ki jo mestna kultura v višjem pravcu spolnjuje. Med obema najti pravo, stalno in plodno sintezo, je važna nacionalno-kulturna naloga naših mest.*³⁶⁹

Evgen Jarc je bil eden izmed pobudnikov nastanka časnika *Kronika slovenskih mest*, ki je izhajal skromnih šest let (1934–1940), zadnjih par let svojega življenja je postal tudi njegov glavni urednik. To je bila tudi njegova zadnja prevzeta odgovornejša funkcija.³⁷⁰

Leta 1935 in kasneje v naslednjem letu mu je močnejše začelo pešati zdravje. Kljub vsemu se je še udeleževal srečanj, saj je bil med ljudmi priljubljen zaradi taktnosti in hudomušnosti. 5. junija 1936 se je zgrudil pred svojim pragom in kmalu za tem umrl. Za seboj je pustil žalujočo vdovo Marijo Jarc, rojeno Omahen iz Višnje gore, in štiri otroke.³⁷¹

Slika 10: Evgen Jarc (vir: personalna mapa poslanca, Arhiv SBL, ZRC SAZU, Ljubljana, samostojno pridobljeno gradivo)

³⁶⁹ Evgen Jarc, "Kulturne naloge naših mest, Iz predavanja na kongresu Zveze mest Kraljevine Jugoslavije v Beogradu leta 1930", v: *Kronika*, dostopno na: www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-VJS0A68J/5f77fc50-0e52.../PDF, str. 43–47.

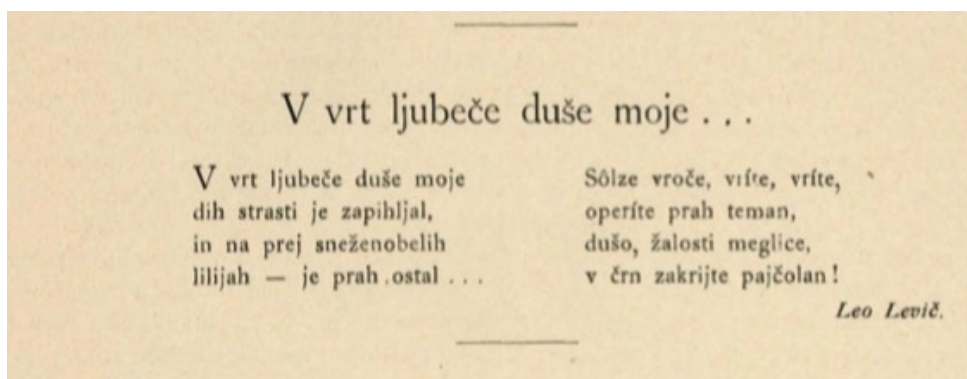
³⁷⁰ F. Stelè, *Prof. Evgen Jarc*, str. 187.

³⁷¹ "Prof. Evgen Jarc", *Slovenski narod*, 6. 6. 1936, št. 128.

3. 1. 11 Lovro Pogačnik (* 16. avgust 1880 – † 5. oktober 1919)

Lovro Pogačnik je bil v sprva pesnik, publicist in kasneje politik.³⁷² Po smrti Ignacija Žitnika je postal najmlajši poslanec v dunajskem parlamentu. Tako na shodih kot v parlamentu je verjel v slovensko politično osvoboditev in združitev naroda.³⁷³

Lovro Pogačnik se je rodil 16. avgusta 1880 v Kamni Gorici. Gimnazijo je končal v Ljubljani, leta 1906 je doktoriral iz prava v Gradcu. Nato je dve leti opravljal sodno in odvetniško prakso, leta 1909 je dobil službo pri kranjskem deželni odboru v Ljubljani. Leta 1910 je postal deželni komisar, dve leti kasneje pa tajnik. Še v mlajšem obdobju je med leti 1899 in 1902 objavljal lirične pesmi v literarnem mesečniku *Domu in svetu* ter med leti 1899 in 1904 v katoliški dijaški reviji *Zora*.³⁷⁴ Pesmi je največkrat objavil pod svojim psevdonimom Leo Levič. Največkrat gre za sonete ali krajše pesmi narodnega značaja s pridihom sočustvovanja, v njih se zrcali hrepenenje po svobodi, najdejo pa se tudi povsem ljubezenske, osebne ter kritične pesmi.³⁷⁵ V *Domu in svetu* je leta 1902 objavil tudi kritiko ruskega romana Foma Gordjejev pisatelja Maksima Gorkega, ki jo je prebral v hrvaškem prevodu. Kritiko je objavil pod svojim pravim imenom.³⁷⁶

Slika 11: Pesem Lovra Pogačnika objavljena v *Domu in svetu* (vir: *Dom in svet*, 1901, letnik 14, št. 10)

³⁷² *Slovenski narod*, 7. 10. 1919, št. 233 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU), str. 3; Rudolf Andrejka, Pogačnik, Lovro, v: *Slovenski biografski leksikon*, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi442286/>, 12. 3. 2017 (dalje kot: Andrejka, Pogačnik).

³⁷³ Andrejka, Pogačnik.

³⁷⁴ Prav tam.

³⁷⁵ Pregled literarnega mesečnika *Dom in svet* ter dijaške revije *Zora* med leti 1899 in 1904.

³⁷⁶ Lovro Pogačnik, "Foma Gordjejev", *Dom in svet* (1902), letnik 15, št. 1.

no spremlja mladini svojska lastnost: površnost. Malo se navadno misli, veliko govori. Površnost rodi frazarstvo. Razpravlja o stvareh, ki jih ne pozna; o idejah, ki pronicajo in določajo mišljenje in življenje celih narodov, razsoja na lahko roko z medlimi frazami, pobranimi iz dnevnikov. Pri vsaki pritožnosti pride z njimi na dan, da preslepi druge, da imponira, da prikriva pomanjkanje lastnih misli in praznoto lastne izobrazbe. Ti ljudje se bore z besedami; o kakem globokem, v notranjosti utemeljenem prepričanju ni govora. V življenju bodo to kričali. (Konec II. p. prih.)

Poetu.

Oj poeta dolgobradi,
Zarathustre duša verna!
Da te spomni na Prešerna,
ne zameri deci mladi:

„Komur pevski duh sem vdihnil,
ž njim sem dal mu pesmi svoje;
drugih ne, le te naj poje,
dokler da bo v grobu utihnil.“

Kakor slavec si jo rezal...
A prevzet od prve slave
si pozabil peti prave,
s slamoj si otrobe vezal...

Leo Levič.

Slika 12: Pesem Lovra Pogačnika objavljena v Zori (vir: Zora, 1904, letnik 10, št. 2)

Politično se je začel udejstvovati že leta 1907, ko je ob boku Janeza Evangelista Kreka deloval v Slovenski krščanski socialni zvezi (SKSZ), kjer je 10. novembra 1907 sprejel predsedništvo novo ustanovljene Zveze telovadnih odsekov SKSZ, ki se je leta 1909 preimenovala v "Orle". Zaradi prizadevanj Pogačnika je v štirih letih imela že 168 odsekov (5228 članov). Po smrti državnega poslanca Žitnika je kandidiral v njegovem volilnem okraju notranjskih kmečkih občin, kjer je bil maja 1914 izvoljen z veliko večino v dunajski parlament^{377, 378}. Kot deželni poslanec je pomagal pri ustanovitvi Društva deželnih uradnikov v Ljubljani, kjer je bil več let odbornik.³⁷⁹ Leta 1917 se je ob prelomnem dogajanju v SLS oddaljil od Šusteršiča. Na zboru strankinih zaupnikov decembra 1917 je bil izvoljen ob Grafenauerju in Fonu za podnačelnika stranke. Sodeloval je v deklaracijskem gibanju ter se udeleževal številnih shodov in taborov. Ob ustanovitvi nove države je oktobra 1918 prevzel v Narodni vladi za Slovenijo poverjenišтво za deželno brambo, ki ga je vodil

³⁷⁷ *Slovenec*, 20. 5. 1914, št. 114, str. 1 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

³⁷⁸ Andrejka, Pogačnik.

³⁷⁹ *Slovenski narod*, 7. 10. 1919, št. 233, str. 3 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

do januarja 1919, ko je z odločbo iz Beograda prenehala delovati Narodna vlada za Slovenijo. Februarja 1919 je bil izvoljen za poslanca v prvo narodno predstavništvo v Beogradu, kjer je stopil v tesnejše zveze s hrvaško krščansko-socialno stranko. Zagreto se je udeleževal njenih shodov, predvsem v Slavoniji.³⁸⁰

Napori zadnjih let so mu pospešili pljučno bolezen, ki ji je 5. oktobra 1919 v Ljubljani tudi podlegel.³⁸¹ Za njim je ostala žalujoča velika družina, s soprogo Slavko³⁸², rojeno Pešjak, s katero je imel pet otrok.³⁸³ Dve leti po njegovi smrti so mu ob obletnici odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši v Kamni Gorici.³⁸⁴

³⁸⁰ Andrejka, Pogačnik.

³⁸¹ Prav tam.

³⁸² *Slovenec*, 7. 10. 1919, št. 230, str. 1.

³⁸³ *Slovenski narod*, 7. 10. 1919, št. 233, str. 3

³⁸⁴ *Slovenec*, 17. 8. 1921, št. 185, str. 3.

3. 1. 12. Vladimir Ravnihar (* 6. marec 1871 – † 8. november 1954)

Vladimir Ravnihar je bil pravnik, politik, govornik³⁸⁵ in publicist³⁸⁶, ki je bil 25. februarja 1935 izvoljen tudi za ljubljanskega župana³⁸⁷. Ves čas svojega življenja se je ukvarjal predvsem s kulturo in bistveno pripomogel k slovenskemu kulturnemu razcvetu s službovanjem ali ustanavljanjem raznih društev in organizacij.

Rodil se je 6. marca 1871 v Ljubljani očetu Francu in komaj 17-letni ženi Faniki (rojeni Perme).³⁸⁸ Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, leta 1891 je maturiral.³⁸⁹ V tem času je veliko bral, se sam izboraževal ter učil tujih jezikov, do mature je igral klavir, močno je ljubil glasbo.³⁹⁰ Kot abiturient ljubljanske gimnazije je postal predsednik organizacije in shoda slovenskih in hrvaških abiturientov v Ljubljani (2. in 3. avgust 1891). Na shodu niso sprejeli nekakšnih resolucij ali programa, so pa videli, da so si "bratje" in da imajo podobno politično mišljenje.³⁹¹ Po končani gimnaziji je vpisal študij prava v Gradcu in na Dunaju, kjer je leta 1895 položil vse pravniške izpite in bil promoviran.³⁹² Že 2. decembra 1895 je dobil službo pravnega praktikanta pri deželnem sodišču v Ljubljani.³⁹³ Kasneje je deloval v Novem mestu, po dveh letih sodne prakse je prestopil k advokaturi in postal koncipient v Celju. V Ljubljani je nato odprl samostojno odvetniško pisarno, ki jo je vodil do svoje smrti.³⁹⁴

Že v času študija se je še bolj začel udeleževati v kulturnem in javnem življenju. Že v drugem semestru je postal tajnik akademskega društva Slovenija. Pod okriljem društva je ustanovil pevski in tamburaški zbor, vpisal se je v Slovansko pevsko društvo, ustanovil sabljaški klub, čemur je sledila ustanovitev Akademskega ferialnega društva Sava (bil drugi predsednik).³⁹⁵ Med

³⁸⁵ Rudolf Andrejka, Ravnihar, Vladimir, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi489547/>, 6. 3. 2017 (dalje kot: Andrejka, Ravnihar).

³⁸⁶ Pavle Jakopič, "Na današnji dan", 6. marec 2017, RTV Slovenija, Prvi program Radia Slovenija, ur. Aleksander Golja (Ljubljana 2002–2017), dostopno na: <https://radioprvi.rtvsl.si/2017/03/na-danasnji-dan-650/>, 6. 3. 2017.

³⁸⁷ "Dr. Vladimir Ravnihar – župan ljubljanski", *Slovenski narod*, 26. 2. 1935, št. 47, str. 1.

³⁸⁸ Vladimir Ravnihar, *Mojega življenja pot – Spomini dr. Vladimirja Ravniharja*, ur. Cvirm, Melik, Nečak (Ljubljana 1997), str. 17 (dalje kot: Ravnihar, *Mojega življenja pot*); Andrejka Rudolf, Ravnihar, Franc, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi489296/>, 6. 3. 2017.

³⁸⁹ "Dr. Vladimir Ravnihar – župan ljubljanski", *Slovenski narod*, 26. 2. 1935, št. 47, str. 1.; Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 17–25.

³⁹⁰ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 22.

³⁹¹ Prav tam, str. 22–24.

³⁹² "Dr. Vladimir Ravnihar – župan ljubljanski", *Slovenski narod*, 26. 2. 1935, št. 47, str. 1.

³⁹³ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 33–34.

³⁹⁴ "Dr. Vladimir Ravnihar – župan ljubljanski", *Slovenski narod*, 26. 2. 1935, št. 47, str. 1; Božena Ravnihar, "Spomini na očeta", v: Vladimir Ravnihar, *Mojega življenja pot – Spomini dr. Vladimirja Ravniharja*, ur. Cvirm, Melik, Nečak (Ljubljana 1997), str. 9.

³⁹⁵ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 26–29.

opravljanjem službe okrožnega sodišča v Novem mestu (januar 1896), je začel delati pri Sokolu in v Dolenjskem pevskem društvu (nekaj časa predsednik društva). Leta 1897 je opustil sodno službo in se zaposlil v odvetniški pisarni v Celju, kjer je sodeloval pri vseh tedanjih narodnih društvih. Postal je odbornik Čitalnice in Sokola ter predsednik Celjskega pevskega društva, v katerem je bil nekaj časa pevovodja, od leta 1902 pa častni član.³⁹⁶ Hkrati je začel objavljati svoje publicistično delo kot sotrudnik celjskega časopisa *Domovina*³⁹⁷, postal je tudi dopisnik Slovenskega naroda³⁹⁸. Leta 1899 se je poročil z Antonijo Sterle, ki mu je v času zakona rodila šest otrok. Tudi sama je sodelovala v pevskem zboru in pri družabnih prireditvah, kar ji je olajšalo moževo odsotnost.³⁹⁹

Z odprtjem odvetniške pisarne v Ljubljani leta 1902 je začel razvijati široko kulturno delovanje. Najprej je pristopil k pevskemu zboru Glasbene matice, ki ga je kmalu volila v glavni odbor. Volili so ga tudi v odbor ljubljanskega Sokola, kjer so ga imenovali za podstarosta, v Slovenski sokolski zvezi je bil prvi starosta. Bil je odbornik Dramatičnega društva Slovenske matice. Leta 1908 ga je Slovenska filharmonija (prej Ljubljanska društvena godba) izvolila za svojega predsednika (bil je eden izmed soustanoviteljev godbe).⁴⁰⁰ Znašel se je med soustanovitelj Gregorčičeve ljudske javne knjižnice in čitalnice ter izobraževalnega društva Akademija, ki mu je več let predsedoval. Kot požrtvovalen predsednik Glasbene matice (1910–1911; 1918–1943) je izpeljal mnoga gostovanja v tujini ter pripomogel k ustanovitvi (1919) in poddržavljenju (1926) njenega konservatorija. V novo ustanovljeni Jugoslovovski sokolski zvezi je leta 1920 postal podstarosta, leto kasneje starosta.⁴⁰¹

Politično se je Ravnihar začel udejstvovati v okviru liberalne Narodno napredne stranke, kjer je bil leta 1911 izbran v dunajski državni zbor, bil je edini zastopnik naprednega tabora.⁴⁰² V času vojne je bil večkrat vpoklican, a so ga spoznali za nezmožnega opravljanja vojaške službe, leta 1917 pa ga je rešilo deželno obrambno ministrstvo, da je zaradi funkcij potreben v Ljubljani.⁴⁰³ V dunajskem parlamentu se je najprej pridružil Češkemu klubu, leta 1917 je prestopil v Jugoslovanski klub in zagovarjal nacionalna prizadevanja ter nastopil na taborih, ki jih je izzvalo deklaracijsko gibanje po vsej Sloveniji. Bil je sopodpisnik Majniške deklaracije.⁴⁰⁴

Po prevratu je bil leta 1918 izvoljen za člana Narodne vlade za Slovenijo, kjer je dobil pozicijo

³⁹⁶ Andrejka, Ravnihar.

³⁹⁷ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 39.

³⁹⁸ Andrejka, Ravnihar.

³⁹⁹ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 42.

⁴⁰⁰ Prav tam, str. 47–61.

⁴⁰¹ Andrejka, Ravnihar; "Dr. Vladimir Ravnihar – župan ljubljanski", *Slovenski narod*, 26. 2. 1935; Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 147.

⁴⁰² "Dr. Vladimir Ravnihar – župan ljubljanski", *Slovenski narod*, 26. 2. 1935, št. 47, str. 1.

⁴⁰³ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 110–111.

⁴⁰⁴ Božena Ravnihar, "Spomini na očeta", v: *Vladimir Ravnihar, Mojega življenja pot – Spomini dr. Vladimira Ravniharja*, ur. Cvirm, Melik, Nečak (Ljubljana 1997), str. 9; Andrejka, Ravnihar.

poverjenika za pravosodje (funkcijo je obdržal do decembra 1921). Hkrati je bil član Narodnega sveta v Ljubljani.⁴⁰⁵ Leta 1921 je bil izvoljen v ljubljanski občinski svet, v katerem je ostal do leta 1942. Leta 1923 je bil izvoljen kot namestnik kandidata za Ljubljano. Leta 1932 je bil izvoljen še v senat, kjer je deloval v finančnem odboru. 25. februarja 1935 je bil izvoljen za župana občine Ljubljana, a je funkcijo zasedal le do 25. decembra 1935. V dobi svojega kratkega županovanja je skušal urediti občinske dolgove, uravnovesiti občinsko bilanco, tako da ni dopustil večjih investicij. Zaradi finančnih razlogov je dovoljeval le dokončevanje že začetih del: poglobitev Ljubljanice od izliva Gradaščice do Novega trga, dograditev osnovne šole za Bežigradom in zbiralnih kanalov v Šiški ter na levem bregu Ljubljanice, tlakovanje, regulacijo določenih cest ter olepševalna dela na Ljubljanskem gradu. Pripravil je tudi upravno in tehnično priključitev okoliških občin. V zvezi s političnimi spremembami je bil Ravnihar nato 14. decembra 1935 imenovan za ljubljanskega podžupana in to funkcijo opravljal nadaljnjih sedem let.⁴⁰⁶

Ravnihar je bil mnogo let tudi odbornik Odvetniške zbornice, od leta 1918 član upravnega odbora Kranjske hranilnice in med leti 1930 in 1935 tudi njen predsednik. Veljal je za odličnega govornika, sodeloval pri mnogih časopisih, med leti 1913 in 1914 je bil odgovorni urednik Slovenskega naroda.⁴⁰⁷

Proti koncu druge svetovne vojne je bil zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto zaprt v ljubljanskih zaporih. K sreči je imel operacijo žolčnika, zato je ležal na bolnišniškem oddelku. Po koncu vojne je s 74. leti še vedno upravljal svojo odvetniško pisarno in hodil na lov (svoje lovske izkušnje je objavil v delu *Moji lovski revirji*⁴⁰⁸).⁴⁰⁹ Iz neznanih razlogov je umrl 8. novembra 1954.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 125; Andrejka, Ravnihar.

⁴⁰⁶ Andrejka, Ravnihar.

⁴⁰⁷ Prav tam.

⁴⁰⁸ Ravnihar, *Mojega življenja pot*, str. 74.

⁴⁰⁹ Božena Ravnihar, "Spomini na očeta", v: *Vladimir Ravnihar, Mojega življenja pot – Spomini dr. Vladimira Ravniharja*, ur. Cvirn, Melik, Nečak (Ljubljana 1997), str. 9.

⁴¹⁰ Prav tam.

3. 2 Štajerska

3. 2. 1 Anton Korošec (* 12. maj 1872 – † 14. december 1940)

Anton Korošec je bil politik, teolog, publicist in urednik, ki je s prevzemom glasila *Slovenski gospodar* podvojil število naročnikov⁴¹¹, Mariborska tiskarna sv. Cirila je s tem postala žarišče narodnega prebujanja. Maribor je postal Koroščev politični rojstni kraj, Tiskarna pa politični rojstni dom⁴¹². V obdobju političnih prevratov je odigral odločilno vlogo pri narodnem prebujanju in nacionalni zavesti. V novonastali državi je zasedal pomembna ministrska mesta vse do svoje smrti leta 1940. V vseh letih ministrovanja pa ga je gnala misel, da preprečuje preveliko zlo za slovenski narod⁴¹³.

Rodil se je 12. maja 1872 v Biserjanah pri Svetem Juriju ob Ščavnici kmetu Janezu in ženi Neži (rojeni Ploj). Tukaj je najprej obiskoval ljudsko šolo, nato je v letu 1883–1884 obiskoval šolo na Ptuj⁴¹⁴, kjer je nato nadaljeval šolanje na gimnaziji, a jo je leta 1892 končal v Mariboru. V Mariboru ga je ravnatelj gimnazije leta 1885 predlagal za Phillipp Konradovo štipendijo pri deželnem predsedništvu v Gradcu, ki jo je tudi dobil in prejemal do svojega zrelostnega izpita.⁴¹⁵ V Mariboru je študiral bogoslovje do leta 1896. Kot kaplan je nato delal na Sladki gori pri Ponikvi, v Radljah, do leta 1902 je bil učitelj v dijaškem semenišču v Mariboru. V času kaplanovanja se je srečal z Janezom Evangelistom Krekom in med njima se je spletlo odlično politično sodelovanje. Julija 1905 je postal v Gradcu doktor bogoslovja.⁴¹⁶

Že v Mariboru se je začel kot dijak četrtošolec spogledovati s publicistiko. Korošec je takrat bil sprejet v slovensko dijaško društvo (Literarno društvo mariborskih bogoslovcev) in hkrati sodeloval pri literarnem listu dijaškega semenišča ter dopisoval v Slovenskega gospodarja. Za publicistiko ga je najbrž navdušil njegov profesor za dogmatiko in fundamentalno teologijo Ivan Mlakar, ki je bil v

⁴¹¹ Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju* (Ljubljana 1992), str. 27 (dalje kot: F. J. Bister, *Anton Korošec*).

⁴¹² Miroslav Slana, *Oživitev dr. Antona Korošca* (Maribor 1991), str. 2.

⁴¹³ Jure Gašparič, *Pod kraljevo diktaturo, diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935* (Ljubljana 2007), str. 83.

⁴¹⁴ Starši so želeli, da bi se izpopolnil v znanju nemškega jezika, da bi lahko lažje sledil pouku iz nemščine v nadaljnjem šolanju. Glej naslednjo opombo.

⁴¹⁵ Feliks J. Bister, "Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne", v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1 (1991), str. 5–8 (dalje kot: F. J. Bister, *Življenje in delo Korošca*).

⁴¹⁶ F. J. Bister, *Anton Korošec*, str. 11–20.

tem obdobju urednik Slovenskega gospodarja.⁴¹⁷ Sodeloval je pri listu bogoslovcev *Lipica*, kjer je objavljajal sociološke članke, pisal v *Slovenca*, leta 1894 je bil izvoljen za predsednika društva mariborskih bogoslovcev Slomšek. Odločilno je vplival na obnovitev društva, ki je dosegel vrhunec istočasno z revijo *Lipica*. Pripomogel je k ustanovitvi društvene knjižnice, ki je bila v primerjavi z drugimi izredno obiskana.⁴¹⁸ Leta 1898 je postal urednik Slovenskega gospodarja, ki je pod njegovim upravljanjem dosegel dvakratno število naročnikov. Kot urednik je bil zaradi napadov na Nemce v člankih in samostojnih pesmih obsojen na šest tednov zapora, a je bil pomiloščen. Leta 1901 je pomagal pri ustanovitvi dnevnika *Naš dom*, ki je postal vodilno glasilo katoliškega mladinskega gibanja na Štajerskem.⁴¹⁹

Korošec je stopil na politično pot s političnimi shodi, kjer je ostro obsojal tedanjo štajersko politiko. Leta 1902 je kandidiral na deželnozborskih volitvah v okraju Ljutomer–Ormož–Gornja Radgona, a ni bil izvoljen. Nato se je še intenzivneje posvetil organizaciji mladine v Mladeniških in Dekliških zvezah, ki so dobile svoje središče v Slovenski krščansko-socialni zvezi v Mariboru. Leta 1906 je bil izvoljen kot poslanec SLS v splošni kuriji v dunajski deželni zbor. Mandat je obdržal do konca monarhije.⁴²⁰

Leta 1907 je bil med ustanovitelji Slovenske kmečke zveze za Štajersko (predsednik Ivan Roškar), ki je zmagala na volitvah v štajerski deželni zbor leta 1909. V splošni kuriji je bil izvoljen Korošec.⁴²¹ V državnem zboru je bil podpredsednik Slovenskega kluba in kasneje Hrvaško-slovenskega kluba ter ponovno član avstrijske delegacije na Dunaju in v Budimpešti. V štajerskem deželnem zboru se je boril za združitev slovenskega dela Štajerske s Koroško in za ustanavljanje slovenskih šol. V državnem zboru je leta 1910 vodil obstrukcijo v proračunskem oddelku proti ustanovitvi italijanske univerze v Trstu.⁴²²

Pet mesecev pred začetkom prve svetovne vojne je bil izvoljen za predsednika Hrvaško-slovenskega kluba (po odstopu Šusteršiča). Ves čas se je zavzemal za zedinjenje avstrijskih Jugoslovanov v obliki hrvaško-slovenske države v okviru federalistično preurejene habsburške monarhije. Ob začetku vojne se je s pismom Karlu grofu Stürgkhu zaradi pregajanja Slovencev in zahvalnim pismom kardinalu Gustavu Pifflu, ki se je zavzel za obtoženo slovensko duhovščino v oktobru, takoj izkazal kot tehten politik. Leta 1916 je začel tesneje sodelovati s Krekom. Leta 1917

⁴¹⁷ F. J. Bister, *Življenje in delo Korošca*, str. 10.

⁴¹⁸ Prav tam, str. 11.

⁴¹⁹ F. J. Bister, *Anton Korošec*, str. 11–34.

⁴²⁰ Silvo Kranjec, Korošec, Anton, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi290163/>, 14. 3. 2017 (dalje kot: Kranjec, Korošec).

⁴²¹ F. J. Bister, *Anton Korošec*, str. 53.

⁴²² Kranjec, Korošec.

so se vsi jugoslovanski poslanci združili v Jugoslovanski klub, kateremu je predsedoval Korošec. Ob tej priložnosti je smel kot predsednik kluba prebrati Majniško deklaracijo, ki je dala takšen zagon jugoslovanskemu gibanju, kot si niti Korošec sam ni mislil.⁴²³ Leta 1917 je nato postal še načelnik VSL.⁴²⁴

Takoj po 1. decembru 1918 je Korošca njegovo politično poslanstvo vodilo v Beograd. V koncentrični vladi je postal podpredsednik. V vladni službi je ostal – s presledkom na koncu leta 1919 – do jeseni 1920. Bil je minister za preskrbo, od spomladi 1920 naprej pa minister za promet. Ves čas se je seveda pogosto vozil v Ljubljano na seje vodstva SLS, na katerih so obnavljali razmajano organizacijo in postavljali smernice za politično delo. Politiko do Beograda je bolj ali manj brezprigovorno držal v svojih rokah in jo sam določal, saj je najbolje poznal razmere v Beogradu.⁴²⁵ V tem času se je udeležil tudi Ženevske in Pariške konference.⁴²⁶ Leta 1919 je bil nedvomno tudi najpopularnejša osebnost v Srbiji, saj je po mnenju Jegliča znal organizirati boljšo preskrbo ljudem, ki so živeli v pomanjkanju, znal je kaznovati in zapirati ljudi, ki so bili v prekršku ter veliko potoval, da je prišel v stik z narodom. Zaradi kritike Vatikana v slučaju imenovanja novega djakoviškega škofa Akšamovića je bil nadvse sprejet med srbskimi politikami v Protićevi vladi.⁴²⁷

Leta 1921 je Anton Korošec na čelu SLS ponovno začel boj za narodno samoodločbo, saj je s sprejetjem vidovdanske ustave (še prej pa z rapalsko pogodbo in s koroškim plebiscitom) doživela poraz. Vse do leta 1927 se je Korošec na shodih boril predvsem za svobodo samoodločanja glede gospodarskih in političnih zadev, nato pa je podpisal t. i. blejski sporazum, s čimer je SLS za ceno vstopa v vladno kolacijo priznala vidovdansko ustavo. Za tem nenadnim dejanjem Korošca se še danes poraja mnogo vprašanj.⁴²⁸

V prvi vladi Kraljevine SHS je nato postal podpredsednik vlade in nato v letih 1924 in 1927 kot prvi nesrbski politik zasedel mesto ministra za notranje zadeve. Novi notranji minister je v nastopni izjavi novinarjem februarja 1928 med drugim dejal: “Zlasti bom posvečal skrb naši južni Srbiji (Makedonija, op. p.), da se tamkaj onemogoči rušenje javne varnosti.”⁴²⁹ Leta 1928 mu je kralj za

⁴²³ Walter Lukan, “Politično delovanje Antona Korošca med prvo svetovno vojno – kratek oris”, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1 (1991), str. 27–31.

⁴²⁴ *Slovenec*, 15. 12. 1940, 289a, str. 1.

⁴²⁵ Janko Prunk, “Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji”, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1 (1991), str. 36 (dalje kot: J. Prunk, *Politični profil in delo dr. Korošca*).

⁴²⁶ *Slovenec*, 15. 12. 1940, 289a, str. 1.

⁴²⁷ Momčilo Zečević, “Neki pogledi u Srbiji na političku delatnost dr. Antona Korošca 1918–1940”, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1 (1991), str. 58–59.

⁴²⁸ Darko Friš, “SLS in slovensko nacionalno vprašanje med sprejetjem vidovdanske ustave in blejskim protokolom”, v: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda, Barbara Šatej (1998), str. 180–184.

⁴²⁹ Mateja Ratej, “Anton Korošec, notranji minister leta 1928”, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1 (2009), str. 231–

nekaj časa zaupal vodenje vlade, naslednje leto pa je postal minister za promet ter kasneje minister za gozdove in rudnike. Leta 1930 je vlado zapustil zaradi političnih pritiskov, kralja je sicer prosil za razrešitev funkcije, izgovarjajoč se na zdravje.⁴³⁰ V tem času je posvetil pozornost združništvu, ki ga je podpiral že od mladih nog. Zato je bil v začetku leta 1931 kot predsednik Glavnega združnega saveza izvoljen za honorarnega profesorja za združništvo na kmetijski fakulteti univerze v Beogradu, kjer je začel predavati v poletnem semestru 1931.⁴³¹

V začetku leta 1933 je bil zaradi podpisa slovenske punktacije 1932⁴³² pregnan iz Slovenije v internacijo – sprva v Tuzlo oziroma Vrnjačko Banjo, kasneje na Hvar. Ob smrti kralja Aleksandra leta 1934 je bil Korošec izpuščen. Knez Pavle si ga je ponovno izbral za sodelavca pri sestavi nove vlade. Leta 1935 mu je vlada zaupala notranje ministrstvo, kjer je vztrajal tri leta in pol. V teh treh letih je še zadnjič poizkusil utreti pot narodnemu sporazumu in političnemu pomirjenju, za Slovence je hotel pridobiti vse zahteve, ki si jih je narod s kulturo želel ustvariti.⁴³³ Leta 1939 je dobil častno mesto predsednika senata, bil deležen zaupnice in priznanja s strani slovenskega naroda ter bil odlikovan s Karadjordjevo zvezdo I. stopnje.⁴³⁴

Leta 1939 je dobil priznanja za najboljšega občana kar s strani 322 slovenskih občin. Imenovan je bil za doktorja slovenske Almae matris, zaradi prizadevanja okrog slovenske univerze.⁴³⁵ Še junija 1940 je bil imenovan za šolskega ministra.⁴³⁶ Ko se je znova zavihtel v vrhove jugoslovanske politike, so se začetna predvidevanja glede njegove vloge v Cvetkovičevi vladi, ki so temeljila na poznavanju njegovega predhodnega političnega delovanja, precej razlikovale od politike, ki jo je nato začel uresničevati kot prosvetni minister. Nekateri zgodovinarji menijo, da je bil ravno Korošec začetnik in pobudnik politične usmeritve, ki je privedla do aprilske opredelitve SLS.⁴³⁷ Sredi nakazanih smernic za bodočo prosvetno politiko naše države je 14. decembra 1940 umrl za srčno kapjo v Beogradu.⁴³⁸

Janko Prunk je o njem v svojem prispevku na simpoziju ob jubileju njegove smrti dejal takole:

Takoj na začetku naj bo povedano, da je bil dr. Anton Korošec radoživ človek uglajenega

232.

⁴³⁰ J. Prunk, *Politični profil in delo dr. Korošca*, str. 37.

⁴³¹ *Slovenec*, 15. 12. 1940, 289a, str. 1.

⁴³² Lastni zapiski predavanj.

⁴³³ J. Prunk, *Politični profil in delo dr. Korošca*, str. 38.

⁴³⁴ *Slovenec*, 15. 12. 1940, 289a, str. 1.

⁴³⁵ Prav tam.

⁴³⁶ J. Prunk, *Politični profil in delo dr. Korošca*, str. 38.

⁴³⁷ Bojan Godeša, *Čas odločitev: katoliški tabor in začetek okupacije* (Ljubljana 2011), str. 17 in 121.

⁴³⁸ *Slovenec*, 15. 12. 1940, 289a, str. 1.

gosposkega vedenja, ki je na sogovornike vedno napravil simpatičen vtis, vtis močne osebnosti, ki ve kaj hoče. Bil je eden tistih redkih Slovencev, ki jim je bila kljub njihovemu kmečkemu poreklu dana voditeljska državniška natura. To njegovo lastnost je zelo zgodaj opazila njegova okolica, nato njegovi prijatelji in sodelavci v SLS, tudi njegovi slovenski politični nasprotniki, politični vrhovi v Jugoslaviji, kakor tudi tuji državniki in diplomati. Kljub takšnemu značaju in življenjski drži Korošec nikoli v življenju ni zapadel mamonu. Bil je sicer rad lepo oblečen in v fini družbi, toda po kakšnem osebnem premoženju ni hlepel in si ga tudi ni ustvaril. Enkrat v življenju, konec dvajsetih let, si je kupil v Beogradu majhno mestno hišo, kjer je nameraval živeti, toda zaradi prevelikih stroškov jo je že čez tri leta prodal. V Beogradu je stanoval v najeti hiši, v Ljubljani pa v skromnem stanovanju v Marijanišču. Po tej svoji drži ni bil tipičen Slovenec, ampak pravi svetovljan!⁴³⁹

Če povzamemo njegove besede in jih primerjamo s spomini dr. Ivana Ahčina, doktorja bogoslovja in dolgoletnega urednika časopisa Slovenec, se Prunk v zapisanem sploh ni zmotil. Ivan Ahčin je ob prvem snidenju s Korošcem dejal, da si ga je predstavljal v domišljiji popolnoma drugače, kot ga je doživel, ko ga je prvič videl v Marijanišču:

*Takoj iz vsega početka so v meni vzbujale pozornost njegove nenavadne (izredne) oči, ki so njegovemu obrazu dajale izredno lepoto in vsemu njegovemu pojavu tisto silo in vzvišenost, ki jo je sleherni spričo njegove osebnosti čutil. /.../ V njih se je lepo zrcalila njegova močna duša: često resna, premišljujoča, snujoča, pa zopet vesela, dobrodušna, kar nagajiva; enkrat ponosna, odločna, neizprosna, drugič zopet mila, dobrotljiva, očetovsko dobra. Takšen je bil Korošec in vse to se je zrcalilo v njegovih očeh.*⁴⁴⁰

Slika 13: Ob smrti Korošca v časopisu Slovenec (vir: Slovenec, 15. 12. 1940)

⁴³⁹ J. Prunk, *Politični profil in delo dr. Korošca*, str. 36.

⁴⁴⁰ Bojan Godeša, Ervin Dolenc, *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana Ahčina* (Ljubljana 1999), str. 46.

3. 2. 2 Karel Verstovšek (* 26. julij 1871 – † 27. marec 1923)

Karlu Verstovšku je zagotovo potrebno dodati še kakšno drugo oznako v poklicni dejavnosti, saj ni bil zgolj politik.⁴⁴¹ Verstovšek je bil tudi publicist⁴⁴², pedagog, jezikoslovec⁴⁴³ in prvi slovenski šolski minister⁴⁴⁴. Ogromno je prispeval k slovenizaciji, razmahu osnovnega, strokovnega in srednjega šolstva ter kulturnih ustanov, organizacij in dejavnosti⁴⁴⁵. Odigral je pomembno vlogo pri temeljenju slovenske univerze v Ljubljani in veliko pripomogel borcem za severno mejo.⁴⁴⁶ Čeprav je bila njegova politična kariera zaradi zdravstvenih težav in zgodnje smrti razmeroma kratka, je bila njegova hitro vzpenjajoča se politična kariera “meteorska”. Slednja je postavila Verstovška ob bok najvidnejšim politikov na Štajerskem in širše, hkrati pa ga naredila za enega najpomembnejših političnih osebnosti Šaleške doline.⁴⁴⁷

Rodil se je 26. julija 1871 v Velenju usnjarju in županu velenjske občine Mihaelu Verstovšku in njegovi ženi Luciji (rojeni Zupan).⁴⁴⁸ Osnovno šolanje je končal v Velenju, leta 1893 pa maturiral na gimnaziji v Celju, ki jo je obiskoval od leta 1885.⁴⁴⁹ Izobraževanje je nadaljeval na graški univerzi, kjer je leta 1903 doktoriral iz klasične filologije.⁴⁵⁰ Doktorat iz jezikoslovja mu je dvignil ugled v strokovnih krogih.⁴⁵¹ Zato je postal leta 1897, še pred končanjem doktorata, suplent na “svoji” gimnaziji v Celju.⁴⁵² V pedagoški poklic se je podal leta 1898 in zelo hitro dobil vpogled v učni sistem, ki ga je zaradi napredovanja ponemčevanja in “šovinistične” politike potisnil v navezovanje stikov s katoliško konservativnim taborom, saj se mu je idejno zdel najbližje.⁴⁵³ Ko je postal profesor jezikov na klasični gimnaziji v Mariboru, je predaval najprej do leta 1911.⁴⁵⁴ Potem

⁴⁴¹ Franc Rozman, Verstovšek, Karl, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi776856/>, 9. 3. 2017 (dalje kot: Rozman, Verstovšek).

⁴⁴² (Ne)znane osebnosti iz porečja Pake, pomoč pri pisanju biografij v Šaleški biografski leksikon, Knjižnica Velenje v sodelovanju z Muzejem Velenje (Velenje 2013, 2017–), dostopno na: http://www.knjiznica-velenje.si/filelib/2010-knjiznica/domoznanstvo/neznane_osebnosti_iz_poreja_pake/karel_verstovsek/karel_verstovek.pdf, 9. 3. 2017.

⁴⁴³ Verstovšek, Karel, v: Šaleški biografski leksikon, ur. Knjižnica Velenje (Velenje 2013–), dostopno na: <http://www.saleskibiografskileksikon.si/index.php?action=view&tag=37>, 9. 3. 2017 (dalje kot: Šaleški biografski leksikon, Verstovšek).

⁴⁴⁴ Bogdan Sajovic, “Prvi slovenski šolski minister”, *Demokracija*, 47/XIII, 20. 11. 2008, str. 46–48 (dalje kot: B. Sajovic, *Prvi slovenski šolski minister*).

⁴⁴⁵ Miroslav Stiplovšek, “Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919”, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995), str. 292.

⁴⁴⁶ B. Sajovic, *Prvi slovenski minister*, str. 48.

⁴⁴⁷ Aleksandra Gačić, Gregor Jenuš, *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik* (Velenje 2016), str. 7 (dalje kot: A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*).

⁴⁴⁸ Rozman, Verstovšek; Šaleški biografski leksikon, Verstovšek.

⁴⁴⁹ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 14.

⁴⁵⁰ Rozman, Verstovšek; Šaleški biografski leksikon, Verstovšek.

⁴⁵¹ B. Sajovic, *Prvi slovenski šolski minister*, str. 48.

⁴⁵² Rozman, Verstovšek.

⁴⁵³ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 17.

⁴⁵⁴ B. Sajovic, *Prvi slovenski šolski minister*, str. 48; Rozman, Verstovšek.

se je podal v politične vode, kjer je bil nemalokrat deležen obtoževanj političnega oportunitizma⁴⁵⁵, nato pa se vrnil v profesorski poklic leta 1921 ter ga opravljal do svoje nenadne smrti dve leti kasneje. V celotnem času svojega delovanja je bil član številnih društev in organizacij. Kot študent je bil aktivni član akademskega društva Triglav v Gradcu, kasneje je postal predsednik nadzornega odbora Zadružne gospodarske banke ter Spodnještajerske hranilnice in posojilnice v Mariboru. Postal je častni član kar desetih štajerskih občin, med drugim mariborske in velenjske.⁴⁵⁶

Zelo pisan in pester je Verstovškov opus objavljenih razprav, člankov in študij. O narodnostnem boju Slovencev je pisal kmalu po končanem študiju v graških listih *Südsteirische Post* in *Südsteirische Presse*. Polititčno zgodovino Štajerske je obravnaval v daljših spisih, ki so nastali na osnovi njegovih predavanj v mariborskem Zgodovinskem društvu med leti 1905 in 1906, bili pa so objavljeni v različnih virih (npr. *Celjski grofje in jugoslovansko ozemlje*, *Maribor in Slovenstvo*, *Dr. Matija Prelog*). Objavljena je tudi burna razprava iz leta 1911 o sodnijskih razmerah na Spodnjem Štajerskem, o katerih je govoril tudi v državnem parlamentu (izšla knjiga z naslovom *Hochenburgerjev sistem*). Pisal je tudi o grški literaturi (napisal razpravo *Simonidovi jambi "O ženskah"*), ocenil razpravo Doblingerja Hieronymus Megisers *Leben und Werke* in velikokrat pisal o šolstvu. Univerzitetna knjižnica v Mariboru hrani njegovo rokopisno bibliografsko zbirko domoznanskih člankov s področja Maribora.⁴⁵⁷

Politična usmeritev Karla Verstovška se je začela leta 1901 v Mariboru, ko je postal strankarski pripadnik SLS, aktivnejši med leti 1911 in 1921⁴⁵⁸. Leta 1906 in 1907 je aktivno sodeloval pri ustanovitvi Kmečke zveze.⁴⁵⁹ Leta 1909 je bil izvoljen za poslanca v štajerski deželni zbor v kmečki kuriji (Šoštanj–Slovenj Gradec–Marenberg, zdaj Radlje).⁴⁶⁰ V državni zbor je bil izvoljen že na nadomestnih volitvah leta 1910, potem pa znova na rednih volitvah leta 1911.⁴⁶¹ V dunajskem parlamentu je bil član Jugoslovanskega kluba.⁴⁶²

Verstovšek je ves čas političnega udejstvovanja burno nasprotoval preganjanju zavednih Slovencev na Štajerskem ter se upiral ponemčevanju, po prevratu se je vse močneje izražal za ustanovitev slovenske univerze.⁴⁶³ Na Dunaju se je udeleževal sestankov Jugoslovanskega kluba in je bil eden

⁴⁵⁵ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 25.

⁴⁵⁶ B. Sajovic, *Prvi slovenski šolski minister*, str. 48; Rozman, Verstovšek.

⁴⁵⁷ Rozman, Verstovšek; Šaleški biografski leksikon, Verstovšek.

⁴⁵⁸ (Ne)znane osebnosti iz porečja Pake, pomoč pri pisanju biografij v Šaleški biografski leksikon, Knjižnica Velenje v sodelovanju z Muzejem Velenje (Velenje 2013, 2017–), dostopno na: http://www.knjiznica-velenje.si/filelib/2010-knjiznica/domoznanstvo/neznane_osebnosti_iz_poreja_pake/karel_verstovsek/karel_verstovek.pdf, 9. 3. 2017.

⁴⁵⁹ Rozman, Verstovšek; Šaleški biografski leksikon, Verstovšek.

⁴⁶⁰ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 26; Rozman, Verstovšek.

⁴⁶¹ Šaleški biografski leksikon, Verstovšek.

⁴⁶² Rozman, Verstovšek; B. Sajovic, *Prvi slovenski šolski minister*, str. 48.

⁴⁶³ Šaleški biografski leksikon, Verstovšek.

izmed politikov, ki so ob začetku vojne izkazali nezadovoljstvo z vodenjem SLS.⁴⁶⁴ Bil je eden tistih jugoslovanskih poslancev, ki so leta 1917 podprli Majniško deklaracijo. Postal je eden izmed organizatorjev deklaracijskega gibanja, zlasti na področjih, kjer je bil izvoljen za poslanca. Organiziral je shode, zborovanja in tabore (npr. v Žalcu, Slovenskih Konjicah, Velenju). Verstovšek je bil nedvomno povezan tudi s samim nastankom Majniške deklaracije, saj naj bi predlagal redakcijski odbor in besedilo deklaracije, ki je bilo sprejemljivo za vse člane kluba.⁴⁶⁵ A potrebno je poudariti, da je bil Verstovšek v tem času že močno bolan in ni zapisal nobenega pričevanja o tem, zato je težko trditi, da je zares opravil omenjeno funkcijo, saj sta jo zanikala tako Ivan Šusteršič kot Anton Korošec. Odbor bi naj sestavil slednji.⁴⁶⁶ Njegovo delo pri Majniški deklaraciji pa je zagotovo na nek način odločilno vplivalo na dogodke v času prevrata 1918 in 1919. Leta 1918 je postal član Narodne vlade SHS v Ljubljani in predsednik Narodnega sveta za Štajersko, kjer je odigral svojo vlogo v boju za severno mejo. Sodeloval je pri pripravah za prevzem vojaške oblasti v Mariboru in 1. novembra 1918 povišal Maistra (na pobudo njega samega) iz majorja v generala. S tem sta Verstovšek, Maister in mnogi drugi pripomogli k pozitivnim izidom v borbi za štajersko mejo.⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ Kot predsednik Narodnega sveta za Štajersko je dosegel tudi imenovanje slovenskih okrajnih glavarjev in županov.⁴⁶⁹

31. oktobra 1918 je profesor Verstovšek postal poverjenik za uk in bogočastje v Narodni vladi SHS v Ljubljani. Zaradi poznavanja profesorske službe in pedagoškega sistema je bil izredno kritičen do šolskega sistema.⁴⁷⁰ Kmalu je vlada z naredbo prevzela v upravo vse javno šolstvo in učiteljstvo. Predpisala je izključno slovenski jezik na vseh osnovnih in meščanskih šolah. V srednjih šolah in na učiteljskih so uvedli slovenski jezik kot glavni učni in uradovalni jezik. Izvedel je tudi reorganizacijo šolstva ter ustanovil nove strokovne šole (v Mariboru, Celju, Šoštanju).⁴⁷¹ Največje zasluge pa ima zagotovo pri ustanovitvi univerze v Ljubljani, eden izmed prvih rektorjev mu je nadel vzdevek "politični oče" ljubljanske univerze.⁴⁷² Oblikovana je bila Vseučiliška komisija z namenom ustanovitve slovenske univerze, ki so jo sestavljali predstavniki strokovnih društev slovenskih profesorjev, pravnikov, zdravnikov in tehnikov, predstavniki Slovenske matice in predstavniki kulturnega odseka Narodnega sveta ter slovenski vseučiliški docenti. Verstovšek je

⁴⁶⁴ B. Sajovic, *Prvi slovenski šolski minister*, str. 48.

⁴⁶⁵ Milan Ževart, "Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995), str. 273–274.

⁴⁶⁶ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 68.

⁴⁶⁷ Milan Ževart, "Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995), str. 276 in 280.

⁴⁶⁸ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 98–104.

⁴⁶⁹ Rozman, Verstovšek.

⁴⁷⁰ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 109–110.

⁴⁷¹ Ervin Dolenc, "Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v Narodni deželni vladi v Ljubljani 1918–1920", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995), str. 285–289.

⁴⁷² Miroslav Stiplovšek, "Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995), str. 293.

komisiji zagotovil priznan značaj vladne institucije⁴⁷³, ko pa je leta 1919 odpotoval v Beograd je na ministrstvu iztržil še milijon kron, ki so postale materialni temelj⁴⁷⁴. S tem dejanjem je zagotovil administrativne, prostorske, finančne in vse ostale temelje za uspešno delovanje slovenske univerze.⁴⁷⁵

Po razpustu narodne vlade se je vrnil v Maribor, kjer se je deloma umaknil iz politike in se nazaj posvetil profesorskemu poklicu na klasični gimnaziji v Mariboru, kjer je tudi začel svojo profesorsko pot.⁴⁷⁶ Junija 1921 je še sodeloval na lokalnih volitvah in SLS pomagal pridobiti sedem svetniških mest v mariborskem občinskem svetu. Avgusta 1921 pa je bil imenovan v finančno-gospodarski kulturni odsek na konstitutivni seji mestnega sveta. Tako je kljub bolezni ostal zvest obema področjema svojega delovanja – šolstvu in politiki.⁴⁷⁷

Po dolgi in mučni bolezni je umrl 27. marca 1923 v Mariboru.⁴⁷⁸ Zapustil je soprogo Pavlo in dva sinova – Zdenka in Cirila. Slednji je bil ob smrti očeta še otrok, Zdenko pa je bil že v času očetovega življenja velikokrat omenjen v časniških člankih, ki so poročali o njegovih uspehih. Med drugim je bil sprejet na cesarjevo kraljevo akademijo Terezianum na Dunaj, v vrstah Maistrovih borcev je bil imenovan za častniškega pripravnika, postal je diplomant Visoke šole za svetovno trgovino. Sin Ciril je postal pravnik in zagret planinec.⁴⁷⁹

Kot osebnost je Karel Verstovšek oživel predvsem v zadnjih letih. Med drugim s politično monografijo Aleksandre Gačić in Gregorja Jenuša ter z doprskim kipom, ki ga je v spomin na najvidnejšega politika Šaleške doline ustvaril akademski kipar Jurij Smole. Financirali sta ga Mestna občina Velenje in Velenjska knjižna fundacija. Odkrit je bil 21. novembra 2016 pred Vilo Bianca v Velenju.⁴⁸⁰

⁴⁷³ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 131.

⁴⁷⁴ Rozman, Verstovšek.

⁴⁷⁵ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 131–132.

⁴⁷⁶ B. Sajovic, *Prvi slovenski šolski minister*, str. 48.

⁴⁷⁷ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 150.

⁴⁷⁸ *Jutro*, 29. 3. 1923, št. 75, str. 2; *Slovenec* 28. 3. 1923, št. 70, str. 1 (izrezka člankov v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

⁴⁷⁹ A. Gačić, G. Jenuš, *Znameniti Velenjčan*, str. 152–153.

⁴⁸⁰ Jurij Vižintin, Doprski kip in monografija – poklon dr. Karlu verstovšku (1871–1923) – znamenitemu Velenjčanu in zaslužnemu slovenskemu politiku ob 145. obletnici rojstva, Ustanova Velenjska knjižna fundacija (2016–), dostopno na: <http://uvkf.si/sl/doprski-kip-in-monografija-poklon-dr-karlu-verstovsku-1871-1923-znamenitemu-velenjcanu-in-zasluznemu-slovenskemu-politiku-ob-145-obletnici-r>, 9. 3. 2017.

3. 2. 3 Mihael (Miha⁴⁸¹) Brenčič (* 10. september 1879 – † 22. november. 1954)

Mihael oziroma Miha Brenčič je še ena izmed pozabljenih biografij v SBL. Podatke o njegovem življenju in delovanju so v veliki meri pridobljeni iz časopisnih virov in posameznih člankov ter iz prvega krajšega biografskega priročnika z vsemi dunajskimi poslanci. Bil je kmet oziroma veleposestnik, lastnik gostilne s prenočišči v Spuhlji⁴⁸², poslanec in kar nekaj mandatov župan mestne občine Ptuj⁴⁸³.

Mihael Brenčič je bil rojen 10. septembra 1879 v Žabjaku pri Ptuj⁴⁸⁴. Njegov oče je bil kmet in gradbinec.⁴⁸⁵ Ljudsko šolo je obiskoval na Ptuj⁴⁸⁶, kasneje v virih je bilo najdeno, da ni bil najbolj izobražen človek⁴⁸⁷, vendar je bil kljub vsemu pri svojem delu v politiki uspešen. Preden je prevzel gostilno in kmetijo v Spuhlji⁴⁸⁸, kar je bilo tisti čas, ko je prevzel poslansko mesto na Dunaju⁴⁸⁹, je prostovoljno služil vojaški rok v Ljubljani⁴⁹⁰. Kot kmetovalec se je ukvarjal tudi s čebelarstvom⁴⁹¹, kar navaja časopis Štajerc: *“Ja, ja, kaj vse postane iz pšelarskega korporala; /.../ V prvi vrsti bode Mihče vas Spuhlje v mesto povzdignil. /.../ Kajti odkar je postal poslanec, dal se je Brenčič fotografirati v pšelarski uniformi.”*⁴⁹²

V mlajših letih je postal zastopnik odbora na Ptuj⁴⁹³ in član zadružnega odbora.⁴⁹³ V politiki se je pridružil Koroščevi stranki in tako bil leta 1911 izvoljen na listi SLS za državnega poslanca na Dunaju⁴⁹⁴, izvoljen je bil v okraju Ptuj–Ormož⁴⁹⁵.⁴⁹⁶ Leta 1911 je bil imenovan v vinogradniški odbor.⁴⁹⁷ Leta 1917 se je priključil Hrvaško-slovenskemu klubu.⁴⁹⁸

⁴⁸¹ V večini pregledanih virov navajajo ime Miha, sicer pa je krstno ime Mihael.

⁴⁸² F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 154.

⁴⁸³ Marija Hernja Masten, *Prvi med enakimi: funkcija mestnega sodnika in župana skozi stoletja* (Ptuj 2006), str. 38–39 (dalje kot: M. Hernja Masten, *Prvi med enakimi*).

⁴⁸⁴ O. Knauer, *Das österreichische Parlament von 1848–1966*, str. 73.

⁴⁸⁵ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 154.

⁴⁸⁶ M. Hernja Masten, *Prvi med enakimi*, str. 38–39.

⁴⁸⁷ “Po volitvah”, *Narodni list* (Celje), 22. 6. 1911, št. 29, str. 1.

⁴⁸⁸ “Mihče Brenčič”, *Štajerc*, 9. 7. 1911, št. 28, str. 5.

⁴⁸⁹ O. Knauer, *Das österreichische Parlament von 1848–1966*, str. 73.

⁴⁹⁰ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 154.

⁴⁹¹ “Mihče Brenčič”, *Štajerc*, 9. 7. 1911, št. 28, str. 5 in “Štajerske vesti”, *Štajerc*, 5. 5. 1918, št. 18, str. 4.

⁴⁹² “Mihče Brenčič”, *Štajerc*, 9. 7. 1911, št. 28, str. 5.

⁴⁹³ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 154.

⁴⁹⁴ M. Hernja Masten, *Prvi med enakimi*, str. 38–39.; *Narodni list*, Celje, 22. 6. 1911.

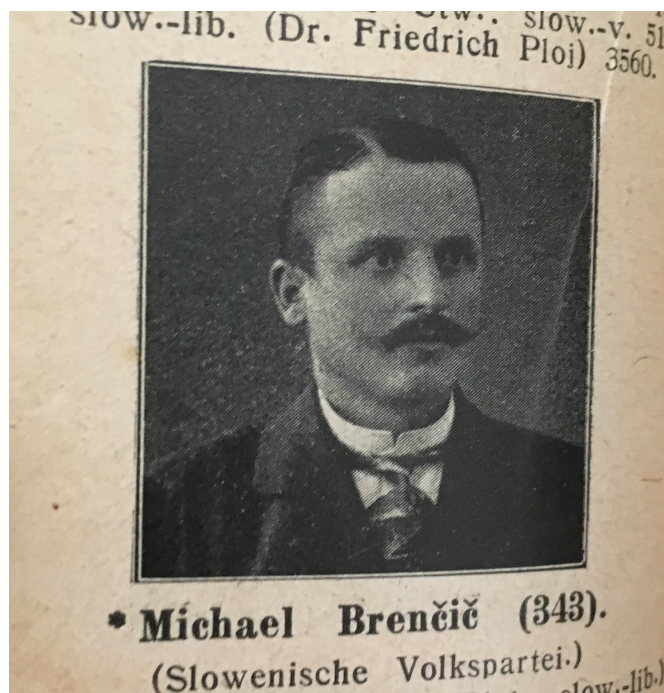
⁴⁹⁵ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 154; *Narodni list*, Celje, 22. 6. 1911.

⁴⁹⁶ Štajerc in *Narodni list* na veliko pišeta o tem, da naj bi bil Brenčič le “figura” v rokah dr. Korošca, da je bil zgolj nastavljena lutka v rokah klerikalne stranke (npr. “Brenčič in – kmet!”, *Štajerc*, 12. 11. 1911, št. 46, str. 4; “Brenčič v škripcih”, *Štajerc*, 19. 11. 1911, št. 47, str. 1; “Jugoslovanski shod poslanca Miha Brenčiča razbit!”, *Štajerc*, 10. 2. 1918, št. 6, str. 2; “Po volitvah”, *Narodni list* (Celje), 22. 6. 1911, št. 29, str. 1), kasnejši viri pokažejo tudi njegove sposobnosti (npr. “Gospodarske razmere in delo okrajnega zastopa ptujskega”, *Štajerc*, 18. 8. 1918, št. 33, str. 5.).

⁴⁹⁷ “Južni slaveni na carevinskem vieču”, *Naša sloga*, 19. 10. 1911, št. 42, str. 4.

⁴⁹⁸ “Hrvatsko-slovenski klub u Beču”, *Naša sloga*, 27. 7. 1911, št. 30, str. 1.

V času političnega delovanja je oddal veliko interpelacij glede gospodarskih in kmetijskih zakonov. Kot član Slovenskega kluba se je boril, da bi se v državni železniški program sprejel odlok o dokončanju železniške proge Ptuj–Rogatec⁴⁹⁹, leta 1918 je podal interpelacijo glede uvrščanja vinogradov v poljedelske zakone ter glede klanja živine, pomagal je tudi ormoškim veleposestnikom in jih spodbujal pri obnavljanju cestno-prometnih povezav po vojni v širšem okraju.⁵⁰⁰

Slika 14: Mihael Brenčič (vir: F. Freund, Das österreichische Abgeordnetenhaus, str. 154)

Med vojno je pomagal vojakom in družinam z dobrinami in denarjem.⁵⁰¹ Po vojni je skliceval shode v namen, da bi se Štajercem prikupila “jugoslovanska” resolucija.⁵⁰² Bil je član Jugoslovanskega kluba in je pomagal prirejati deklaracijske shode v podporo Majniške deklaracije, v katerih je kot govorec poročal tudi o delovanju državnega zbora in o politiki Jugoslovanskega kluba. Prva dva shoda je priredil v Ormožu in na Ptuj, kasneje pa še pri Sv. Bolfenku v Slovenskih goricah, kjer je Brenčič govoril tudi o vinskem davku in rekviziciji. Sprejeta je bila tudi resolucija in, kot je poročal Slovenski gospodar, komaj so čakali dan, ko bo nastopil mir za krvavečo Avstrijo.⁵⁰³

⁴⁹⁹ “Okrajni zastop ptujski”, *Štajerc*, 1. 3. 1914, št. 3, str. 1.

⁵⁰⁰ “Gospodarske razmere in delo okrajnega zastopa ptujskega”, *Štajerc*, 18. 8. 1918, št. 33, str. 5.

⁵⁰¹ “Pomoč vojakom in družinam”, *Štajerc*, 6. 9. 1914, št. 31, str. 4 in “Okrajno pomožno društvo za sodnijski okraj ptujski (okolica)”, *Štajerc*, 15. 11. 1914, št. 41, str. 5.

⁵⁰² “Jugoslovanski shod poslanca Miha Brenčiča razbit!”, *Štajerc*, 10. 2. 1918, št. 6, str. 2; “Brenčičeva zaupnica”, *Štajerc*, 17. 2. 1918, št. 7, str. 4 in “Štajerske vesti”, *Štajerc*, 24. 3. 1918, št. 12, str. 4.

⁵⁰³ Vlasta Stavbar, “Izjave v podporo majniške deklaracije”, v: *Zgodovinski časopis*, št. 3 (1992), str. 372 in 377.

Leta 1928 je bil na seji mestnega sveta izvoljen za ptujskega župana in je funkcijo opravljal med letoma 1928 in 1931 ter leta 1935.⁵⁰⁴ Kot župan je leta 1928 stanovanjsko krizo na Ptuju rešil tako, da je kupil od družbe, ki je projektirala predilnico, bivši dominikanski samostan, ki ga je restavriral za stanovanja, arhitektonsko pomembne dele pa je priredil za muzej. Temu dejanju so sledili nizi arheoloških odkritij, še posebej po letu 1930 tudi v minoritskem samostanu. Leta 1928 so zahvaljujoč Brenčiču odkrili freske iz 14. in 16. stoletja, deli arhitekture prvotnega samostana s portalom in dekorativnimi okni, v severnem delu samostana pa sliko Marijinega oznanjenja iz 16. stoletja.⁵⁰⁵

Zadnji podatek, na katerega naletimo, je podatek o njegovi smrti 22. novembra 1954 na Ptuju. Umrli je iz neznanih razlogov.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ M. Hernja Masten, *Prvi med enakimi*, str. 38–39.

⁵⁰⁵ France Stelè, "Umetnostna zgodovina v Ptuju po vojni", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2–4 (1933), str. 237–238.

⁵⁰⁶ O. Knauer, *Das österreichische Parlament von 1848–1966*, str. 73.

3. 2. 4 Ivan Roškar (* 8. april 1860 – † 23. maj 1933)

Ivan Roškar je bil politik, župan, poslanec in minister za kmetijstvo, ki se je ves čas svojega življenja boril za pravice kmečkega in delavskega ljudstva. Med drugim je sodeloval v mnogih odborih, ustanovil je bralno društvo, kot župan pripomogel h gospodarskemu napredku svojega okraja s postavitvijo novega objekta in napisal par člankov za časnik Slovenski gospodar (*Par besed sobratom*, 16. 4. 1908; *Nekatere misli glede kužnih bolezni*, 13. 5. 1915).⁵⁰⁷

Rodil se je 8. aprila 1860 v Malni pri Svetem Juriju v Slovenskih goricah. Kot otrok se je izobrazil v domači ljudski šoli, kjer je obiskoval le nekaj razredov.⁵⁰⁸ Po zaključku osnovne šole je prevzel gospodarstvo na kmetiji.⁵⁰⁹ 18. maja 1885 se je poročil, v zakonu se mu je rodilo sedem otrok.⁵¹⁰

Istega leta, kot se je Roškar poročil, se je tudi aktivno vključil v politiko svojega kraja. Tako je s 25. leti postal župan v Malni.⁵¹¹ V času njegovega političnega udejstvovanja mu je uspelo organizirati in voditi celoten lenartški okraj, ki mu je tekom desetletij zaupal veliko odločujočih mest. Skoraj 20 let je bil podnačelnik okrajnega zastopništva, bil je načelnik okrajne hranilnice in sodeloval pri krajevni posojilnici, ustanovil je kmetijsko podružnico (podružnico kmečkega društva⁵¹²) in bralno društvo Edinost.⁵¹³ V času njegovega županovanja so se v okraju zgradile in okrepile pomembne prometne povezave.⁵¹⁴ Brez številnih komisij in nepotrebnih formalnosti je dosegel najpomembnejšo prometno povezavo Sv. Lenart–Sv. Jurij–Sv. Jakob–Marija Snežna.⁵¹⁵ Leta 1903 je v Malni postavil mlin (Knupležev mlin) in žago, ki so jo pozneje predelali na motorni pogon zaradi pomanjkanja vode. Mlin je deloval do leta 1955.⁵¹⁶

V mladosti je bil pristaš slogaštva in se je pod vplivi Franca Kovačiča priključil Antonu Korošču.⁵¹⁷

V političnem udejstvovanju si je ves čas prizadeval tudi za osamosvojitve štajerskih Slovencev, še

⁵⁰⁷ Franjo Baš, Roškar, Ivan, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi519764/>, 23. 2. 2017 (dalje kot: Baš, Roškar).

⁵⁰⁸ "Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5; "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Slovenec*, 25. 5. 1933, št. 119a, str. 3.

⁵⁰⁹ Baš, Roškar.

⁵¹⁰ "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Slovenec*, 25. 5. 1933, št. 119a, str. 3.

⁵¹¹ Baš, Roškar.

⁵¹² Prav tam.

⁵¹³ "Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5.

⁵¹⁴ "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Slovenec*, 25. 5. 1933, št. 119a, str. 3.

⁵¹⁵ "Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5.

⁵¹⁶ Milena Kokol, Jurovska pot, zloženka, Osnovna šola J. Hudalesa Jurovski dol ob pomoči Občine Sv. Jurij v Slovenskih goricah (Jurovski dol, 2011), dostopno na: http://www.os-jd.si/material/zlozenka_jurovska_pot_web.pdf, 23. 2. 2017.

⁵¹⁷ Baš, Roškar.

posebej pod geslom "Proč od Gradca". S Korošcem in Verstovškom je bil glavni pobudnik slovenske kmečke šole pri Sv. Juriju ob južni železnici.⁵¹⁸

Leta 1907 je bil Roškar prvič izvoljen v štajerski deželni zbor v Gradcu, kjer je zastopal okraj Maribor–Sv. Lenart⁵¹⁹, v deželnem zboru je deloval do konca vojne.⁵²⁰ Istega leta kot je bil izvoljen v deželni zbor, je bil izvoljen tudi kot poslanec v dunajski državni zbor, kjer je zastopal okraj Maribor–Ljutomer.⁵²¹ Kot poslanca so ga zanimala strokovna kmečka vprašanja (gasilstvo, lov, regulacija vod, napredek govedo- in svinjereje, sadjarstva in vinogradništva, drobitev kmečkih posesti, podeželska obrt), leta 1907 je bil ustanovitelj ter prvi predsednik Slovenske kmečke zveze.⁵²²

Slovenec in Slovenski gospodar sta ob objavi njegove smrti zapisala, da je bil Roškar izredni domoljub, na mnogih političnih shodih je nastopal zelo odločno, prav tako tudi v parlamentu. Zaradi takšnega delovanja so ga ob začetku vojne preganjali, obtožili srbofilstva in zaprli.⁵²³ Po koncu vojne je bil leta 1919 imenovan za ministra za kmetijstvo v Protičevem kabinetu.⁵²⁴

Slika 15: Ivan Roškar (vir: Digitalna knjižnica Slovenije, NUK 2017)

Leta 1922 se je umaknil iz parlamentarnega življenja in se omejil na krajevno politiko in gospodarski napredek svojega okraja. Do svoje smrti je deloval kot župan, načelnik okrajne hranilnice, član okrajnega zastopništva in šolskega sveta. Umrli je 23. maja 1933 v Jurovskem dolu v Slovenskih goricah.⁵²⁵

⁵¹⁸ "Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5.

⁵¹⁹ "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Slovenec*, 25. 5. 1933, št. 119a, str. 3.

⁵²⁰ Baš, Roškar.

⁵²¹ "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Slovenec*, 25. 5. 1933, št. 119a, str. 3.

⁵²² Baš, Roškar.

⁵²³ "Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5.; "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Slovenec*, 25. 5. 1933, št. 119a, str. 3.

⁵²⁴ Baš, Roškar.

⁵²⁵ "Ivan Roškar", *Slovenski gospodar*, 31. 5. 1933, št. 22, str. 3–5.; "Bivši poljedelski minister in poslanec Ivan Roškar umrl", *Slovenec*, 25. 5. 1933, št. 119a, str. 3.

3. 2. 5 Franc Pišek (* 3. december 1856 – † 6. januar 1922)⁵²⁶

Franc Pišek je bil politik, ki se je ves čas političnega udejstvovanja boril za izboljšanje gospodarskega in ekonomskega položaja predvsem kmečkega človeka. Malo manj kot tri desetletja je bil župan Orehove vasi pri Mariboru, kjer je dosegel izboljšavo cestno-prometnih poti. Pisal je krajevna poročila v Slovincu in Slovenskem gospodarju, v slednjem pa je objavil tudi večje članke, v katerih je razpravljal pretežno o kmetijskih in davčnih problemih. O teh perečih problemih je govoril iz lastnih spoznanj, ki si jih je pridobil na svoji kmetiji. Kot poslanec je v času Avstro-Ogrske poudarjal slovenske narodne pravice, kasneje v Kraljevini SHS pa avtonomijo.

Rojen je bil 3. decembra 1856 v Hotinji vasi pri Mariboru. Najprej je obiskoval domačo ljudsko šolo, kasneje se je začel izobraževati sam. Zelo zgodaj je že začel sodelovati v različnih dravsko-poljskih kmetijskih organizacijah, pri gasilcih, v posojilnicah, v političnih in prosvetnih društvih. Nastanil se je v Orehovi vasi, kjer je imel kmetijo in od takrat naprej se je začel ukvarjati predvsem z občinsko politiko.

Leta 1882 je kot najbolj aktivna kmečka osebnost postal zaupnik Posojilnice v Mariboru in Slovenskega političnega društva ter tako vzdrževal zvezo med narodnjaki v Mariboru in na deželi. Dve leti kasneje, leta 1884 je postal župan Orehove vasi. To funkcijo je opravljal 24 let (do leta 1908). V tem času je dosegel vzorno ureditev cest in kasneje, leta 1912, tudi postajališče južne železnice ter oživitvev kmetijske zadruga v Račah. Med prvimi se je boril za poslovenjenje občinskih svetov v mariborski okolici.

Leta 1907 se je močneje začela politična diferenciacija štajerskih Slovencev. Franc Pišek je bil eden izmed ustanoviteljev Slovenske kmečke zveze⁵²⁷ in v prvih odborih blagajnik. Še istega leta je bil na njenem programu izvoljen v državni zbor v volilnem okraju Maribor (desni breg)–Slovenska Bistrica–Slovenske Konjice. Dve leti kasneje, leta 1909, je bil izvoljen za splošno skupino Celje, Laško, Sevnica, Brežice, Šmarje, Vranksko, Gornji grad, Šoštanj, Slovenj Gradec in Marenberg v štajerski deželni zbor. Leta 1911 je bil ponovno izvoljen v volilnem okraju Maribor (desni breg).

V državnem zboru je leta 1907 postal član peticijskega in vojaškega odbora. Zastopal je stanovske

⁵²⁶ Njegova biografija je v celoti povzeta iz personalne mape poslancev, ki jo hrani Arhiv SBL, ZRC SAZU. Prvotna biografija, ki jo je zapisal Franjo Baš, je v današnjem Slovenskem biografskem leksikonu okrajšana verzija. *Franjo Baš, Pišek, Franc, v: Personalna mapa poslanca, Arhiv SBL, ZRC SAZU, Ljubljana, samostojno pridobljeno gradivo, fotokopije.*

⁵²⁷ Ustanovljena 21. januar 1907 v Mariboru, njen ustanovitelj in prvi predsednik je bil poslanec Ivan Roškar. Povzeto po: *Slovenski gospodar*, 24. 1. 1907, št. 4, str. 1.

kmečke interese (predlog za prenovo zemljiškega davka, zagovarjal ustanovitev agrarne banke, z Ivanom Roškarjem in s Franom Povšetom posredoval hitro rešitev pomožne akcije proti suši, ob sprejetju zakonov za kužne bolezni živali se je postavil na stran kmetov in veterinarjev...), izpostavljajal gospodarsko-ekonomske probleme (predlagal državno pomoč občinam ob postavljanju šolskih objektov, pomagal pri preskrbi drenaž potokov in rek, postavljajal predloge za cestne ureditve v okraju Polskava–Slovenska Bistrica–Konjice, poročal je o možnosti regulacije reke Drave) in se boril za slovenske časopise ter slovenski jezik v uradih.

V graškem deželnem zboru je Pišek v letih 1911 pa vse do prve svetovne vojne sodeloval z mnogimi poslanskimi obrazi, ki so obravnavani v našem delu: s Karlom Verstovškom sta vložila predlog za regulacijo Mislinje in Pake, s Franom Jankovičem predlog o vrnitvi posojil za obnovljene vinograde in nastopila proti odprtju mej za uvoz tuje živine, leta 1913, ko je postal tudi član poljedelskega odbora je z Antonom Korošcem in Ivanom Roškarjem vložil predlog o spremembi dimnikarskega zakona, s Franom Jankovičem in Ivo Benkovičem za regulacijo rek in potokov v brežiškem okraju, z Benkovičem je sodeloval tudi pri olajšavah pri podeljevanju koncesij za obrtnike na deželi.

Med vojno je Franc Pišek deloval v mariborskem okraju, kjer je sodeloval pri Majniški deklaraciji, ob koncu pa je postal član mariborskega Narodnega sveta. V poveljni politični organizaciji je bil podpredsednik Slovenske kmečke zveze in član načelstva in izvršnega odbora SLS, v gospodarski organizaciji je bil od leta 1913 odbornik Zadružne zveze, kmalu po vojni tudi Gospodarske zveze.

Franc Pišek se je vse do svoje smrti, 6. januarja 1922 v Orehovi vasi, ukvarjal s politiko. Še štiri leta pred svojo smrtjo, leta 1919, je bil imenovan v Narodno predstavništvo, kjer je predvsem pomagal oškodovancem, leto kasneje pa je na programu SLS bil izvoljen v ustavodajno skupščino. Njegova zadnja dejanja so bile stave interpelacij o izenačenju davkov in interpelacij glede prehrane revnejših slojev.

3. 2. 6 Fran Jankovič (* 14. julij 1871 – † 2. 3. 1934)⁵²⁸

Fran Jankovič je bil zdravnik, ki se je zaradi vse večjih potreb po modernizaciji medicinskih prijemov, medicinskih organizacij in tako nacionalnih kot zdravstvenih zakonov za nekaj časa postavil v vlogo deželnega in državnega poslanca. Med drugim je bil organizator, minister in “priložnostni” novinar. Slovenski gospodar je ob objavi osmrtnice zapisal, da so mu ljudje v okraju, kjer je deloval, zaupali: “*Narod se je mladega gospoda navdušeno oklenil in mu je zaupal mesto političnega voditelja*”⁵²⁹.

Rodil se je 14. julija 1871 v Vitanju. Kot sin klobučarskega mojstra je v Vitanju začel obiskovati dvorazredno ljudsko šolo. Šolanje je nadaljeval leta 1882, ko je začel obiskovati celjsko gimnazijo, kjer je vodil narodno prosvetni dijaški krožek. Leta 1889 je bil zaradi tega, ker je krožek vzpodbujal med dijaštvom premočan narodni duh, premeščen v Novo mesto, kjer je maturiral leta 1890. Po opravljeni maturi je na Dunaju leta 1898 doštudiral medicino.⁵³⁰

Že v času študija je začel delovati na političnih shodih, kot zaveden in veren Slovenec je v študijskih časih ustanovil katoliško-slovensko akademijsko društvo Danica. Zaradi močnega ponemčevanja se je vse od gimnazijskih in akademskih let boril za narodno kulturno dediščino in narodne pravice.⁵³¹

Po opravljenem študiju medicine je dobil službo v deželni bolnici v Ljubljani, pozneje v umobolnici na Studencu ter v vojaški bolnišnici na Dunaju.⁵³² Med delovanjem na Dunaju v letih 1898 in 1899 je študiral zdravstvene organizacije in nove potrebe praktične medicine, izsledke pa je pozneje uveljavljal kot deželni in državni poslanec ter občasno kot priložnostni sodelavec časnika Slovenski gospodar, kjer je pisal članke za rubriko Naš dom.⁵³³ Leta 1899 je pričel izvajati samostojno zdravniško prakso v Slovenskih Konjicah⁵³⁴, kjer je bil odbornik Posojilnice (1900 do 1905), hkrati pa je v tem času začel s pisanjem uvodnikov v Slovenskem gospodarju in Slovencu, kasneje pa še v

⁵²⁸ Biografija je bila najdena le v dveh virih. Najprej gre za objavo v Časopisu za zgodovino in narodopisje. Namreč Frana Jankoviča je Slovenska biografija preprosto izpustila, zato so tudi v ČZN zapisali njegovo kratko biografijo, da bi ga ohranili našemu zgodovinopisju. Druga objava pa je bila najdena v časopisu Slovenski gospodar, ko so ob objavi osmrtnice zapisali tudi nekaj iz njegovega življenja in delovanja.

⁵²⁹ “Dr. Fran Jankovič”, *Slovenski gospodar*, 7. 3. 1934, str. 2 (dalje kot: Slovenski gospodar, Jankovič).

⁵³⁰ Franjo Baš, “Dr. Fran Jankovič”, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 3–4 (1934), str. 170–171 (dalje kot: Baš, Jankovič).

⁵³¹ Slovenski gospodar, Jankovič.

⁵³² Prav tam.

⁵³³ Baš, Jankovič.

⁵³⁴ Slovenski gospodar, Jankovič.

Straži⁵³⁵. 13. septembra 1900 je dobil mesto okrožnega zdravnika v Kozjem, kjer je ostal do prve svetovne vojne.⁵³⁶

V politične kroge se je povzpel z delovanjem v Kozjem, ko je najprej v okviru Slovenske kmečke zveze (bil njen soustanovitelj) celoten okraj gospodarsko, politično in prosvetno reorganiziral.⁵³⁷ Slovenski gospodar je zapisal, da se ga je ljudstvo oklenilo in mu zaupalo ter ga izbralo za mladega političnega zastopnika. Na programu Slovenske kmečke zveze je bil tako leta 1907 izvoljen za deželnega poslanca v Gradcu, kjer je postal celo namestnik deželnega glavarja.⁵³⁸ Leta 1911 je bil izvoljen v državni zbor na Dunaju. V obeh zborih je aktivno deloval v smislu narodnega programa – zavzemal se je za osamosvojitve slovenskega dela Štajerske od Gradca, za slovensko univerzo, gospodarsko in zdravstveno zakonodajo.⁵³⁹ V državnem zboru je dobil tudi članstvo v parlamentarni kontrolni komisiji za državne dolgove.⁵⁴⁰

Leta 1913 je bil predsednik četrtega katoliškega shoda v Ljubljani.⁵⁴¹ Proti koncu prve svetovne vojne, ko je postalo jugoslovansko gibanje vsenarodno, je bil tajnik Jugoslovanskega kluba in tako eden izmed voditeljev dela pri majniški deklaraciji, po koncu prve svetovne vojne je bil predsednik kozjanskega Narodnega sveta. Kasneje je bil ministrski predsednik za vere v Protičevi vladi (od 19. februarja do 17. maja 1919), pred tem je opravljal funkcijo podpredsednika Narodnega predstavništva.⁵⁴²

Po volitvah leta 1920 se je, predvsem zaradi svojega slabega zdravstvenega stanja⁵⁴³, umaknil iz političnega življenja in se posvetil nazaj zdravniškemu poklicu.⁵⁴⁴ Preselil se je v Maribor, kjer je bil poznan kot specialist notranjih bolezni, zdravil je tudi revnejše sloje ter jim priporočal domača zdravila, ki so bila cenejša in enako učinkovita.⁵⁴⁵ Nastopil je mesto zdravnika v državni moški kaznilnici v Mariboru ter deloval v zdravstvenih ustanovah, predvsem v Slovenskem zdravniškem društvu, ki so ga ustanovili leta 1920 in mu je predsedoval od tega leta pa vse do svoje smrti⁵⁴⁶, kar nekaj let pa je bil tudi kot primarij pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev, za katere je pridobil ogromno pravic.⁵⁴⁷

⁵³⁵ Baš, Jankovič.

⁵³⁶ Slovenski gospodar, Jankovič.

⁵³⁷ Baš, Jankovič.

⁵³⁸ Slovenski gospodar, Jankovič.

⁵³⁹ Baš, Jankovič.

⁵⁴⁰ Slovenski gospodar, Jankovič.

⁵⁴¹ Prav tam.

⁵⁴² Baš, Jankovič.

⁵⁴³ Slovenski gospodar, Jankovič.

⁵⁴⁴ Baš, Jankovič.

⁵⁴⁵ Slovenski gospodar, Jankovič.

⁵⁴⁶ Baš, Jankovič.

⁵⁴⁷ Slovenski gospodar, Jankovič.

Zaradi svojega dela je bil dvakrat odlikovan z redom sv. Save in Jugoslovanske krone.⁵⁴⁸ Pred smrtjo, 2. marca 1934, je svojo ogromno zbirko knjig podaril Zgodovinskemu društvu Maribor, Državni biblioteki v Ljubljani, klasični gimnaziji in Ljudski univerzi Maribor, realni gimnaziji v Murski Soboti in Javni bolnici Maribor. Po mnenju Franja Baša se je zaradi tega dejanja društvu uvrstil med redke tvorce znanstvenega Maribora.⁵⁴⁹

Slika 16: Fran Jankovič (vir: Fritz Freund, Das österreichische Abgeordnetenhaus, str. 156)

⁵⁴⁸ Slovenski gospodar, Jankovič.

⁵⁴⁹ Baš, Jankovič.

3. 2. 7 Ivan Benkovič (* 24. junij 1875 – † 23. september 1943)

Ivan Benkovič (Ivo Benkovič) je bil znana osebnost v pravniških, političnih in zlasti gospodarskih krogih 20. stoletja. Poleg odvetniškega poklica, ki ga je opravljal vsak dan, ki ga je potegnil tudi v politično družbo tedanjega časa, se je v prostem času posvečal pisateljevanju ter prevajanju.⁵⁵⁰

Odvetnik Benkovič je bil rojen 24. junija 1875 v Kamniku, kamor se je po pričevanjih vedno znova rad vračal.⁵⁵¹ Rodil se je Valentinu Benkoviču in Mariji, rojeni Ogrinec. Imel je še dva brata – Alojzija in Josipa. Leta 1894 je dokončal gimnazijo v Ljubljani ter se vpisal na pravo na Dunaj, kjer je prvi semester opravil iz romanistike in leta 1902 promoviral. Po opravljenem odvetniškem pripravništvu je bil od leta 1905 odvetnik v Brežicah, od leta 1910 v Celju in od leta 1918 v Ljubljani, kjer je imel svojo odvetniško pisarno. Postal je tudi član uprave Trboveljske premogovne družbe. Objavljal je tudi krajše literarne spise in članke (v časopisu *Vrtec* in v političnih listih). Pod psevdonimom Benko je spisal dramo *Strahomir*, ki je izšla leta 1898 v Gorici. Prevedel je Manzonijev zgodovinski roman *Zaročenca*, napisal študijo *Die Slovenen und der Landeshaushalt Steiermarks* (1912), med letoma 1906 in 1908 pa je v Brežicah izdajal politično in gospodarsko glasilo *Posavska straža*. Benkovič je bil velik domoljub in je nazorno zastopal slovenske narodne interese, bil je prisoten tako v deželnem kot tudi državnem zboru.⁵⁵²

Kot kandidat SLS je zastopal okraj Brežice–Sevnica–Laško v državnem zboru v letih 1907 do 1918 in okraj Celje–Vransko–Gornji grad–Laško v štajerskem deželnem zboru med leti 1911 in 1918.⁵⁵³ Skupaj s Tujskim prometnim društvom, ki je bilo ustanovljeno leta 1930, si je zelo prizadeval za odkup in ponovno oživitev kamniškega “Kurhaus”⁵⁵⁴.

Znan je bil tudi po mnogih predlogih o izboljšanju prometnih povezav, ustanovitvi zaprtega

⁵⁵⁰ “Dr. Ivo Benkovič”, *Slovenec*, 24. 9. 1943, št. 216, str. 2.

⁵⁵¹ “Dr. Ivo Benkovič”, *Jutro*, 24. 9. 1943, št. 214, str. 3.

⁵⁵² Kamniško–komendski biografski leksikon, Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik (Kamnik 2013–), dostopno na: <http://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/117>, 11. 1. 2017.

⁵⁵³ “Dr. Ivo Benkovič”, *Jutro*, 24. 9. 1943, št. 214, str. 3.

⁵⁵⁴ Kurhaus je uradno ime za toplice (čeprav tudi v nemškem prevodu pomeni prav to), ki jih je leta 1887 dal zgraditi Alojz Prašnikar. Bil je pobudnik in začetnik sodobnega turizma tako v Kamniku kot na Kranjskem in eden od pionirjev v okviru monarhije. 1868 je kupil nekdanjo Valvasorjevo graščino Medija blizu Izlak in jo obnovil. Ob iskanju premoga so v njeni bližini odkrili toplo vodo. Tako je Prašnikar dal leta 1887 urediti termalno kopališče, ki ga danes poznamo pod imenom Medijske toplice. Po uspešni investiciji na Izlakah se je odločil, da bo podoben projekt izpeljal še v Kamniku oz. Mekinjah, kjer je začel sredi 70. let (1876) zidati kopališče in vodno zdravilišče s številnimi poslopji in parkom. Med Kamniško Bistrico in Nevljico je zgradil sodobno infrastrukturo, s čimer je postavil temelje modernega turizma. Uradno so se toplice imenovali “Bad Stein” (v prevodu Kamniške toplice), sicer pa se jih je prijelo ime “Kurhaus” (Zdraviliška hiša oz. Zdraviliški dom). Povzeto po Kamniško–komendskem biografskem leksikonu, Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik (Kamnik 2013–) (<http://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/90>), 29. 9. 2016.

kopališča, zgraditvi hotela, plesne dvorane, kina, teniških igrišč, sankališča, moderne čitalnice. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi delniške družbe, ki je odkupila “Kurhaus” in se lotila njegove obnove, vendar je po enem letu (1936) propadla. Zanimivost, ki prav tako odraža življenje odvetnika Benkoviča, je njegova znana odvetniška pripravnica Zdenka Adamič (1910–1997), hčerka Emila Adamiča, znanega slovenskega skladatelja in dirigenta, ki se je zaposlila v njegovi pisarni leta 1939 in delala pri njem vse do njegove smrti. Postala je ena prvih doktoric prava med Slovenci.⁵⁵⁵

Ivo Benkovič je po znanih podatkih umrl 23. septembra 1943 po “mučni bolezni” v Ljubljani, začasno so ga pokopali v Sv. Križu, po vojni pa so ga prenesli v Kamnik.⁵⁵⁶

Slika 17: Ivo Benkovič (vir: SBL, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi138216/>)

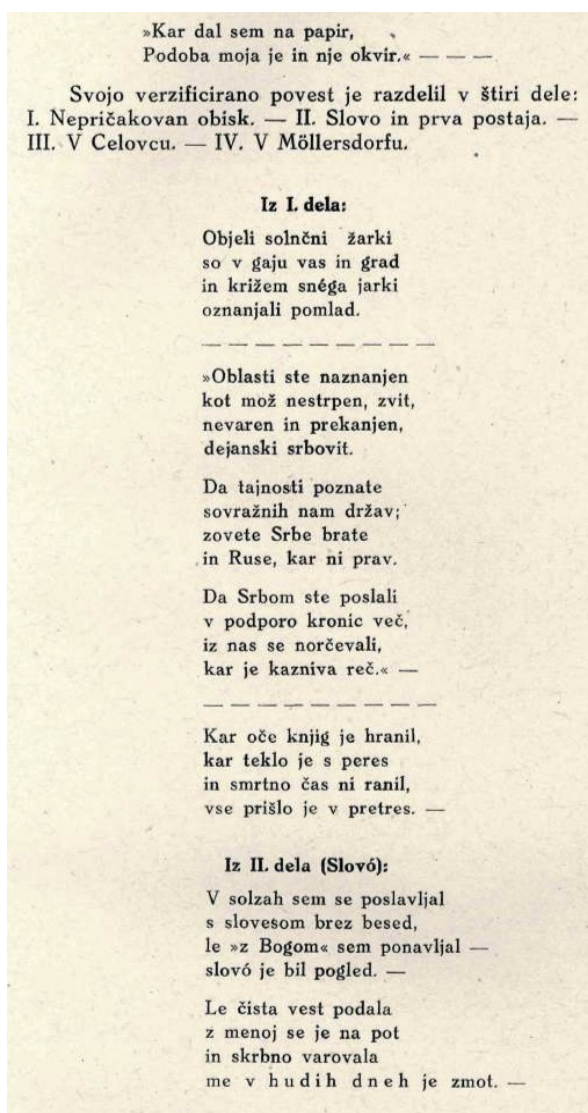
⁵⁵⁵ Kamniško–komendski biografski leksikon, Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik (Kamnik 2013–), dostopno na: <http://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/117>, 11. 1. 2017.

⁵⁵⁶ “Dr. Ivo Benkovič”, *Jutro*, 24. 9. 1943, št. 214, str. 3; “Dr. Ivo Benkovič”, *Slovenec*, 24. 9. 1943, št. 216, str. 2.

3. 3 Koroška

3. 3. 1 Franc Grafenauer (* 2. december 1860 – † 13. december 1935)

Franc Grafenauer je bil nedvomno eden izmed najpomembnejših koroških politikov. Od leta 1897 je bil poslanec v koroškem deželnem zboru, od leta 1907 pa je sedel tudi v državnem zboru, kjer se je kot edini koroški slovenski poslanec zavzemal za slovenski jezik in šolstvo v korist koroških Slovencev. Sicer je bil izučeni izdelovalec orgel in organizator planinstva na Koroškem⁵⁵⁷, med letoma 1916 in 1917, ko je prestajal kazen v različnih zaporih zaradi obsodbe ruso- in srbofilstva, pa je celo spisal svojo biografijo v verzih, ki jo je poimenoval *Hudi dnevi (Povest v verzih. Spisal 1916/17 Franc Grafenauer.)* in obsega več kot 550 verzov.⁵⁵⁸

Slika 18: Odlomek iz Grafenauerjeve povesti *Hudi dnevi* (vir: *Dom in svet*, letnik 33, št. 11/12)

⁵⁵⁷ "Franc Grafenauer", *Demokracija*, 2. 12. 2004, leto IX, št. 49 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

⁵⁵⁸ Dr. Valentin Rožič, "Franc Grafenauer – ob njegovi šestdesetletnici", *Dom in svet*, letnik 33, št. 11/12 (Ljubljana 1920), 306 (dalje kot: V. Rožič, *Grafenauer*).

Rojen je bil 2. decembra 1860 v Mostah pri Brdu v šmohorskem okraju na Koroškem.⁵⁵⁹ Rodil se je orglarskemu mojstru Jožetu (Jožetu) Grafenauerju in ženi Alojziji, rojeni Pušnik.⁵⁶⁰ Oče, ki se je od pastirja in pomočnika v cerkvi z izobrazbo povzpел do umetelnega izdelovalca orgel in narodno zavednega občinskega moža, ga je poslal v domačo ljudsko šolo na Brdu.⁵⁶¹ Sicer je obiskoval dvorazredno nemško šolo⁵⁶², a je njegov oče striktno naročil, da ga morajo učiti predvsem slovenskega jezika⁵⁶³.

Leta 1874 je končal 4. razred v sosednjem Šmohorju, nato ga je oče na domačem posestvu pri Plicu izučil za orglarja.⁵⁶⁴ Njegovi nasprotniki v poslanskih vstah so mu naredili vzdevek “der schlimme Blitz” oziroma huda strela. Vzdevek je izviral iz njegovega duhovitega, presketajočega, poljudnega karakterja, hkatı pa tudi iz imena posesti.⁵⁶⁵ Na omenjenem posestvu so bili znani kar trije Grafenauerjevi rodovi, ki so izdelovali orgle. Grafenauerjeva orgelska delavnica je še danes najznamenitejša in najbolj poznana med koroškimi Slovenci ter na celotnem Koroškem.⁵⁶⁶

Tako se je Franc v petih letih izučil in postal očetov pomočnik, po očetovi smrti leta 1889 pa njegov naslednik. Po podatkih Društva Jarina Bohinj, ki so bili posodobljeni 5. 1. 2012, sta Jožef in Franc Grafenauer zabeležena med slovenskimi orglarji v zamejstvu in orglarji, ki so izdelovali orgle na današnjem ozemlju Republike Slovenije za naročnike zunaj meja Slovenije ter orglarji, ki so izdelali orgle za slovenske naročnike v zamejstvu. V tabeli je navedeno, da sta Jožef in Franc Grafenauer skupaj izdelala 26 orgel (Jožef 15 in Franc 11), Franc je vse izdelal v današnji Avstriji, na Koroškem, prav tako tudi njegov oče, ene pa je Jožef izdelal celo na ozemlju današnje Italije.⁵⁶⁷ Orgle, ki jih je mojstrsko izdelal Franc Grafenauer, še danes odzvanjajo v cerkvi sv. Mihaela na Brdu⁵⁶⁸, v cerkvi sv. Mohorja in Fortunata v Šmohorju ter v cerkvi sv. Florijana v Vogrčah.⁵⁶⁹

Med izdelovanjem orgel se je Franc vse bolj začel uveljavljati kot politik in narodni prebuditelj. V

⁵⁵⁹ Ivan Grafenauer, Grafenauer, Franc, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi212115/>, 11. 1. 2017 (dalje kot: Grafenauer, Franc Grafenauer).

⁵⁶⁰ Josef Lukan, *Franz Grafenauer (1860–1935)* (Celovec 1981), str. 343 (dalje kot: J. Lukan, *Grafenauer*).

⁵⁶¹ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁵⁶² V. Rožič, *Grafenauer*, str. 306.

⁵⁶³ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 343.

⁵⁶⁴ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁵⁶⁵ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 360.

⁵⁶⁶ “Orgle spet pojejo” – oseba v žarišču: Andrej Feinig, v: Nedelja, Katoliška cerkev Koroška (13. 12. 2012), dostopno na: http://www.kath-kirche-kaernten.at/dioezese/newsdetail/C2646/orgle_spet_pojejo#, 11. 1. 2017.

⁵⁶⁷ Društvo jarina Bohinj, ARSORS: Orgelska umetnost na Slovenskem, ur. Kristina Mikelj in Jurij Dobravec (2012), dostopno na: http://www.arsors.org/arsors_orglarji.htm, 11. 1. 2017.

⁵⁶⁸ Drago Kralj, “Ziljska brda, trd(n)a zibelka vrlih rojakov”, v: *Gore–ljudje*, ur. Franci Savenc (1998–), dostopno na: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/48284/>, 11. 1. 2017.

⁵⁶⁹ Orgelsammlung Gabriel Isenberg, ur. Gabriel Isenberg (Damme 1998–2005), dostopno na: <https://www.orgelsammlung.de/orgelsammlung/038/> in <https://www.orgelsammlung.de/orgelsammlung/194/>, 11. 1. 2017.

mladostnih letih je prebiral veliko slovenskih in nemških knjig, člankov v časnikih in časopisih.⁵⁷⁰ V tem času so bili koroški Slovenci žrtve vse močnejšega ponemčevanja, obljubljen enakopravnost se je odmikala na vseh ravneh javnega delovanja. Nahuje je bilo v šolah in na uradih. Slovenci so se pritoževali čez šolsko politiko, ker so bili velikokrat slovenski koroški učitelji zapostavljeni, premeščeni v nemške kraje, slovenske otroke pa so poučevali Nemci. V Celovcu so enega Slovence celo kaznovali, ker je na celovski magistrat vložil slovensko vlogo.⁵⁷¹ Grafenauer se je ves čas političnega delovanja boril predvsem proti krutosti, ki so jo v neenakosti jezika občutili zamejski Slovenci. Postal je zagret dopisnik političnega časopisa koroških Slovencev *Miru* v Celovcu in *Parlamentärja* na Dunaju. Njegovi članki so bili izrazito borbena značaja, nekoliko romantično je širil idejo o združenih Sloveniji, združenju Slovanov ter oglaševal enotni slovanski knjižni jezik. Pisal je tudi o osamosvojitvi južnoslovanskih narodov in Čehov v okviru Avstro-Ogrske v samostojno državno enoto.⁵⁷² Ideje je širil med domačini, ljudem je uspešno približal še večjo ljubezen do maternega jezika. Tuji učitelji so njega in očeta leta 1888 ovadili oblastem. Jožef Grafenauer je bil zaradi rusofilstva, slovanofilstva, vseslovanstva, kršitve habsburške časti in žaljenja cesarja obsojen na šest mesecev zavora (kmalu po izpustu iz ječe je umrl), Franc Grafenauer pa je bil tri mesece v preiskovalnem zaporu.⁵⁷³ Še istega leta, po izpustu, so ga domačini v Brdu izvolili za člana občinskega odbora in od tega leta naprej je ostal v ospredju političnega in gospodarskega delovanja v domačem kraju, kjer je med ljudmi v Kanalski in Ziljski dolini zbudil čut in narodno zavest.⁵⁷⁴

Med političnim vzponom in izdelovanjem orgel se je Franc Grafenauer zaljubil in se 9. februarja 1891 poročil z Alojzijo Hebein, po domače Pečnik. Alojzija Grafenauer je bila med vojno izgnana, umrla je leta 1943 v delovnem taborišču Frauenaaurach.⁵⁷⁵ O njenih potomcih je zavedeno malo oziroma skoraj nič podatkov, ki bi bili prosto dostopni. Domnevno bi naj imela hči Jero, ki je šla med nune⁵⁷⁶, po drugih podatkih pa bi naj imela sina edinca, ki je umrl med prvo svetovno vojno.⁵⁷⁷ Franc Grafenauer je imel brata Mihaela (Miha), ki je imel pet otrok, svojemu nečaku, Francetu Grafenauerju, je bil v času študija mecen.⁵⁷⁸ Eden izmed Mihaelovih otrok pa je bil tudi Ivan

⁵⁷⁰ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁵⁷¹ Tamara Griesser Pečar, "Politično življenje v Celovcu 1914–1918, s posebnim poudarkom na delovanju Slovencev", v: *Studia Historica Slovenica*, št. 2–3 (2009), str. 444–446.

⁵⁷² J. Lukan, *Grafenauer*, str. 344.

⁵⁷³ Grafenauer, Franc Grafenauer; J. Lukan, *Grafenauer*, str. 344.

⁵⁷⁴ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 344.

⁵⁷⁵ Alojzija Grafenauer, žena poslanca Franca Grafenauerja na mrtvaškem odru (1942–1943), slikovno gradivo z opombami, Digitalna knjižnica Slovenije, NUK (Ljubljana 2017), dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-G0NTKCQ7/?euapi=1&query=%27keywords%3dGrafenauer%2c+Franc%27&pageSize=25>, 18. 1. 2017.

⁵⁷⁶ Grafenauer, znani nosilci priimka Grafenauer, povzeto po bazi rojstnih imen in priimkov Statističnega urada Republike Slovenije, dostopno na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Grafenauer>, 18. 1. 2017.

⁵⁷⁷ Cvetka Žumer, Spomini na očeta, Revija Zaveza, Društvo Nova Slovenska zaveza (2016), dostopno na: <http://nszaveza.github.io/articles/78-spomini-na-oceta/>, 18. 1. 2017 in J. Lukan, Grafenauer, str. 359.

⁵⁷⁸ Cvetka Žumer, Spomini na očeta, Revija Zaveza, Društvo Nova Slovenska zaveza (2016), dostopno na:

Grafenauer, znan profesor, literarni zgodovinar in etnolog. Slednji je bil oče Stanka Grafenauerja, priznanega akademika in mineraloga, očeta svetovno znane flavtistke Irene Grafenauer, in Boga Grafenauerja, zgodovinarja.⁵⁷⁹

Leta 1890 je bilo ustanovljeno Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem (KPGDSK) kot politična organizacija koroških Slovencev. Sedež je imelo v Celovcu, med ustavnimi člani pa je bil Franc Grafenauer, ki je ostal v njenem vodstvu do konca prve svetovne vojne.⁵⁸⁰

Leta 1896 oziroma 1897 so ga v domačem (slovensko-nemškem) volilnem okraju Šmohor–Koče–Podklošter–Trbiž izvolili v deželni zbor. Funkcijo deželnega poslanca je zvesto opravljal vse do že omenjene aretacije marca 1916.⁵⁸¹ Leta 1901 je neuspešno kandidiral na državnozborskih volitvah, kar je slovenske prvake dokončno prepričalo, da je potrebno čim prej doseči spremembo volilne zakonodaje, če želijo na Dunaj poslati kakšnega poslanca. Ves čas je Grafenauer tesno sodeloval z dr. Jankom Brejcem, odvetnikom, politikom, nekaj časa podnačelnikom VSL in članom izvršilnega odbora VSL, ki se je pred spremembo volilnega sistema močno zavzemal za uvedbo splošne in enake volilne pravice ter kazal izreden interes za politične razmere izvenkranjskih Slovencev.⁵⁸²

Kljub nizki stopnji izobrazbe so bili njegovi politični nastopi tako v poslanskih zborih kot med množicami preudarni in duhoviti, obenem pa poljudni in humoristični, velikokrat je posegel tudi po sarkazmu. V koroškem deželnem zboru je zaslovel kot eden najbolj duhovitih govornikov in nepopustljiv reotirk oziroma debater. Letno so se pri proračunski debati v deželnem zboru ponavljali ostri dvoboji o narodnostnem vprašanju, ki jih je vedno sprožil Grafenauer. Le-te so tako dobile naziv “Grafenauerdebatte” in so bile stalnica vsake seje.⁵⁸³ Grafenauer je med drugim skoval tudi izraz “koroški vilajet”⁵⁸⁴, ki se je povsem udomačil v besednjaku prvakov KPGDSK. Jeseni 1913 je po mnenju zgodovinarjev sodeloval pri urejanju brušure Aus dem Wilajet Kärnten (Klagenfurt 1913), ki je pretresla koroško politično javnost. V brošuri so uredniki pretirano primerjali razmere v deželi habsburškega cesarstva s provincami osmanskega imperija, a vendarle

<http://nzsveza.github.io/articles/78-spomini-na-oceta/>, 18. 1. 2017.

⁵⁷⁹ Boštjan Grafenauer, Stanislav Grafenauer Genealogy, Geni (2017), dostopno na: <https://www.geni.com/people/Stani%20slav-Grafenauer/6000000007021065187>, 18. 1. 2017 in nadaljnje raziskovanje po koreninah družine Grafenauer s pomočjo tega portala.

⁵⁸⁰ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 347.

⁵⁸¹ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁵⁸² A. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 37, 82 in 136.

⁵⁸³ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 360 in 347.

⁵⁸⁴ Če pogledamo za izraz vilajet v Slovar slovenskega knjižnega jezika odkrijemo zanimivost, da se je izraz, kot ga je podajal Grafenauer in ostali prvaki KPGDSK, ohranil v takšnem pomenu vse do danes: **vilajet** vilajét -a m (ê): v Turčiji, *nekdaj višja upravna enota*: bosanski vilajet • knjiž., ekspr. **koroški vilajet**: Koroška kot dežela, v kateri so Slovenci v podrejenem položaju.

so želeli le pikreje opozoriti na vedno bolj nesprejemljiv nemškonacionalni vladni sistem.⁵⁸⁵

Grafenauer se je ves čas deželnih in kasneje državnih poslanskih mandatov zavzemal za narodne pravice koroških Slovencev, za enakopravnost jezika tako v uradih kot šolah, zavračal je neuspešne utrakvistične šole, govoril je tudi o postavljanju dvojezičnih krajevnih napisov. Sprožil je polemiko okrog jezika sodnih zapisov (stenografskih zapisnikov), ki bi morali biti glede na sestavo deželnega in državnega zbora v vseh jezikih, ne zgolj v nemškem. Seveda je bil vedno striktno zavržen s strani opozicije. Ukvarjal se je tudi s problemi v gospodarstvu – osredotočil se je na kmetijstvo in obrt, saj je vedel, kako se je bilo takrat gibati v teh vodah. Želel je zmanjšati obremenitev kmetij z davki in hipotekami, izboljšati kmečko izobrazbo, omejiti povodnje ob Mežici in Beli ter preprečevati zapuščanje kmetij.⁵⁸⁶

Sredina Grafenauerjeve politične poti pa je bila tudi drugače obarvana. 18. januarja 1900 je v Borljah v Ziljski dolini potekal ustanovni občni zbor Ziljske podružnice, prve podružnice Slovenskega planinskega društva (SPD) na Koroškem, ki ji je predsedoval nihče drug kot sam Franc Grafenauer. Ob ustanovitvi je društvo štelo le 16 članov. Društvo je opravljalo delo po vsej Koroški, vendar se je njeno delovanje v prvih letih omejilo predvsem na Kanalsko in Ziljsko dolino. K društvu so pristopali Korošci iz vseh krajev Koroške. Ob koncu leta 1901 je društvo imelo že 53 članov. SPD je zaznamovala 12 gorskih poti v bližini železniških postaj od Žihpolj do Podrožce, narejene so bile poti čez Medvedji dol na Koroško, z Javornika na Stol in z Jesenic na Kočno in v Sveče. Na občnem zboru dne 23. februarja 1907 se je Ziljska podružnica preimenovala v Koroško podružnico s sedežem v Celovcu. Za načelnika je bil zopet izvoljen Grafenauer, za tajnika pa dr. Josip Ciril Oblak.⁵⁸⁷

Leta 1907 je bil Grafenauer izvoljen v državni zbor, kjer se je obdržal do začetka prve svetovne vojne, ko je bilo zaradi izrednega stanja prekinjeno delovanje parlamenta. Prvič je nastopil v državnem zboru decembra istega leta z ostrim govorom o jezikovnih razmerah na Koroškem, sprožil in aktualiziral je šolsko problematiko, vprašanje ustreznega uradovanja, napadal deželno upravo ter osrednjo vlado, ki se seveda ni držala 19. člena ustave iz leta 1867 o enakopravnosti vseh narodov. Čeprav so ga mnogi v parlamentu označili za “motilca miru”, se je vseeno videlo, da je ob razkritju problematike določene predstavnike opozicije položaj zamejskih Slovencev zadel globlje, kot so si predstavljali. Narodnostni problem je tistega leta dobil novo, državno razsežnost.⁵⁸⁸ Ob

⁵⁸⁵ A. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 145.

⁵⁸⁶ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 348, 349 in 351.

⁵⁸⁷ Slovensko planinsko društvo Celovec, Zloženka ob 110-letnici SPD Celovec (2010), Pregled zgodovine slovenskega planinstva na Koroškem, dostopno na: <http://www.planinci.at/zgodovina/zgodovina.htm>, 18. 1. 2017.

⁵⁸⁸ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 354.

vstopu v parlament se je Grafenauer pridružil vrstam SLS, kasneje postal član Slovenskega kluba.⁵⁸⁹ Bil je edini predstavnik koroških Slovencev v avstrijskem državnem zboru, kamor je bil ponovno izvoljen tudi leta 1911.⁵⁹⁰ Grafenauerju je sicer uspelo pridobiti mandat, vendar zgolj za nekaj sto glasov, ki so ga ločili od ožjih volitev z nemškimi nacionalci.⁵⁹¹

Poslanec Grafenauer se je izven poslanski klopi dosledno vključeval v narodnopolitično gibanje koroških Slovencev, saj je bil nenazadnje ustanovni član političnega društva. Bil je znan ljudski tribun, ob različnih priložnostih se je udeležil okrog 500 političnih shodov in zborovanj. Tik pred izbruhom vojne so v Pliberku maja 1914 priredili velik ljudski tabor, kjer je Grafenauer poleg Janeza Evangelista Kreka in Mihaela Brenčiča govoril pred štiri tisoč glavo množico, katero je bodril z vztrajnostjo, narodno zavednostjo in borbenostjo.⁵⁹²

Ob izbruhu vojne se je prekinilo skoraj vso njegovo delovanje, nikoli več se ni vrnil v državni zbor. Februarja 1916 so ga prijeli kot veleizdajalca, češ da je stavil na rusko zmago v vojni, odveden je bil v beljaške vojaške zapore. Obsojen je bil na pet let ječe z izgubo vseh poslanskih mandatov. Iz Beljaka je bil premeščen v Celovec, nato pa v Müllersdorf.⁵⁹³ Leta 1917 je bil pomiloščen.⁵⁹⁴

Po vrnitvi iz ječe je februarja 1918 napisal odprto pismo v časopisu *Mir*, kjer se je jasno opredelil za pripadnost Jugoslaviji in zavrnil vse zahteve Nemcev.⁵⁹⁵ V prvih dneh preobrata je Grafenauer organiziral narodno stražo po vsej ziljski dolini, a kljub njegovim vztrajnim prošnjam ni bilo zadostne in pravočasne vojaške pomoči. Glavne politične in strateške točke (Šmohor, Beljak in Celovec) so ostale nezasedene, Koroško so začeli pretresati boji za severno mejo.⁵⁹⁶

Avgusta 1918 je bil v Ljubljani pod vodstvom Antona Korošca ustanovljen Narodni svet⁵⁹⁷ za vse Slovence. Grafenauer je takrat sodeloval v pododboru Narodnega sveta v Celovcu, v svoji domači občini pa je ustanovil krajevni odsek kot administrativno enoto za realizacijo državnih ukrepov, ki

⁵⁸⁹ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 353.

⁵⁹⁰ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁵⁹¹ A. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 144.

⁵⁹² J. Lukan, *Grafenauer*, str. 356.

⁵⁹³ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁵⁹⁴ "Franc Grafenauer", *Demokracija*, 2. 12. 2004, leto IX, št. 49.

⁵⁹⁵ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 358.

⁵⁹⁶ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁵⁹⁷ Ustanovljen je bil v Ljubljani avgusta 1918 kot vrhovna slovenska politična organizacija z namenom priprave združitve Slovencev s Hrvati in Srbi v samostojno državo. Organiziral je narodne svete in narodne straže ter uvedel slovenščino kot uradni jezik. Razdeljen je bil na odseke in pododseke. Po sklepu ustavnopravnega odseka je 28. 10. 1918 prevzel oblast za prehodno obdobje, 31. 10. 1918 pa je predal upravne posle novoustanovljeni Narodni vladi, a je še naprej pa reševal zadeve v zvezi z zasedenimi slovenskimi področji od Primorja do Prekmurja (predvsem se je ukvarjal s koroškim plebiscitom). Imel je pokrajinske odseke za Štajersko v Mariboru, za Koroško v Velikovcu, za Primorsko v Trstu in Gorici. Z odločbo Narodne vlade SHS v Ljubljani so bili razpuščeni vsi narodni sveti v območju Narodne vlade SHS, razen Narodnega sveta v Ljubljani. Povzeto po: Podatkovna zbirka ARS, dostopno na: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=22940>, 18. 1. 2017.

pa je bil kmalu v času bojev likvidiran. Tako je leta 1919 moral Grafenauer z mnogimi drugimi bežati iz domovine.⁵⁹⁸ Zatekel se je v Ljubljano, kjer je postal član slovenske delegacije pri pogajanjih za premirje v Gradcu. Februarja 1919 je postal zastopnik in poslanec koroških Slovencev v provizorični narodni skupščini države SHS v Beogradu. Vložil je nekaj interpelacij, a ni več razvijal kakšne posebne dejavnosti. Zadnjič je uporabil svoj govorniški čut poleti 1919, ko je bil v središču propagande za državo SHS pred plebiscitom (sodeloval je v pripravah koroškega plebiscita⁵⁹⁹), še zadnjič je izkazal svoje prepričanje v Jugoslavijo. Plebiscit 10. oktobra 1920 je povsem zlomil Grafenauerjev duh, upanje in njegovo celotno politično delovanje.⁶⁰⁰

Po plebiscitu se ni več mogel vrniti v politične kroge, saj ga Koroška Slovenija ni mogla več voliti v ustavodajno skupščino, hkrati pa se ni mogel vrniti na Koroško.⁶⁰¹ Tako je naslednja leta preživel kot oskrbnik graščine na Grimšicah na Bledu, nato je deloval kot organist v Naklem in tudi kot delavec v neki mlekarni na Gorenjskem⁶⁰², dokler si ni kupil hiše z nekaj zemljišča v Smokuču na Gorenjskem.⁶⁰³

Slika 19: Franc Grafenauer (vir: SBL, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi212115/>)

Leta 1926 je dobil dovoljenje, da se je smel vrniti nazaj v Moste, kjer je do svoje smrti popravljaj orglje.⁶⁰⁴ 13. decembra 1935 je umrl za srčno boleznijo, ki ga je mučila vse od vrnitve na Koroško.⁶⁰⁵

⁵⁹⁸ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 358.

⁵⁹⁹ "Franc Grafenauer", *Demokracija*, 2. 12. 2004, leto IX, št. 49.

⁶⁰⁰ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 359.

⁶⁰¹ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁶⁰² J. Lukan, *Grafenauer*, str. 359.

⁶⁰³ Grafenauer, Franc Grafenauer.

⁶⁰⁴ J. Lukan, *Grafenauer*, str. 359.

⁶⁰⁵ "Franc Grafenauer", *Slovenec*, 14. 12. 1935, št. 289 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v

Časopis Slovenec je ob objavi njegove smrti zapisal, da so se politični nasprotniki Grafenauerja preprosto bali, najbrž zaradi tega, ker je bil "ljubljenec večtisoče množice":

Sovražili so ga, ker s svojim neoporečnim krščanskim življenjem ni nikdar nudil niti najmanjše prilike, da bi mogle njegov ugled zrušiti. Ker je postal simbol narodnega odpora krščanskega ljudstva, ki se je zavedlo svojih narodnih pravic in pokazalo tudi dobro voljo, da jih brani.⁶⁰⁶

Arhivu SBL, ZRC SAZU).

⁶⁰⁶ "Franc Grafenauer", *Slovenec*, 14. 12. 1935, št. 289.

3. 4 Primorska (Goriška, Trst in Istra)

3. 4. 1 Goriška

3. 4. 1. 1 Anton Gregorčič (* 2. januar 1852 – † 7. marec 1925)

Anton Gregorčič, kulturni delavec, duhovnik in politik⁶⁰⁷, je bil ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja osrednji slovenski politični voditelj na Goriškem.⁶⁰⁸ Zlasti njegovo prosvetno delovanje je bilo za primorske Slovence izrednega pomena, saj je postavil temelje gospodarskemu življenju in razvoju Slovencev, utemeljil je slovensko šolstvo v Gorici ter pomagal pridobiti lastne šolske ustanove, kjer so še dandanes slovenske šolske institucije.⁶⁰⁹

Rodil se je 2. januarja 1852 Ivanu in Katarini Gregorčič, po domače Podkletnik, na Vrsnem pri Kobaridu.⁶¹⁰ Šolanje je začel v domači župniji Libušnje, novembra 1859 nadaljeval v Gorici, kjer je bil kot drugošolec sprejet v deško semenišče. Med leti 1863 in 1871 je dokončal normalko, klasično nemško gimnazijo in maturiral z odliko. Stopil je v goriško bogoslovje, 10. januarja 1875 bil posvečen v duhovnika, sedem dni kasneje pa je že daroval novo mašo na Libušnjem.⁶¹¹ Med avgustom in oktobrom 1875 je deloval kot duhovni pomočnik pri romarski cerkvi na otoku Barbana⁶¹², nato pa je nadaljeval bogoslovni študij na dunajskem Avguštinju, kjer je leta 1879 postal doktor teologije⁶¹³.

Po vrnitvi v Gorico je v drugem semestru šolskega leta 1878/1879 predaval filozofijo na centralnem goriškem semenišču, hkrati pa je služboval kot pomočnik pri župni cerkvi Sv. Ignacija na Travniku (pri Gorici).⁶¹⁴ Veliko se je ukvarjal z raziskovanjem teoloških problemov.⁶¹⁵ Leta 1880 je postal

⁶⁰⁷ Franc Kralj, Gregorčič, Anton, v: Slovenski biografski leksikon (izvirna objava v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu), ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi213736/>, 23. 2. 2017 (dalje kot: Kralj, Gregorčič).

⁶⁰⁸ Karel Gržan, *Sto duhovnikov, redovnic in redovnikov na Slovenskem*, Prešernova koledarska zbirka 2007 (Ljubljana 2006), str. 94 (dalje kot: K. Gržan, *Sto duhovnikov*).

⁶⁰⁹ PG, "Spomenik dr. Antonu Gregorčiču", *Primorske novice*, 25. 6. 1976, št. 26 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

⁶¹⁰ Kralj, Gregorčič.

⁶¹¹ Peter Stres, *Dr. Anton Gregorčič (1852–1925)* (Gorica 2013), str. 16–17 (dalje kot: P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*).

⁶¹² Kralj, Gregorčič.

⁶¹³ K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 94.

⁶¹⁴ Kralj, Gregorčič; P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 21.

⁶¹⁵ K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 94.

suplent, naslednje leto pa profesor dogmatike in fundamentalistike v goriškem bogoslovju. V letih po letu 1881 je objavljala izsledke svojih raziskovanj v škofijskem listu *Folium Goritiensis*.⁶¹⁶

V ospredje vsestranskega delovanja v Gorici je stopil leta 1880, ko se je vključil v politično društvo Sloge.⁶¹⁷ Slednja je bila takrat edina politična organizacija Slovencev na Goriškem.⁶¹⁸ Jeseni leta 1882 je prevzel uredništvo društvenega glasila Soča, ki jo je vodil naprej do leta 1887 in nato še med leti 1888 in 1889.⁶¹⁹ Istega leta je postal dejaven v novem Slovenskem bralnem in podpornem društvu, ki je bil poleg čitalnice (ustanovljena leto prej, leta 1881) ustanovljen v Gorici. Društvo je postalo prvo zatočišče slovenskega obrtništva in delavstva v Gorici in je v osnovi delovalo s širjenjem omike z branjem časopisov, knjig, z izvajanjem pevskih vaj, s predavanji in domačimi zabavami.⁶²⁰ Gregorčič mu je pridobil še pravico okrajne bolniške blagajne in pomagal pri osnovanju podružnice v Solkanu, v Biljah in Mirnu.⁶²¹ Leta 1885 je sprejel mesto podpredsednika v Doliacovem katoliškem društvu (italijansko-slovenska katoliška družba, ki je nastala z namenom združitve obeh narodov)⁶²², a nadvladna unija v praksi ni uspela.⁶²³

V vlogi deželnega in državnega poslanca se je vneto potegoval za narodnostne, kulturne in gospodarske koristi goriških Slovencev, na Dunaju je zagovarjal tudi splošne slovenske narodne interese. V deželnem zboru je Gregorčič nastopal s številnimi interpelacijami, predlogi in poročili o aktualnih vprašanjih narodne politike in gospodarskih problemov (slabe ceste, prenovitev infrastrukture, dvojezičnost v zboru, problemi glede bolezni, šolstva...)⁶²⁴. Po odstopu Frana Povšeta je na nadomestnih volitvah oktobra 1885 kot zastopnik slovenskih veleposestnikov zasedel mesto v goriškem deželnem zboru, ki ga je obdržal še po koncu vojne.⁶²⁵ Septembra 1890 je bil izvoljen za predsednika Sloge.⁶²⁶ Od leta 1891 je bil poslanec v državnem zboru, kjer je v letih 1891 in 1897 zastopal slovenski del goriških kmečkih občin, v letih 1897 in 1907 goriški splošni volilni razred, od leta 1907 pa tolminski volilni okraj. Leta 1895 je osnoval in predsedoval Klubu slovenskih poslancev goriškega deželnega zbora, s katerim se je v deželnem zboru boril za popolno enakopravnost obeh dežel, jezikov v vseh deželnih ustanovah, potrebne finančne podpore slovenskemu šolstvu ter potrebam po slovenski javni šoli v Gorici. V deželnem zboru je opravljal številne službe: bil je namestnik deželnega odbornika (leta 1901 je postal sam deželni odbornik),

⁶¹⁶ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 22.

⁶¹⁷ Kralj, Gregorčič.

⁶¹⁸ K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 94.

⁶¹⁹ Kralj, Gregorčič.

⁶²⁰ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 25–27.

⁶²¹ Kralj, Gregorčič.

⁶²² Prav tam.

⁶²³ K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 94.

⁶²⁴ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 44–49.

⁶²⁵ Kralj, Gregorčič; K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 94.

⁶²⁶ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 23.

namestnik deželnega glavarja (1895–1913) in član raznih odsekov (finančnega, šolskega, železniškega, ekonomskega in tehnično–ekonomskega ter pravnega), član deželnega šolskega sveta, predsednik komisije za pogozdovanje Krasa. V državnem zboru je prav tako povzročal burne razprave o enakopravnem položaju Slovencev na vseh področjih delovanja. Boril se je za uveljavitev slovenskega uradovanja, za slovensko poroto na sodiščih, za gradnjo prometne infrastrukture (vipavska železnica) ter seveda za slovensko šolstvo. Leta 1917 se je pridružil Jugoslovanskemu klubu, podpisal Majniško deklaracijo, v njihovih vrstah pa uspešno vršil svojo dolžnost do leta 1918. Kot v deželnem zboru je bil tudi v državnem član raznoraznih odsekov (peticijski, upravni, davčni, proračunski, železniški, narodno-gospodarski).⁶²⁷

Njegovo politično delovanje je bilo zaradi razkola med liberalci in klerikalci ves čas oteženo. Zaradi volilne premoči Gregorčiča leta 1891, ko je na volišču premagal starosto slogaštva Josipa Tonklija, sta se oblikovali dve politični skupini. Leta 1899 sta se skupini dokončno ločili – Narodno napredna stranka z glasilom *Soča* in politično društvo Sloga, ki se je leta 1907 preimenovala v Slovensko stranko za Goriško, izdajala je časnika *Gorica* in *Primorski list*.⁶²⁸ Leta 1907 je tako Gregorčič postal prvi predsednik SLS za Goriško.⁶²⁹ Gregorčič se je ves čas političnega delovanja povezoval z liberalci, ker se ni želel ukloniti, je nato leta 1914 začel izdajati *Goriški list*.⁶³⁰ Svoja politična prepričanja je objavljala v listih oziroma časnikih, ki jih je urejal ali pa je v njih sodeloval: *Soča*, *Nova Soča*, *Gorica*, *Primorski list* in *Goriški list*.⁶³¹

Njegova sposobnost je segla tudi na področje gospodarsko-socialnega življenja ter kulture. Za dvig narodne kulture na Goriškem je do smrti vodil leta 1899 ustanovljeno Narodno tiskarno, leta 1919 je bil zaslužen za ustanovitev založniške organizacije Goriške matice ter leto dni kasneje še Narodne knjigarne.⁶³² Januarja 1883 je botroval ustanovitvi prvega slovenskega denarnega zavoda Goriške ljudske posojilnice, kjer je bil v začetku obratovanja blagajnik, kasneje pa predsednik. Leta 1900 je nato osnoval še Centralno posojilnico. Bil je pobudnik in predsednik Goriške zveze gospodarskih zadrug in društev, ki je postala temelj zadružništva na Goriškem.⁶³³ Leta 1886 je v Gorici ustanovil podružnico Ciril Metodove družbe in je bil (s presledkom) kar 20 let njen predsednik (1886–1888 in 1890–1908).⁶³⁴

Gregorčičevo življenjsko delo pa je bila nedvomno skrb za slovensko šolstvo (in vrtce) v Gorici. Že

⁶²⁷ Kralj, Gregorčič.

⁶²⁸ K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 95.

⁶²⁹ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 177.

⁶³⁰ Kralj, Gregorčič.

⁶³¹ K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 94–95.

⁶³² Kralj, Gregorčič; K. Gržan, *Sto duhovnikov*, str. 95.

⁶³³ Kralj, Gregorčič.

⁶³⁴ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 48.

leta 1883 je dal kot odbornik Sloge pobudo za ustanovitev prvega slovenskega otroškega vrtca v Gorici, kar je tudi zapisal v 43. številki glasila Soča, kjer je pozval starše, naj vpišejo otroke v prvi slovenski vrtec.⁶³⁵ V naslednjih letih je dosegel odprtje 1. razreda zasebne slovenske dekliške ljudske šole (nato še 2. in 3.), izbojeval dovoljenje za slovensko obrtno nadaljevalno šolo za dečke, omogočil nastanek dekliške obrtne šole s strokovno šolo za umetno vezenje in belo šivanje, nadaljevalno šolo za deklice in strokovno šolo za krojno risanje, krojenje in šivanje oblek, organiziral je tudi pripravljalni tečaj za učiteljice ročnih del ter posebne učne tečaje za stenografijo in deklamiranje.⁶³⁶ Ob taki razvejanosti šolstva se je porodila zamisel o ustanovitvi posebnega društva Šolski dom, njegova naloga pa je bila sezidati šolsko poslopje, v katerega so se prvi otroci naselili že leta 1898. Kmalu so bile zgrajene še druge vzgojno-izobraževalne stavbe. Društvo Šolski dom je pred prvo svetovno vojno vzdrževalo tri otroške vrtce, šestrazredno dekliško ljudsko šolo, petrazredno deško, petrazredno deško in dekliško ljudsko šolo, enorazredno pripravljalnico za srednjo šolo, dvorazredno dekliško pripravljalnico, trirazredno deško obrtno nadaljevalno in trirazredno žensko obrtno šolo, kuhinjsko šolo in zadnja leta pred vojno tudi slovensko moško učiteljsko z vadnico. Soustanovil in vodil je še otroške vrtce v Devinu, v Ločniku, v Podgori in v Pevmi.⁶³⁷ Nato je izbral odlok o odprtju slovenske mešane štirirazredne ljudske šole, izposloval vrnitev slovenskega moškega učiteljskega iz Kopra v Gorico, izsilil od vlade odprtje slovenske državne klasične gimnazije (1910), ki se je leta 1918 z zaposlovalnimi tečaji v Trstu razvila v popolno gimnazijo, pripomogel je k ustanovitvi moškega in ženskega učiteljskega v Trstu in Ljubljani.⁶³⁸

Prvo leto vojne se je z deželnim odborom umaknil na Dunaj, kjer je skrbel za goriške begunce. Po koncu vojne se je leta 1919 vrnil v Gorico, kjer je po italijanski okupaciji še deloval kot deželni poslanec vse do ukinitve deželne avtonomije (1923).⁶³⁹ Še vedno se je ukvarjal s šolstvom. Umril je 7. marca 1925 po večmesečni bolezni.⁶⁴⁰

Za njegovo vztrajno delo ga je leta 1896 občina Kožbana imenovala za častnega občana, leta 1901 pa je prejel državno odlikovanje Red železne krone III. vrste.⁶⁴¹ Leta 1976 so mu na Erjavčevi ulici v Novi Gorici člani Kluba starih goriških študentov odkrili doprni kip.^{642 643}

⁶³⁵ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 25, 35–36.

⁶³⁶ Kralj, Gregorčič.

⁶³⁷ P. Stres, *Dr. Anton Gregorčič*, str. 115–177; Kralj, Gregorčič.

⁶³⁸ Kralj, Gregorčič.

⁶³⁹ Prav tam.

⁶⁴⁰ Marko Waltritsch, "Nekoč na Goriškem, Pogreb dr. Antona Gregorčiča", *Delo*, 9. 3. 1965, št. 57 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

⁶⁴¹ Prav tam.

⁶⁴² PG, "Spomenik dr. Antonu Gregorčiču", *Primorske novice*, 25. 6. 1976, št. 26.

⁶⁴³ "Stari goriški študentje odkrili spomenik dr. Antonu Gregorčiču", *Primorski dnevnik*, 23. 6. 1976, št. 147 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

3. 4. 1. 2 Josip Fon (* 26. april 1865 – † 26. december 1926⁶⁴⁴)

Josip (Jožef) Fon je bil v zadnjem dejanju Avstro-Ogrske pomembna osebnost tako v goriški deželni kot v državni politiki, med drugimi funkcijami pa je zasedal tudi pomembna mesta v pravosodnem svetu. Čeprav se je rodil na današnjem skrajnem severu Primorske, je njegovo delovanje segalo tudi na štajerski konec – postal je podpredsednik okrožnega sodišča v Mariboru. 26. decembra 2016 je tako v Mariboru minilo devetdeset let od njegove smrti, a je kljub svojemu vsestranskemu delovanju javnosti dokaj ali v celoti nepoznana osebnost.⁶⁴⁵

Josip Fon se je rodil v kmečki družini 26. aprila 1865 v Volčah pri Tolminu.⁶⁴⁶ Gimnazijo je obiskoval v Gorici⁶⁴⁷, nato se je odpravil na študij prava na Dunaj in v Gradec, ki ga je uspešno končal leta 1891⁶⁴⁸. Po vrnitvi v Gorico je opravljal poklic sodnika.⁶⁴⁹

Leta 1901 se je poročil z Ireno Marijo Klavžar, s hčerko znanega goriškega javnega delavca in organizatorja taborov, ki je bil med drugim tajnik goriškega deželnega zbora. V zakonu se jima je rodila hčerka Nada.⁶⁵⁰ Slednja je bila bančna uslužbenka v Mariboru.⁶⁵¹

Leta 1907 je Josip Fon nastopil svojo politično pot. V aprilu ga je društvo Sloga pod vodstvom dr. Antona Gregorčiča ob volitvah v državni zbor predlagalo za poslanskega kandidata goriškega okraja.⁶⁵² Postal je pomemben govornik na shodih v Šampasu, Sovodnjah, Čepovanu, Kozani in Kojskem, kjer je v govorih poudarjal vero kot osnovo vsega delovanja. Izvoljen je bil za goriškega poslanca z več kot polovico pridobljenih glasov glede na nasprotnika.⁶⁵³ Novembra 1907 je bil eden izmed ustanovnih članov SLS za Goriško in že na ustanovni skupščini je spregovoril o slovenskih šolskih zahtevah.⁶⁵⁴

⁶⁴⁴ Podatki glede letnice smrti se razlikujejo. Peter Stres v svojem članku ob 150-letnici rojstva Josipa Fona v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe navaja podatek o smrti 26. decembra 1926, Primorski biografski leksikon in Slovenski biografski leksikon navajata podatke o smrti eno leto prej, časopis Slovenec navaja smrt leta 1926. Zaradi časopisnega vira bo zapisana letnica 1926.

⁶⁴⁵ Peter Stres, "Ob 150-letnici rojstva politika Jožeta (Josipa) Fona", v: *Koledar za leto 2016* (Gorica 2015), str. 177 (dalje kot: P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*).

⁶⁴⁶ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 177.

⁶⁴⁷ Anton Kacin, Fon, Josip, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1008930/>, 11. 2. 2017 (dalje kot: Kacin, Fon).

⁶⁴⁸ P. Stres, str. 177.

⁶⁴⁹ Kacin, Fon.

⁶⁵⁰ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 177.

⁶⁵¹ Prav tam, str. 179.

⁶⁵² Prav tam, str. 177.

⁶⁵³ Kacin, Fon.

⁶⁵⁴ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 178.

V maju 1907 je bil izvoljen v dunajski parlament, kjer je pristopil k Slovenskemu klubu. Sodeloval je pri mnogih interpelacijah, sprva se je zavzemal za čimprejšnjo uvedbo starostnega zavarovanja,⁶⁵⁵ hkrati pa se je zavzemal za boljši položaj slovenskih profesorjev in slovenskih šol na Goriškem. 8. novembra 1907 je Slovenski klub že sprejel sklep o premestitvi slovenskega učitelja iz Kopra v Gorico.⁶⁵⁶ V državnem zboru je nastopil proti preveliki vlogi nemščine v goriških šolah in proti ustanovitvi italijanske univerze v Trstu. Iz varnostnih razlogov je spodbujal državo k pomoči izgradnje cest ob italijanski meji na Goriškem. Aprila 1908 je v interpelaciji zahteval, naj goriški dijaki pri maturi odgovarjajo v materinščini, decembra 1908 je kljub odporu Italijanov zahteval ustanovitev slovenskih državnih ljudskih šol v Gorici, ponovno je vztrajal pri premestitvi slovenskega moškega učiteljišča. Skupaj z dr. Antonom Gregorčičem sta dosegla ustanovitev državne klasične gimnazije v Gorici, ki je svoja vrata odprla leta 1913⁶⁵⁷. Junija 1911, ko so bile pred prvo svetovno vojno izvedene zadnje volitve v državni zbor, je bil Fon ponovno izvoljen ter v njem deloval do konca vojne.⁶⁵⁸

Leta 1909 je bil izvoljen v goriški deželni zbor. V času tega mandata se je zavzemal za kmetovanje, ureditev planinskih poti in za pomoč vinogradnikom.⁶⁵⁹ Ves čas je zahteval tudi dosledno in enakopravno uporabo slovenščine ne le v šolah, ampak tudi v deželnem zboru.⁶⁶⁰ Boril se je za odpravo kolonata v Brdih kot slabega sistema tako za lastnike kot najemnike. Z njegovo pomočjo je bil leta 1914 sprejet deželni Zakon o kolonski pogodbi, ki je znatno izboljšal položaj kolonov.⁶⁶¹ Zahteval je uravnavo Soče in pritokov v njenem zgornjem porečju, podprl je mnoge zahteve za ureditev kanalizacije (sploh zaradi pitne vode na Krasu in v Brdih⁶⁶²) in cest. Ukvarjal se je z organizacijo kletarskih zadrug v Brdih. Maja 1912 je postal predsednik Goriške zveze, v katero je bilo tedaj včlanjenih 87 slovenskih goriških zadrug.⁶⁶³ V tem času je bil član nadstrankarskega odbora za ustanovitev goriške banke, a do same ustanovitve tedaj ni prišlo.⁶⁶⁴

V jesenskem času 1913 je Fon prevzel vodenje SLS na Goriškem⁶⁶⁵, ponovno je bil izvoljen v deželni zbor kot skupni kandidat stare in nove struje⁶⁶⁶.

⁶⁵⁵ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 178.

⁶⁵⁶ Kacin, Fon.

⁶⁵⁷ Prav tam.

⁶⁵⁸ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 178.

⁶⁵⁹ Kacin, Fon.

⁶⁶⁰ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 179.

⁶⁶¹ Prav tam, str. 178.

⁶⁶² Kacin, Fon.

⁶⁶³ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 178–179.

⁶⁶⁴ Kacin, Fon.

⁶⁶⁵ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 179.

⁶⁶⁶ Kacin, Fon.

Med prvo svetovno vojno je bil Fon podpredsednik Osrednjega odbora za vrnitev beguncev in za obnovo Primorja. Decembra 1917 je bil na zboru VSL v Ljubljani izvoljen za podpredsednika stranke.⁶⁶⁷

Po vojni se je Fonova družina najprej preselila v Ljubljano in nato kmalu v Maribor, kjer je zgradil veliko meščansko vilo, v kateri je prebivala celotna družina. Marca 1920 je bil kot predstavnik SLS imenovan za člana Deželne vlade za Slovenijo, postal je poverjenik za pravosodje. Ta vlada je bila naklonjena boju za avtonomijo Slovenije in Fon je v njej aktivno sodeloval vse do konca avgusta 1920. V tem času je sodeloval tudi pri zaposlitvi premeščencev, ki so se morali umakniti iz Primorske zaradi italijanske prisile. Kralj Aleksander Karadjordjević ga je 16. marca 1921 imenoval za dvornega svetnika, jeseni 1922 pa je postal podpredsednik okrožnega sodišča v Mariboru. To službo je opravljal do svoje smrti 23. decembra 1926.⁶⁶⁸

Slika 20: Objava ob smrti Josipa Fona v Slovincu (vir: Slovenec, 24. 12. 1926)

⁶⁶⁷ P. Stres, *Ob 150-letnici rojstva J. Fona*, str. 179; Kacin, Fon.

⁶⁶⁸ Prav tam.

3. 4. 2 Trst

3. 4. 2. 1 Gustav Gregorin (* 10. april 1860 – † 30. maj 1942)

Gustav Gregorin je bil primorski Slovenec, gospodarstvenik in gospodarstveni publicist, organizator, politik. Njegov primarni poklic je bil odvetniški, bil je prvi slovenski odvetnik z odvetniško pisarno v Trstu⁶⁶⁹. Še z nekaterimi drugimi tržaškimi odvetniki (med njimi je bil tudi Otokar Rybář) je spadal v skupino starejših in politično najbolj angažiranih tržaških slovenskih odvetnikov, ki so se borili za narodne pravice Slovencev v Trstu⁶⁷⁰.

Dr. Gregorin se je rodil 10. aprila 1860 v Sežani na Krasu gostilničarju Jakobu in njegovi ženi Frančiški (rojeni Scherer). Gimnazijo je obiskoval med leti 1870 in 1878 v Trstu, nato je odšel med leti 1878 in 1882 študirat pravo na Dunaj in je leta 1887 promoviral v Gradcu.⁶⁷¹ Odvetniško prakso je opravljal v Sežani in v Postojni, leta 1891 je odprl samostojno odvetniško pisarno v Sežani, ki jo je leta 1892 preselil v Trst.⁶⁷²

Ob svojem prihodu v Trst se je začela njegova gospodarstvena, organizatorska in politična pot. Nemudoma se je začel zavzemati za pravice primorskih Slovencev, ki so jim bile pod taktirko italijanskega iridentizma močno prikrajšane. Boril se je za uveljavljanje slovenščine na sodišču in v javnih uradih in za ustanavljanje slovenskih šol (postal je predsednik kuratorija zasebne tržaške slovenske trgovske šole).⁶⁷³ V ta namen je izdal celo brošuro *Boj za slovensko šolstvo* pri Družbi sv. Cirila in Metoda.⁶⁷⁴ Enajst let je deloval pri društvu Sokol.⁶⁷⁵ Kot gospodarstvenik se je najprej izkazal pri pobudi za ustanovitev Jadranske banke, ki ji je med leti 1905 in 1915 kot prvi predsedoval, bil je soustanovitelj Tržaške posojilnice in hranilnice, sprožil je misel za gradnjo Narodnega doma v Trstu in za nakup Grljana, z mislijo o ureditvi obmorskega kopališča in

⁶⁶⁹ Tomaž Marušič, "Šest znamenitih tržaških odvetnikov in politikov", v: *Odvetnik, Glasilo Odvetniške zbornice Slovenije*, ur. Marko Ilešič, leto III., št. 5 (2001), str. 36 (dalje kot: T. Marušič, *Šest znamenitih*).

⁶⁷⁰ T. Marušič, *Šest znamenitih*, 36.

⁶⁷¹ Boris Sancin, Gregorin, Gustav, v: Slovenski biografski leksikon (izvorna objava v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu), ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi215760/>, 23. 2. 2017 (dalje kot: Sancin, Gregorin).

⁶⁷² T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 36.

⁶⁷³ Sancin, Gregorin.

⁶⁷⁴ "Dr. Gustav Gregorin – 80 letnik", *Slovenec*, 10. 4. 1940, št. 81, str. 5.

⁶⁷⁵ Uredništvo, Gregorin, Gustav, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi215760/>, 23. 2. 2017 (dalje kot: Uredništvo, Gregorin).

hotela.⁶⁷⁶ Pri Sv. Ivanu so z njegovo pomočjo zgradili šolsko poslopje.⁶⁷⁷

Pravnik Gregorin je bil med vodilnimi člani političnega društva Edinost in soustanovitelj njenega dnevnika *Edinost*⁶⁷⁸, ki je po njegovi zaslugi leta 1895 postal dnevnik⁶⁷⁹, leta 1898 se je ustanovila tudi društvena tiskarna⁶⁸⁰. To društvo je imelo slogaški značaj, glavni cilj mu je bilo ohranjanje in zaščita slovenskih narodnih in gospodarstvenih pravic.⁶⁸¹ Prirejal je številne politične shode, kjer je Slovencem vlival samozavest do borbe za narodne pravice. V okviru društva Edinost je uspel doseči, da je tržaška okolica dobila svoje lastno okrajno glavarstvo.⁶⁸²

Politično se je začel še bolj uveljavljati s prvima dvema mandatoma slovenskega zastopstva v članstvu tržaškega mestnega sveta. Leta 1908 so ga v sežanskem okraju izvolili za poslanca v goriški deželni zbor, za kar je bil potrjen tudi na volitvah 1909 in 1910.⁶⁸³ Leta 1909 je dosegel, da je mestno tržaško zastopstvo in s tem deželni zbor pridobil za ta okraj 12 narodnih poslancev.⁶⁸⁴ Leta 1908 ga je sežanska občina imenovala za častnega občana.⁶⁸⁵ Od leta 1911 je v državnem zboru zastopal volilni okraj Ajdovščina–Komen–Sežana⁶⁸⁶, sprva je bil član Narodnega kluba (skupaj z Otokarjem Rybárjem in istrskimi Hrvati)⁶⁸⁷, nato član Hrvaško-slovenskega kluba, iz katerega sta se oba z Rybárjem kasneje umaknila⁶⁸⁸.

Leta 1914 se je zavzemal za slovensko univerzo v Trstu, naslednjega leta pa so hrvaški in slovenski politični voditelji po sestanku v Trstu odločili⁶⁸⁹, da je Gregorin odpotoval v London, kjer je zastopal težnje jugoslovanskih narodov, živečih v Avstro-Ogrski monarhiji, za združitev v lastno in neodvisno državo⁶⁹⁰. Gregorin je bil tako že na samem začetku vojne in vse do njenega konca član Jugoslovanskega odbora v Londonu, kjer je s propagandnimi članki in vestmi sodeloval pri publikacijah in pripravljanju političnih izjav. Ob Majniški deklaraciji je v posebni spomenici v angleškem jeziku skušal dokazati angleškemu zunanjemu ministrstvu, da se Slovenci ne zadovoljujejo z avtonomijo pod habsburškim žezlom, temveč se hočejo združiti s Hrvati in Srbi v

⁶⁷⁶ Sancin, Gregorin.

⁶⁷⁷ "Dr. Gustav Gregorin – 80 letnik", *Slovenec*, 10. 4. 1940, št. 81, str. 5.

⁶⁷⁸ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 36.

⁶⁷⁹ Sancin, Gregorin.

⁶⁸⁰ Uredništvo, Gregorin.

⁶⁸¹ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 36.

⁶⁸² "Dr. Gustav Gregorin – 80 letnik", *Slovenec*, 10. 4. 1940, št. 81, str. 5.

⁶⁸³ Sancin, Gregorin.

⁶⁸⁴ "Dr. Gustav Gregorin – 80 letnik", *Slovenec*, 10. 4. 1940, št. 81, str. 5.

⁶⁸⁵ Sancin, Gregorin.

⁶⁸⁶ F. Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus*, str. 212.

⁶⁸⁷ Uredništvo, Gregorin.

⁶⁸⁸ Sancin, Gregorin.

⁶⁸⁹ Prav tam.

⁶⁹⁰ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 36.

skupno državo.⁶⁹¹ V tej funkciji je novembra 1918 sodeloval na konferenci v Ženevi, kjer se je pogajal s predstavniki srbske vlade, srbske Narodne skupščine in Narodnega sveta iz Zagreba o temeljnih sklepih za ustanovitev skupne države in prvih skupnih ministrstev. Naslednjega leta je odšel kot član Jugoslovanskega odbora na mirovna pogajanja v Pariz, kjer je ostro nasprotoval priključitvi Trsta, Goriške, Istre, Pule in Reke k Italiji. Za Trst je kvečjemu dopuščal avtonomijo pod mednarodnim nadzorom (zametki projekta Svobodnega tržaškega ozemlja). Ob tej priložnosti je napisal znamenito brošuro *La question de l'Adriatique – Paris 1919*, gre za študijo, v kateri je z argumenti dokazal neutemljene razloge za pripojitev Trsta k Italiji.⁶⁹²

Po mirovni konferenci in italijanski zasedbi Trsta leta 1920 se je Gregorin preselil v Ljubljano, kjer je v medvojnem obdobju deloval predvsem kot gospodarstveni in finančni publicist.⁶⁹³ Sodeloval je s Slovenskim narodom, z zagrebškim gospodarskim dnevnikom *Jugoslovanski Lloyd* ter z jugoslovansko informativno gospodarsko revijo za tujino *Revue économique et financière*. Od leta 1924 je bil v Ljubljani urednik vodilne jugoslovanske revije *Bankarstvo*, za katero je napisal veliko člankov, predvsem o stabilizaciji valute in o valutnem vprašanju.⁶⁹⁴⁶⁹⁵ Belgijsko društvo Société belge d'études et d'expansion v Liègeu ga je imenovalo za člana pokroviteljskega odbora.⁶⁹⁶

Ob uvedbi šestojanuarske diktature v predvojni Jugoslaviji in uvedni dvodomnega sistema, je bil Gregorin leta 1932 imenovan za senatorja.⁶⁹⁷ Tudi tukaj se je še vedno boril za korist slovenskega naroda⁶⁹⁸, funkcijo pa je opravljal do 26. avgusta 1939⁶⁹⁹.

Dr. Gregorin je umrl 30. maja 1942. Zaradi padca v 82. letu starosti je prišlo do zloma kolka in najverjetneje do zastrupitve, saj ni pravočasno odšel na operacijo v bolnišnico. Imel je hči, edinko, ki je bila ob smrti očeta ob bolniški postelji.⁷⁰⁰

⁶⁹¹ Sancin, Gregorin.

⁶⁹² T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 37.

⁶⁹³ Sancin, Gregorin; T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 37.

⁶⁹⁴ Neven Borak, "Dr. Gustav Gregorin", v: *Bančni vestnik: revija za denarništvo in bančništvo*, ur. Ivo Graul, letnik 40, št. 1–2 (1991), str. 41–42.

⁶⁹⁵ Uredništvo, Gregorin; Sancin, Gregorin.

⁶⁹⁶ Uredništvo, Gregorin.

⁶⁹⁷ Sancin, Gregorin.

⁶⁹⁸ "Dr. Gustav Gregorin – 80 letnik", *Slovenec*, 10. 4. 1940, št. 81, str. 5.

⁶⁹⁹ "Jubilej dr. Gregorina", *Slovenski narod*, 10. 4. 1940, št. 82, str. 3.

⁷⁰⁰ "Dr. Gustav Gregorin", *Jutro*, 2. 7. 1942, št. 148 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

3. 4. 2. 2 Otokar Rybář (* 12. september 1865 – † 12. januar 1927)

Otokar Rybář je bil še eden izmed vidnejših predstavnikov “zlate dobe” tržaških Slovencev, ki se je začela ob koncu 19. stoletja in trajala vse do nastanka nove države.⁷⁰¹ Pravniki, politik in diplomat, ki so ga v to zaporedje poklicev potisnile zgodovinske okoliščine⁷⁰², je bil plod mešanega zakona. Zaradi tega se je že zgodaj začel zavedati svojih korenin, se opredelil za Slovence in se ves čas svojega delovanja boril za pravice primorskih Slovencev. V zrelostnem obdobju je deloval na vseh področjih javnega življenja, z enotno politično organizacijo je učvrstil gospodarsko in politično rast primorskih Slovencev in Hrvatov.⁷⁰³

Rybář je bil rojen 12. septembra 1865 v Postojni češkemu železničarskemu inženirju Janu Rybáru in Slovenki Emiliji (rojeni Mahorčič). Z njegovimi štirimi leti se je družina preselila na Dunaj, kjer je Otokar dokončal celotno šolanje, leta 1889 je doktoriral iz prava. Že v času študija je bil član Slovanskega pevskega društva in češkega Videnskyga Sokola. Na Dunaju se je usmeril k slovenstvu, družil se je s slovenskimi študenti v akademskem društvu Slovenija, dogajanje na Primorskem pa je spremljal z branjem tržaške Edinosti.⁷⁰⁴

Njegova odvetniška pot se je začela med leti 1888 in 1890 s službovanjem na deželni sodišču v Trstu.⁷⁰⁵ Leta 1892 se je preselil v Sežano, kjer je postal pripravnik znanega odvetnika dr. Ostertaga. V Sežani je spoznal tudi svojo življenjsko sopotnico Zinko Kastelic.⁷⁰⁶ V zakonu se jima je rodilo šest otrok, njegova žena je bila članica raznih narodnih društev.⁷⁰⁷ S selitvijo v Sežano je leta 1893 postal član sežanskega občinskega odbora, kot kandidat Slovenske narodne stranke za Goriško je bil predlagan v goriški deželni zbor, a je njegovo kandidaturo takrat preprečil glavar zaradi neposedovanja volilne pravice.⁷⁰⁸

Leta 1895 se je preselil v Trst, kjer je odprl samostojno odvetniško pisarno.⁷⁰⁹ Po preselitvi v Trst je

⁷⁰¹ MR, “Otokar Rybář, predstavnik zlate dobe tržaških Slovencev”, *Novi glas*, 17. 6. 2004, št. 22 (izrezek članka v personalni mapi poslanca, pridobljeno v Arhivu SBL, ZRC SAZU).

⁷⁰² Peter Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu* (Trst 2001), str. 13 (dalje kot: P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*).

⁷⁰³ Rudolf Andrejka in Lavoslav Čermelj, Rybář, Otokar, v: Slovenski biografski leksikon (izvorna objava v Primorskem slovenskem biografskem leksikonu), ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi530001/>, 6. 3. 2017 (dalje kot: Andrejka in Čermelj, Rybář).

⁷⁰⁴ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 13–14.

⁷⁰⁵ Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷⁰⁶ Andrej Vrčon, Otokar Rybář, v: *Tvorci slovenske pomorske identitete*, ur. Andrej Rahten (Ljubljana 2010), str. 225 (dalje kot: A. Vrčon, *Otokar Rybář*).

⁷⁰⁷ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 14.

⁷⁰⁸ A. Vrčon, *Otokar Rybář*, str. 225; Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷⁰⁹ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 37.

začel ubirati drugačne poti svojega udejstvovanja. Sprva se je včlanil v Slavljansko čitalnico in politično društvo Edinost.⁷¹⁰ Med leti 1907 in 1910 je bil celo predsednik društva. Včlanil se je tudi v društvo tržaškega Sokola, do odhoda na mirovno konferenco je bil starosta oziroma podstarosta Slovenske sokolske zveze in odbornik društva Obeci Sokolské v Pragi.⁷¹¹ Na parlamentarnih nastopih je ponosno poudarjal svojo sokolsko pripadnost.⁷¹² Leta 1896 je postal odbornik Tržaške hranilnice in posojilnice ter je bil med ustanovitelji Jadranske banke in Splošne hranilnice v Trstu.⁷¹³ Bil je tudi član društva Narodni dom, s pomočjo katerega je bil leta 1904 zgrajen Narodni dom v Trstu.⁷¹⁴

Leta 1900 je bil izvoljen v tržaški mestni svet. V letu 1907 in 1911 je bil izvoljen v dunajski parlament v volilnem okraju, ki je obsegal širše tržaško predmestje. Funkcijo dunajskega poslanca je obdržal do razpada Avstro-Ogrske leta 1918. Kot politik Rybář ni pripadal nobeni politični stranki. Prek Edinosti je izpolnjeval njihov program in cilje pri obrambi Slovenstva. Bil je politično neodvisen, zato je v dunajskem parlamentu izbiral med mnogimi klubi:⁷¹⁵ sprva je stopil v Zvezo južnih Slovanov, leta 1911 je osnoval poseben Narodni klub, prek katerega je želel naslombo na Šusteršičev Hrvaško-slovenski klub, nato je prestopil k Mladočeškemu klubu, leta 1917 pa je postal pripadnik novoosnovanega Jugoslovanskega kluba⁷¹⁶.

V tržaškem mestnem svetu se je zavzemal za uveljavitev slovenskega jezika v javne ustanove in urade. Bil je eden izmed ustanoviteljev Jadranske banke, Splošne hranilnice, stavbne zadruge Naš dom (izgradnja malih stanovanjskih hiš) in Narodne delavske organizacije v Trstu (med leti 1907 in 1914 je bil njen odbornik in nadzornik)⁷¹⁷.⁷¹⁸ Tudi na Krasu in v Istri je osnoval številne hranilnice in posojilnice, stavbne zadruge in delavavska društva.⁷¹⁹ Še veliko bolj uspešen je bil kot državni poslanec, znane so njegove številne interpelacije. Najbolj znana je interpelacija proti zlorabi ljudskega štetja v Trstu leta 1910.⁷²⁰ Znane so tudi interpelacije na področju slovenskega šolstva, s katerimi je dosegel ustanovitev dekliške meščanske šole pri Sv. Jakobu v Trstu, dvorazredne zasebne trgovske šole in ustanovitev nekaterih slovenskih oddelkov na državni obrtni šoli v Trstu.⁷²¹ Kot poslanec je dosegel tudi to, da je ministrstvo nameščalo slovenske učitelje na državne nemške

⁷¹⁰ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 38.

⁷¹¹ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 15.

⁷¹² Prav tam, str. 64.

⁷¹³ Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷¹⁴ A. Vrčon, *Otokar Rybář*, str. 226.

⁷¹⁵ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 38.

⁷¹⁶ Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷¹⁷ Prav tam.

⁷¹⁸ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 38.

⁷¹⁹ Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷²⁰ A. Vrčon, *Otokar Rybář*, str. 227.

⁷²¹ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 38.

V času balkanskih vojn, med leti 1912 in 1913, je kot predsednik tržaškega odbora zbiral prispevke za srbski in črnogorski Rdeči križ. Leta 1914 je bil, kljub visoki starosti, mobiliziran in poslan v strelske jarke. Kot politično sumljivega so ga poslali na izpostavljeno mesto, na soško fronto (Javoršček nad Bovcem), kjer je težko zbolel, a je vseeno moral ostati v vojaški službi. Vojaške uniforme ga je rešil ponoven sklic državnega zbora v maju 1917.⁷²³

Kot član Jugoslovanskega kluba je sodeloval pri sestavi Majniške deklaracije, kjer je kot član redakcijskega odbora dosegel stilizacijo deklaracijskega besedila kot naslombo na narodno načelo in hrvaško pravo.⁷²⁴ Ob koncu vojne je postal predsednik tržaškega Narodnega sveta in član Narodnega veća v Zagrebu, kjer se je zavzemal za čimprejšnje združenje s Srbijo in Črno goro. Narodna vlada SHS v Ljubljani ga je 1. novembra 1918 imenovala za poverjenika za Trst in Primorsko.⁷²⁵ Decembra 1918 je bil poklican v Beograd, kjer je bil kot izvedenec poslan na mirovno konferenco v Pariz, za katero je sestavil obširen memorandum o naših teritorialnih zahtevah na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju.⁷²⁶

Leto 1920 je Trst zaznamovalo z znamenitim fašističnim požigom Narodnega doma, istočasno pa tudi Rybářovo odvetniško pot. Namreč ob požigu Narodnega doma so fašisti razdejali njegovo pisarno in jo požgali. Odvetniška zbornica ga je izbrisala iz seznama, ker je menila, da se je z obiskom mendarodne konference pod okriljem SHS odločil za Jugoslavijo. Sledila je selitev na Bled in v Ljubljano, kjer se je ponovno vpisal v odvetniško zbornico.⁷²⁷ Istega leta se je politično dokončno usmeril in se priključil Narodni socialistični stranki.⁷²⁸ Novembra 1920 je pod okriljem te stranke kandidiral v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS, a je odstopil od kandidature. Leta 1922 se je dal dokončno izbrisati iz odvetniške zbornice ter zapečatil svojo odvetniško pot.⁷²⁹

Marca 1921 se je začela njegova diplomatska kariera, sprejel je diplomatsko službo v Beogradu. Kot predsednik jugoslovanske delegacije je bil prisoten na konferenci nasledstvenih držav v Rimu in naslednje leto vodil pogajanja za izvršitev rapalske pogodbe⁷³⁰, nato je vodil delegacijo v Portorožu, bil je glavni poročevalec Jugoslavije pri pogajanjih z Italijo v St. Margheriti, Nettunu in Benetkah.

⁷²² Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷²³ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 16–17.

⁷²⁴ A. Vrčon, *Otokar Rybář*, str. 229.

⁷²⁵ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 18.

⁷²⁶ Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷²⁷ A. Vrčon, *Otokar Rybář*, str. 232.

⁷²⁸ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 38.

⁷²⁹ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 19.

⁷³⁰ A. Vrčon, *Otokar Rybář*, str. 232–233.

Sicer je bil imenovan za poslanika ministra v Bruslju, pozneje v Tirani, Carigradu in Leningradu, a je ostal v Beogradu, kjer je od leta 1922 pa do svoje smrti vodil oddelek za izvrševanje mednarodnih pogodb⁷³¹. V nadaljevanju zgolj diplomatskih nalog se je od spomladi leta 1923 do 1926 udeleževal številnih konferenc, bil je zaslužen za podpis mnogih pogodb (trgovinskih, pokojninskih, terjatvenih ...).⁷³² Kot diplomat in odličen odvetnik je postal najbolj znan po delovanju pri sestavi in sklepanju konvencij med Kraljevino SHS in Italijo (6. aprila 1922) o pravni in sodni zaščiti državljanov, o izročanju storilcev kaznivih dejanj in o izvrševanju sodb. Določbe, ki jih je dosegel takrat, so v glavnem še danes veljavne. V pravni teoriji so vse tri konvencije znane kot "leges Rybaris".⁷³³

Bil je tudi odličen tekstopisec. Pod psevdonimom Adriaticus je objavil brošuro *Svetozar Borojević: O vojni proti Italiji* (1923), s celim imenom pa polemično razpravo zoper dr. Ivana Žolgerja *Da li je naša kraljevina stara ili nova država?* (1923).⁷³⁴ Evidentiranih je tudi preko 100 njegovih časopisnih člankov.⁷³⁵

Kot diplomat je bil eden redkih Slovencev, ki so se uspeli uveljaviti v diplomaciji Kraljevine SHS, ki je bila takrat večinoma v rokah srbske politike. Bil je častni član Slavjanske čitalnice v Trstu, častni občan občin Sežana, Škrbina na Krasu in Volosko (Opatija), odlikovan z albanskim Skenderbergovim redom, Redom belgijske krone, češko-slovaškim Redom belega leva, črnogorskim Danilovim redom in z Redom italijanske krone.⁷³⁶ Umrli je 12. januarja 1927 v Beogradu.⁷³⁷

⁷³¹ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 20.

⁷³² Prav tam, str. 20–21.

⁷³³ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 38.

⁷³⁴ Andrejka in Čermelj, Rybář.

⁷³⁵ T. Marušič, *Šest znamenitih*, str. 38.

⁷³⁶ P. Rustja, *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu*, str. 21.

⁷³⁷ Andrejka in Čermelj, Rybář.

3. 4. 3 Istra

3. 4. 3. 1 Matko Mandić (* 22. september 1849 – † 13. maj 1915)

Matko Mandić je bilo eno izmed vodilnih imen preporoditeljskega političnega gibanja v Trstu in slovenskem Primorju. Z Matkom Laginjo in Vjekoslavom Spinčićem je tvoril t. i. “triperesno deteljico” oziroma “istrski trolist” voditelj hrvaškega nacionalnega gibanja v 80. letih 19. stoletja do prve svetovne vojne.⁷³⁸ Bil je hrvaški duhovnik, politik in novinar (tudi urednik), ki se je v svojem vsakdanjem udejstvovanju boril za nacionalne pravice istrskih Hrvatov in Slovencev. Čeprav je bil hrvaškega rodu, je v času največjih političnih premikov v deželni in državni parlamentu najbolj zagovarjal neodtujljive jezikovne pravice vsakega naroda, po mnenju dr. Amirja Muzurja, hrvaškega profesorja humanistike in medicine, pa je bila največja vrednota Mandića ta, da je bolj kot kdorkoli prej dojel nesmiselnost klasificiranja Slovencev kot “planinskih Hrvatov”, saj je edina možnost zmage narodnih interesov dosežena z njihovim skupnim nastopom.⁷³⁹

Matko Mandić se je rodil 22. septembra 1849 v Mihotičih v občini Kastav.⁷⁴⁰ Bil je začetnik sedaj že pete generacije Mandićev, ki so bili kasneje nastanjeni v občini Opatija (Volosko).⁷⁴¹ Gimnazijo je obiskoval v Senju in na Reki, kjer je maturiral leta 1869.⁷⁴² V Trstu in Gorici je leta 1874 končal študij teologije, leta 1879 pa še študij naravoslovnih znanosti v Pragi.⁷⁴³ Po končanem študiju je leta 1882 nastopil profesorsko službo v Zagrebu na gornjegradski gimnaziji, a je na pobudo Spinčića in Laginje leta 1883 prevzel uredništvo prvih hrvaških novic oziroma hrvaškega lista *Naša sloga* v Trstu.⁷⁴⁴ Urednik *Naše sloge* je ostal vse do svoje smrti leta 1915, ko so tudi novice nehale izhajati. Mandić je odigral pomembno vlogo na področju hrvaške književnosti, saj je do leta 1900 objavil cel niz literarnih prilog, kar je bilo izrednega pomena, saj je bila *Naša sloga* do tega leta edino glasilo istrskih Hrvatov. Najpogosteje je objavljala poezijo z narodno tematiko, potem refleksivne in

⁷³⁸ Ines Srdoč-Konestra, “Historiografska i književna valorizacija Istarskog trolista”, v: *Fluminensia*, št. 1–2 (1997), str. 149–150 (dalje kot: I. Srdoč-Konestra: Historiografska i književna valorizacija Istarskog lista).

⁷³⁹ Dr. sc. Amir Muzur, “Je li Matko Mandić bio 'velik čovjek'?”, v: *Vaše online novosti iz Liburnije – Opatija, Kastav, Matulji, Lovran i Mošćenička Draga*, ur. Davor Žic (2017–), 11. 4. 2010, dostopno na: <http://www.liburnija.net/jeli-matko-mandic-bio-velik-covjek/>, 11. 2. 2017.

⁷⁴⁰ Avgust Pirjevec, Mandić, Matko, v: Slovenski biografski leksikon, ur. Petra Vide Ogrin (Ljubljana 2013), dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi346552/>, 11. 2. 2017 (dalje kot: Pirjevec, Mandić).

⁷⁴¹ Ljiljana Jerkić, “Život obilježen Auschwitzom, intervju z Olegom Mandićem”, v: *Sušačka revija*, 66/67, Klub Sušačana (2001–2017), dostopno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=66-67&C=15>, 11. 2. 2017.

⁷⁴² Pirjevec, Mandić.

⁷⁴³ Željko Klaić, Đurdica Križman-Zorić, Mandić, Matko, v: Istarska enciklopedija, ur. Miroslav Bertoša, Robert Matijašić (Zagreb 2005), dostopno na: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1639>, 11. 2. 2017 (dalje kot: Klaić, Mandić).

⁷⁴⁴ Klaić, Mandić.

ljubezenske pesmi, pogosto tudi črtice, poskusil pa je objavljati tudi literarno kritiko. Mandić je postal avtor krajšega skeča *Franina i Jurina*, dveh protagonistov, ki sta v krajšem, hudomušnem dvogovoru spregovorila o dani situaciji, pogostokrat tudi o literarnih temah. Ta rubrika je postala zaščitni znak hrvaškega glasila.⁷⁴⁵ Njegove uredniške sposobnosti so se pokazale tudi pri urejanju *Edinosti*, saj je nekaj časa urejal tudi tržaške novice.⁷⁴⁶

V Trstu se je vključil tudi v slovensko politično gibanje, podpiral je nove ustanovitve in delo različnih političnih, kulturnih in gospodarskih organizacij (sodeloval je pri snovanju Tržaške posojilnice in hranilnice). Od leta 1887 pa do leta 1915 je bil predsednik Delavskega podpornega društva, več let je bil predsednik Podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda v Trstu, med leti 1891 in 1905 je bil predsednik političnega društva Edinost. Leta 1907 je ustanovil narodno delavsko organizacijo. Kot predsednik Političnega društva za Hrvate in Slovence v Istri med leti 1908 in 1912 se je boril za nacionalne pravice obeh narodov.⁷⁴⁷ Leta 1900 je Mandić sodeloval tudi pri snovanju društva Narodni dom, ki je dosegel izgradnjo in leta 1904 otvoritev Narodnega doma v Trstu.⁷⁴⁸

Njegova politična pot se je začela leta 1899, ko je bil v istrskem saboru izbran za poslanca okraja Volosko–Podgrad.⁷⁴⁹ Sprva je ta izbor italijanska večina anulirala, avgusta 1890 je bila njegova izvolitev potrjena. Vložil je veliko interpelacij predvsem za hrvaško in slovensko šolstvo, 1889 interpelacijo za ustanovitev hrvaške gimnazije v Istri, za pravice hrvaščine in slovenščine v uradih ter za gospodarske potrebe svojega volilnega okraja.⁷⁵⁰

Od leta 1907 je zastopal četrti istrski volilni okraj (Podgrad) v državnem zboru. Bil je član Zveze južnih Slovanov (1907), 1911 se je ta klub združil z ostalimi tržaško-istrskimi poslanci v Narodni klub, ki je ves čas v parlamentu sodeloval s Hrvaško-slovenskim klubom. Za državnega poslanca je bil izvoljen tudi leta 1911, kjer je bil predsednik odbora za prihranke⁷⁵¹. V tem času so z njegove strani letele številne interpelacije zoper slovenske in hrvaške narodnostne potrebe, proti germanizaciji na Primorskem, za rabo slovenščine in hrvaščine v uradih. Istega leta je zahteval hrvaško izdajo državnega zakonika za Primorje. Leta 1908 je podal predlog za železniško zvezo od Divače do Štanjela, v naslednjem letu pa podal predlog o hrvaških napisih na železniških postajah. Leta 1910 je interpeliral proti zaposlovanju tujih uradnikov ter delavcev in oddajanju javnih del

⁷⁴⁵ I. Srdoč-Konestra: Historiografska i književna valorizacija Istarskog lista, str. 151.

⁷⁴⁶ Pirjevec, Mandić.

⁷⁴⁷ Klaić, Mandić; Pirjevec, Mandić.

⁷⁴⁸ Milan Pahor, "90 let od požiga narodnega doma v Trstu", *Primorski dnevnik*, Dosjeji (2017–), dostopno na: <http://www.primorski.it/dossiers/dosjeji/10/31/130143>, 11. 2. 2017.

⁷⁴⁹ Klaić, Mandić.

⁷⁵⁰ Pirjevec, Mandić.

⁷⁵¹ "Južni slaveni na carevinskom vieću", *Naša sloga*, 19. 10. 1911, št. 42, str. 4.

tujim podjetnikom.⁷⁵² Leta 1913 je vložil, s pomočjo drugih članov Hrvaško-slovenskega kluba, predlog k ustanovitvi strokovne šole za lesarstvo v Klani.⁷⁵³

Po mučni bolezni je Matko Mandić umrl 13. maja 1915 v Trstu⁷⁵⁴, njegov brat Frane Mandić (zdravnik, delal za železnice) je nadaljeval Mandićev rod, v katerem sta se rodila Ante Mandić in Oleg Mandić. Ante Mandić je bil dobro poznan politik, ki je zaradi žene ruskega porekla in izrazite protifašistične usmerjenosti družino pripeljal v taborišče Auschwitz, ki ga je njegov sin, Oleg, preživel in postal profesor.⁷⁵⁵ Slednji je napisal spominsko knjigo v čast svoje družine.

Slika 21: Objava ob smrti Matka Mandića v Naši slogi (vir: personalna mapa poslanca, Arhiv SBL, ZRC SAZU, Ljubljana, samostojno pridobljeno gradivo)

⁷⁵² Pirjevec, Mandić.

⁷⁵³ "Za obrtnu školu u Klani", *Naša sloga*, 16. 1. 1913, št. 3, str. 1.

⁷⁵⁴ "Narodni zastupnik Matko Mandić", *Naša sloga*, 15. 5. 1915, št. 20, str. 1.

⁷⁵⁵ Ljiljana Jerkić, "Život obilježen Auschwitzom, intervju z Olegom Mandićem", v: *Sušačka revija*, 66/67, Klub Sušačana (2001–2017), dostopno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=66-67&C=15>, 11. 2. 2017.

5. Sklep

V dunajskem državnem zboru so dobili narodni predstavniki in z njimi narodne stranke možnost doseganja bolj ali manj pravičnih zahtev in svoboščin, s katerimi bi se lahko izboljšal položaj posameznih narodnostnih skupin v okviru dualistične države. V parlamentu so sicer prevladovali interesi posameznikov ali posamezne skupine, ki načeloma niso znale zaobiti robnikov, ki so si jih same postavljale. Obstajali pa so posamezniki, ki so si naredili nadimka strankarskih prvakov ali odločujočih parlamentarcev, ki so v časovnem ustroju spregledali pravo resnico in se zanjo tudi borili. V magistrski nalogi je obravnavano kar petindvajset prav takšnih posameznikov, ki so v luči časa spredvideli in se na vse možne načine borili za boljši jutri slovenskega ter slovanskega naroda.

Osnovni vir za raziskovanje so bili dokumenti, shranjeni v Arhivu Slovenskega biografskega leksikona, ki se nahaja pod okriljem Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. S pregledom dodatne literature in vseh virov, ki niso več zajeti ali pa sploh niso bili zajeti v leksikonu, sem v magistrski nalogi dokazala, da je Slovenski biografski leksikon nujno potreben prenove oziroma osvežitve osebnostnih gesel. Trije izmed obravnavanih slovenskih narodnih poslancev sploh niso zabeleženi v leksikonu (Franc Demšar, Janez Hladnik, Mihael (Miha) Brenčič), medtem ko je leksikon zajel Matka Mandića, ki je v osnovi hrvaškega porekla, res pa je zastopal slovenski mandat v državnem zboru. Pričakovano je bilo, da bodo bolj znane osebnosti, kot so Janez Evangelist Krek, Anton Korošec, Ivan Šusteršič, Karel Verstovšek, Josip in Lovro Pogačnik, Anton Gregorčič, Fran Jaklič itn. imeli zelo obširna gesla. Res je temu tako, a vendar se še vedno najdejo luknje v virih in še vedno primanjkuje podatkov, ki v geslu niso zajeti. Predvsem iz vidika drugih aspektov posameznikovih delovanj, ker so gesla v večini primerov osvetljena zgolj iz političnega zornega kota. Prav tako je v tem smislu spisanih večina biografij raziskovanih osebnosti, saj je poudarek še vedno na političnem delovanju. Raziskovanje v drugih smereh človekovega delovanja v biografijah se zagotovo še lahko nadaljuje in dopolnjuje.

Nihče od obravnavanih poslancev ni bil v prvi vrsti politik, ampak so jih v politične vode pripeljale druge življenjske smernice. Mnoge je na poslansko mesto pripeljala vključenost ali organiziranost kakšnih novih društev, zvez ali zadrug. Takšni slovenski poslanci so bili, recimo, Janez Evangelist Krek, ki je hkrati ob organizaciji delavskih in kmečkih društev vstopil med poslanske vrste, kjer se je boril za pravice delavskega in kmečkega sloja, Jože Gostinčar, funkcionar mnogih delavskih, strokovnih in gospodarskih organizacij, preko katerih se je povzpел v parlament, Fran Povše, ki mu je njegovo široko znanje o težavah slovenskih kmetovalcev in ustanovitev sadjarskega društva dala

politično vstopnico, Fran Jaklič, ki sta ga dve najpomembnejši ustanovitvi (ustanovitev prve "rajfajznovke" na Kranjskem in ustanovitev Bralnega društva, ki se je kasneje z novo organizacijsko podobo preoblikovalo v Slovensko katoliško izobraževalno društvo) samodejno potisnili v tok tedanje politike, pa Fran Jankovič, sicer zdravnik, a soustanovitelj Slovenske kmečke zveze, preko katere je reorganiziral celoten okraj v Kozjem, s čemer se je povzpел v politične kroge in Anton Gregorčič, ki je na Goriškem na novo raven dvignil gospodarsko, kulturno in socialno življenje, kar mu je omogočilo parlamentarsko mesto v dunajskem državnem zboru.

Če pogledamo grobo analitično v osnovni prerez poklicev, je največ poslancev študiralo pravo (Ivan Šusteršič, Josip Fon, Lovro Pogačnik, Gustav Gregorin, Vladimir Ravnihar, Ivan Benkovič, Otokar Rybář in Josip Pogačnik), a le šest izmed naštetih je imelo opravka s pravnimi posli (Lovra Pogačnika je prevzel pesniški in uredniški poklic, Josip Pogačnik pa študija ni dokončal, ker je kot edini potomec prevzel vodenje stričeve posesti). Na drugem mestu prevladuje študij teologije, ki so ga uspešno prestali Anton Korošec, Ignacij Žitnik, Janez Evangelist Krek, Anton Gregorčič, Matko Mandić in Janez Hladnik, a le dva izmed naštetih sta bila večji del svojega življenja oblečena v talar. To sta bila Ignacij Žitnik in Janez Hladnik. Matko Mandić je po opravljenem študiju teologije v Pragi doštudiral še naravoslovne študije in opravljal profesorski poklic, Anton Korošec je sicer po študiju nekaj časa kaplanoval, a ga je kmalu prevzelo politično delovanje, Anton Gregorčič in Janez Evangelist Krek pa sta po študiju teologije hitro prevzela profesorski poklic v bogoslovju. V primeru slednjih je sledila vpreženost v kulturne, gospodarske in socialne plati človekovega delovanja. Karel Verstovšek, Evgen Jarc, Fran Jaklič in Fran Povše so bili profesorji različnih smeri, Franc Pišek je polovico svojih dni vrtel županski stolček, Jože Gostinčar je bil z opravljenimi obrtno šolo odličen poznavalec delavskih gibanj, Mihael Brenčič, Ivan Roškar, Franc Demšar in Josip Pogačnik so pred prevzemom poslanskih mest uspešno vodili svoja kmečka posestva, Fran Jankovič je bil zdravnik, Ivan Grafenauer pa orglarski mojster.

Preučevanje biografij je v analitičnem delu prepoznalo še to, da je velika večina poslancev pripadala vrstam narodnjakov, predvsem pa je odkrilo zanimivo paleto poklicev, ki so jih obravnavani poslanski obrazi opravljali med zastopanjem narodnih interesov. Skoraj vsi poslanci so uspešno sledili silnicam lastnih interesov, kar jih je pripeljalo do prepleta izobrazb in službovanj. Med poslanci so tako najdeni pisatelji, kritiki, publicisti, uredniki, prevajalci (na primer Fran Jaklič, Lovro Pogačnik, Jože Gostinčar, Evgen Jarc, Ivan Benkovič, Janez Evangelist Krek, Ivan Grafenauer idr.), časnikarji, novinarji, sociologi, predsedniki ali pa samo člani zvez in društev, odvetniki oziroma pravniki, teologi, gospodarstveniki, ekonomisti, jezikoslovci, profesorji, dva župana (Vladimir Ravnihar, Franc Pišek) in ravnatelji (npr. Fran Povše). Brez dvoma lahko

zaključim z mislijo, da se je obravnavanim slovenskim narodnim poslancem spekter znanja in vedenja znatno razširil z mozaikom lastnih zanimanj, sposobnosti in ubranih kariernih poti. Vse to je pripomoglo, da so odločno delovali na razburkanem polju zadnjih sedmih let habsburške monarhije.

6. Viri in literatura

Arhivsko gradivo:

- Personalne mape poslancev pridobljene v Arhivu SBL, ZRC SAZU, v Ljubljani.

Časniški viri:

- Delavska pravica, 1940, Konzorcij Ljubljana (1928–1941).
- Deutsches Volksblatt, 1907, Dunaj (1889–1922).
- Dom in svet, 1899–1904, Katoliško tiskovno društvo (1888–1944).
- Edinost, 1889, Ivan Dolinar, Trst (1876–1928).
- Gorenjec (Kranj), 1911, konzorcij Gorenjca (1900–1941).
- Jutro, 1923–1943, Konzorcij “Jutra” (Ljubljana, 1920–1945).
- Naša sloga, 1911–1915, Trst, Pula (1870–1915).
- Narodni list (Celje), 1911, Narodna založba (1906–1914).
- Reichspost, 1913, Avstrijska krščansko-katoliška stranka (1895–1938).
- Slovenec, 1908–1943, Ljudska tiskarna (Ljubljana, 1873–1945).
- Slovenski gospodar, 1914–1934, Tiskarna sv. Cirila (1867–1941).
- Slovenski narod, 1913–1942, Narodna tiskarna (Ljubljana, 1868–1943).
- Štajerc, 1911–1918, Karl Linhart, Ptuj (1900–1918).
- Zora, 1899–1904, Frančišek Pavletič, Ljubljana (1895–1921).

Monografije:

- Bister, Feliks J. *Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872–1918* (Ljubljana 1992).
- Bobič, Pavlina. *War and Faith: The Catholic Church in Slovenia, 1914–1918* (Leiden 2012).
- Cvirn, Janez. *Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji: Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918)* (Ljubljana 2006).
- Demmerle, Eva. *Habsburžani* (Ljubljana 2013).
- Dolenc, Ervin, Godeša, Bojan. *Izgubljeni spomin na Antona Korošca: iz zapuščine Ivana*

- Ahčina* (Ljubljana 1999).
- Erjavec, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (Ljubljana 1928).
 - Freund, Fritz. *Das österreichische Abgeordnetenhaus, biographisch-statistische Handbuch* (Wien 1911).
 - Gačić Aleksandra in Jenuš, Gregor. *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik* (Velenje 2016).
 - Gašparič, Jure. *Pod kraljevo diktaturo, diktatura kralja Aleksandra in politika Slovenske ljudske stranke v letih 1929–1935* (Ljubljana 2007).
 - Gestrin, Ferdo, Melik, Vasilij. *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918* (Ljubljana 1966).
 - Glavan, Mihael. *Jakličeva knjiga* (Celje 2009).
 - Godeša, Bojan. *Čas odločitev: katoliški tabor in začetek okupacije* (Ljubljana 2011).
 - Grdina, Igor. *Slovenci med tradicijo in perpektivo: politični mozaik 1860–1918* (Ljubljana 2003).
 - Gržan, Karel. *Sto duhovnikov, redovnic in redovnikov na Slovenskem* (Ljubljana 2006).
 - Hernja Masten, Marija. *Prvi med enakimi: funkcija mestnega sodnika in župana skozi stoletja* (Ptuj 2006).
 - Hladnik, Janez Msgr. *Od Triglava do Andov, V službi Cerkve in naroda. Spomini* (Gorica 1978).
 - Knauer, Oswald. *Das österreichische Parlament von 1848–1966. Österreich-Reihe vol. 358–361* (Wien 1969).
 - Kržišnik, Zvone. *Slovenski politiki izza pomladi narodov* (Ljubljana 1994).
 - Lazar, Branka. *Dobropoljska dolina stoji na jezeru, Dobropoljske ljudske pripovedi* (Ljubljana 2010).
 - Lukan, Josef. *Franz Grafenauer (1860–1935)* (Celovec 1981).
 - Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem: 1861–1918* (Ljubljana 1965).
 - Novak, Anka. *Fran Jaklič – Podgoričan (1868–1937)* (Dobropolje 2015).
 - Pleterski, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič, 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma* (Ljubljana 1998).
 - Prunk, Janko. *Slovenski narodni vzpon* (Ljubljana 1992).
 - Prunk, Janko. *Kratka zgodovina Slovenije* (Ljubljana 2008).
 - Prunk, Janko in Toplak, Cirila. *Parlamentarna izkušnja Slovencev, 1848–2004* (Ljubljana 2005).
 - Rahten, Andrej. *Pozabljeni slovenski premier, Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–*

1934) (Celovec 2002).

- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu, Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914* (Celje 2001).
- Rahten, Andrej. *Zavezništva in delitve: razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848–1918* (Ljubljana 2005).
- Rahten, Andrej. *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini: jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana 2002).
- Ravnihar, Vladimir. *Mojega življenja pot – Spomini dr. Vladimira Ravniharja*. Ur. Cvirn, Melik, Nećak (Ljubljana 1997).
- Rustja, Peter. *Otokar Rybář v dunajskem parlamentu* (Trst 2003).
- Samozaložba deželnega zbora kranjskega. *Deželni zbor in deželni odbor kranjski po stanju dne 1. maja 1913* (Ljubljana 1913).
- Slana, Miroslav. *Oživitev dr. Antona Korošca* (Maribor 1991).
- Stres, Peter. *Dr. Anton Gregorčič (1852–1925)* (Gorica 2013).
- Šusteršič, Ivan. *Moj odgovor* (Ljubljana 1922).
- Taylor, A. J. P. *Habsburška monarhija 1809–1918* (Zagreb 1990).
- Trobič, Milan. *Še vedno na prepihu: Pripovedi iz dežele med Logatcem in Črnim Vrhom, Uncem in Rovtami* (Ljubljana 2016).
- Tuma, Henrik. *Iz mojega življenja: spomini, misli in izpovedi* (Ljubljana 1997).
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana 2006).

Članki, objavljeni v publikacijah, znanstvenih revijah, glasilih:

- Baš, Franjo. “Dr. Fran Jankovič”, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 3–4 (Maribor 1934).
- Bister, Felik J. “Hrvaško-slovensko sodelovanje v dunajskem parlamentu na predvečer prve svetovne vojne”, v: *PILAR – Croatian Journal of Social Sciences and Humanities*, št. 7(1)–8(2) (Zagreb 2009).
- Bister, Feliks J. “Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne”, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1–2, 5–8 (Ljubljana 1991).
- Borak, Neven. “Dr. Gustav Gregorin”, v: *Bančni vestnik: revija za denarništvo in bančništvo*, ur. Ivo Graul, letnik 40, št. 1–2 (Ljubljana 1991).
- Bojc, Etbin. “Fran Jaklič – Podgoričan kot pripovednik”, v: *Zbornik občine Grosuplje*, št. 3, (Grosuplje 1971).
- Dolenc, Ervin. “Karel Verstovšek kot poverjenik za uk in bogočastje v Narodni deželni

- vladi v Ljubljani 1918–1920”, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (Maribor 1995).
- Friš, Darko. “SLS in slovensko nacionalno vprašanje med sprejetjem vidovdanske ustave in blejskim protokolom”, v: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda, Barbara Šatej (Maribor 1998).
 - Granda, Stane. “Znani Suhokrajnčani, Ignacij Žitnik”, v: *Žužemski grad: suhokranjski zbornik 2000*, ur. Marjan Legan in Jože Rozman (Žužemberk 2000).
 - Griesser Pečar, Tamara. “Politično življenje v Celovcu 1914–1918, s posebnim poudarkom na delovanju Slovencev”, v: *Studia Historica Slovenica*, št. 2–3 (Maribor 2009).
 - Hladnik, Miran. “Fran Jaklič v slovenski literarni zgodovini”, v: *Fran Jaklič, Peklena svoboda* (Ljubljana 1994).
 - Hvastija, Milena. “100-letnica Prostovoljnega gasilskega društva Trebelno in prevzem novega vozila”, v: *Odsev, glasilo Občine Mokronog–Trebelno*, ur. Stane Peček, leto VII (september 2013).
 - Jakopič, Anton. “Fran Jaklič bo vedno živel med nami”, v: *Fran Jaklič – Podgoričan (1868–1937)*, ur. Anka Novak in Miran Hladnik (Dobrepolje 2015).
 - Juhant, Janez. “Janez Evangelist Krek – krmar naše samozavesti”, v: *Janez Evangelist Krek*, ur. Stanko Janežič in Janez Juhant (Maribor 1998).
 - Kolar, Bogdan. “O Janezu Evangelistu Kreku in njegovem času”, v: *Dr. Janez Evangelist Krek, Ob 90. obletnici smrti*, ur. Aleš Primc (Ljubljana 2007).
 - Križan, Matejka. “Slovenska straža od ustanovitve do začetka prve svetovne vojne”, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1–2 (Maribor 2005).
 - Lukan, Walter. “Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled”, v: *Krekov simpozij v Rimu (september 1991)*, ur. Edo Škulj (Celje 1992).
 - Lukan, Walter. “Politično delovanje Antona Korošca med prvo svetovno vojno – kratek oris”, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1–2 (Ljubljana 1991).
 - Marušič, Tomaž. “Šest znamenitih tržaških odvetnikov in politikov”, v: *Odvetnik, Glasilo Odvetniške zbornice Slovenije*, ur. Marko Ilešič, leto III., št. 5 (Ljubljana 2001).
 - Melik, Vasilij. “Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki”, v: *Zgodovinski časopis*, št. 2 (Ljubljana 1979).
 - Melik, Vasilij. “Volitve v avstrijsko delegacijo Avstro-Ogrske in Slovenci”, v: *Otorepčev zbornik*, ur. Darja Mihelič (Ljubljana 2005).
 - Melik, Vasilij. “Slovensko narodno gibanje v času taborov”, v: *Zgodovinski časopis*, št. 1–2 (Ljubljana 1979).
 - Novak, Bojan. “Zakaj praznujemo občinski praznik 6. decembra?”, v: *Naš kraj, informativno glasilo občine Dobrepolje*, ur. Bojan Novak, letnik XXII., št. 11 (november 2016).
 - Orožen, Martina. “Krekov časnikarski jezik”, v: *Krekov simpozij v Rimu (september 1991)*, ur. Edo Škulj (Celje 1992).

- Prunk, Janko. "Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji", v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1–2 (Ljubljana 1991).
- Rahten, Andrej. "Slovenska ljudska stranka v parlamentarnem življenju Avstro-Ogrske in jugoslovanske monarhije", v: *Historični seminar*, Zbornik predavanj 2001–2003, ur. Kokole, Likar, Weiss (Ljubljana 2003).
- Rahten, Andrej. "Šusteršiči – zgodovina kranjske legitimistične rodbine", v: *Kronika*, št. 2 (Ljubljana 2010).
- Rahten, Andrej. "Slovenska politika v avstrijskem državnem zboru 1870–1918", v: *Analiza razvoja slovenskega parlamentarizma*, ur. Barbara Vogrinec (Ljubljana 2005).
- Rahten, Andrej. "Zadnji slovenski avstrijakant: prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča", v: *Zgodovinski časopis*, št. 2 (Ljubljana 1999).
- Ratej, Mateja. "Anton Korošec, notranji minister leta 1928", v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1 (Ljubljana 2009).
- Ravnihar, Božena. "Spomini na očeta", v: *Vladimir Ravnihar, Mojega življenja pot – Spomini dr. Vladimira Ravniharja*, ur. Cvirn, Melik, Nečak (Ljubljana 1997).
- Rožič, Valentin. "Franc Grafenauer – ob njegovi šestdesetletnici", v: *Dom in svet*, 33, št. 11/12 (Ljubljana 1920).
- Stavbar, Vlasta. "Izjave v podporo majniške deklaracije", v: *Zgodovinski časopis*, št. 2 (Ljubljana 1992).
- Srdoč-Konestra, Ines. "Historiografska i književna valorizacija Istarskog trolista", v: *Fluminensia*, št. 1–2 (Rijeka 1997).
- Steklasa, Mihaela. "Z osrednje prireditve ob občinskem prazniku", v: *Naš kraj, informativno glasilo občine Dobropolje*, ur. Mihaela Steklasa, letnik X, št. 11 (december 2004).
- Stelè, France. "Prof. Evgen Jarc", v: *Kronika slovenskih mest*, letnik 3, št. 3 (Ljubljana 1936).
- Stelè, France. "Umetnostna zgodovina v Ptujju po vojni", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2–4 (Maribor 1933).
- Stiplošek, Miroslav. "Vloga dr. Karla Verstovška pri ustanovitvi slovenske univerze leta 1919", v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (Maribor 1995).
- Stres, Peter. "Ob 150-letnici rojstva politika Jožeta (Josipa) Fona", v: *Koledar za leto 2016* (Gorica 2015).
- Vrčon, Andrej. "Otokar Rybář", v: *Tvorci slovenske pomorske identitete*, ur. Andrej Rahten (Ljubljana 2010).
- Zadavec, Jože. "Krek – pesnik in pripovednik", v: *Krekov simpozij v Rimu (september 1991)*, ur. Edo Škulj (Celje 1992).

- Zečević, Momčilo. “Neki pogledi u Srbiji na političku delatnost dr. Antona Korošca 1918–1940”, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1–2 (Ljubljana 1991).
- Ževart, Milan. “Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919”, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (Maribor 1995).
- Žmuc, Irena. “Mestni muzej za duhovno in narodno prestolnico Ljubljano. Ob 80-letnici ustanovitve Mestnega muzeja Ljubljana 1935–2015”, v: *Kronika*, št. 2 (Ljubljana 2015).

Članki, pridobljeni iz personalnih map v Arhivu SBL, ZRC SAZU:

- B. R. “Dr. Janez Evangelist Krek”, *Družina*, 7. 9. 1997.
- Glavan, Mihael. “Rapsod dobropoljskih in širše suhokrajinskih bajtarjev”, *Delo*, 30. 12. 1987.
- Lukan, Walter. “Janez Evangelist Krek”, *Delo*, 7. 4. 1992.
- MR. “Otokar Rybář, predstavnik zlate dobe tržaških Slovencev”, *Novi glas*, 17. 6. 2004.
- PG. “Spomenik dr. Antonu Gregorčiču”, *Primorske novice*, 25. 6. 1976.
- Rozman, Franc. “Ob 70-letnici J. E. Kreka”, *Dnevnik*, 10. 10. 1987.
- Sajovic, Bogdan. “Nekronani kranjski vojvoda”, *Demokracija*, 7. junij 2007.
- Sajovic, Bogdan. “Oče krščanskega socializma”, *Demokracija*, 11. 10. 2007.
- Sajovic, Bogdan. “Prvi slovenski šolski minister”, *Demokracija*, 47/XIII, 20. 11. 2008.
- Waltritsch, Marko. “Nekoč na Goriškem, Pogreb dr. Antona Gregorčiča”, *Delo*, 9. 3. 1965.
- Posamezni članki iz *Slovenca*, *Slovenskega naroda* in *Jutra*.
-

Internetno gradivo:

- Biteks d.o.o., urednik portala dr. Nejc Zakrajšek (Ljubljana 2017–), dostopno na: <http://kemija.net/slovarcek/671>, 6. 1. 2017.
- Društvo jarina Bohinj, ARSORS: Orgelska umetnost na Slovenskem, ur. Kristina Mikelj in Jurij Dobravec (2012), dostopno na: http://www.arsors.org/arsors_orglarji.htm, 11. 1. 2017.
- Grafenauer, znani nosilci priimka Grafenauer, povzeto po bazi rojstnih imen in priimkov Statističnega urada Republike Slovenije, dostopno na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Grafenauer>, 18. 1. 2017.
- Alojzija Grafenauer, žena poslanca Franca Grafenauerja na mrtvaškem odru (1942–1943), slikovno gradivo z opombami, Digitalna knjižnica Slovenije, NUK (Ljubljana 2017), dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-G0NTKQCQ7/?euapi=1&query=>

- %27keywords%3dGrafenauer%2c+Franc%27&pageSize=25, 18. 1. 2017.
- Boštjan Grafenauer, Stanislav Grafenauer Genealogy, Geni (2017), dostopno na: <https://www.geni.com/people/Stanislaw-Grafenauer/6000000007021065187>, 18. 1. 2017.
 - Terezija Hladnik, Doneski zgodovine Petkovca iz Ruparske hiše, Občina Petkovec, Društvo Petkovec (2008–2010), dostopno na: <http://www.petkovec.com/Besedila/KRONIKA-tekst.htm#Doneski>, 20. 2. 2017.
 - Fran Jaklič – Podgoričan: povzetek vsebine stalne etnološke razstave v sodelovanju Muzeja Ribnica in Občine Dobropolje, ur. Anka Novak, Javna služba Dobropolje (2012–), dostopno na: http://www.muzej-ribnica.si/pdf/fran_jaklic-podgorican.pdf, 2.
 - Pavle Jakopič, Na današnji dan, 6. marec 2017, RTV Slovenija, Prvi program Radia Slovenija, ur. Aleksander Golja (Ljubljana 2002–2017), dostopno na: <https://radioprvi.rtvlo.si/2017/03/na-danasnji-dan-650/>, 6. 3. 2017.
 - Evgen Jarc, Kulturne naloge naših mest, Iz predavanja na kongresu Zveze mest Kraljevine Jugoslavije v Beogradu leta 1930, v: Kronika, dostopno na: www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-VJS0A68J/5f77fc50-0e52.../PDF, 43–47.
 - Kamniško–komendski biografski leksikon, Knjižnice Franceta Balantiča Kamnik (Kamnik 2013–), dostopno na: <http://www.leksikon.si/Oseba/OsebaId/117>, 11. 1. 2017.
 - Drago Kralj, Ziljska brda, trd(n)a zibelka vrlih rojakov, v: Gore–ljudje, ur. Franci Savenc (1998–), dostopno na: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/48284/>, 11. 1. 2017.
 - Milena Kokol, Jurovska pot, zloženka, Osnovna šola J. Hudalesa Jurovski dol ob pomoči Občine Sv. Jurij v Slovenskih goricah (Jurovski dol 2011), dostopno na: http://www.osjd.si/material/zlozenka_jurovska_pot_web.pdf, 23. 2. 2017.
 - Ljiljana Jerkić, Život obilježen Auschwitzom, intervju z Olegom Mandićem, v: Sušačka revija, 66/67, Klub Sušačana (2001–2017), dostopno na: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=66-67&C=15>, 11. 2. 2017.
 - Željko Klaić in Đurđica Križman-Zorić, Mandić, Matko, v: Istarska enciklopedija, ur. Miroslav Bertoša, Robert Matijašić (Zagreb 2005), dostopno na: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1639>, 11. 2. 2017.
 - Franci Koncilija, Poslanec v Državnem in Deželnem zboru, v: Časnik, 2. 1. 2012, ur. Aleš Maver (Ljubljana 2017–), dostopno na: <http://www.casnik.si/index.php/2012/01/02/poslanec-v-drzavnem-in-dezelnem-zboru/#>, 23. 2. 2017.
 - M. K., Rodbinsko praznovanje na Petkovcu, v: Družina, 17. 5. 2013, dostopno na: <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/62-20-IzNasihZupnij-24>, 20. 2. 2017.
 - M. Paul Lewis, Gary F. Simons and Charles D. Fennig (eds.). 2016. Ethnologue: Languages

- of the World, Nineteenth edition. Dallas, Texas: SIL International, dostopno na: <http://www.ethnologue.com/language/rue>, 6. 1. 2017.
- Dr. sc. Amir Muzur, Je li Matko Mandić bio “velik čovjek”?, v: Vaše online novosti iz Liburnije – Opatija, Kastav, Matulji, Lovran i Mošćenička Draga, ur. Davor Žic (2017–), 11. 4. 2010, dostopno na: <http://www.liburnija.net/je-li-matko-mandic-bio-velik-čovjek/>, 11. 2. 2017.
 - (Ne)znane osebnosti iz porečja Pake, pomoč pri pisanju biografij v Šaleški biografski leksikon, Knjižnica Velenje v sodelovanju z Muzejem Velenje (Velenje 2013, 2017–), dostopno na: http://www.knjiznica-velenje.si/filelib/2010-knjiznica/domoznanstvo/neznane_osebnosti_iz_poreja_pake/karel_verstovsek/karel_verstovsek.pdf, 9. 3. 2017.
 - “Orgle spet pojejo” – oseba v žarišču: Andrej Feinig, v: Nedelja, Katoliška cerkev Koroška (13. 12. 2012), dostopno na: http://www.kath-kirche-kaernten.at/dioezese/newsdetail/C2646/orgle_spet_pojejo#, 11. 1. 2017.
 - Orgelsammlung Gabriel Isenberg, ur. Gabriel Isenberg (Damme 1998–2005), dostopno na: <https://www.orgelsammlung.de/orgelsammlung/038/> in <https://www.orgelsammlung.de/orgelsammlung/194/>, 11. 1. 2017.
 - Podatkovna zbirka ARS, dostopno na: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=26798>, 23. 12. 2017.
 - Podatkovna zbirka ARS, dostopno na: <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=22940>, 18. 1. 2017.
 - Milan Pahor, 90 let od požiga narodnega doma v Trstu, v: Primorski dnevnik, Dosjeji (2017–), dostopno na: <http://www.primorski.it/dossiers/dosjeji/10/31/130143>, 11. 2. 2017.
 - Polona Rudolf, Zgodovina društva PGD Črni Vrh, PGD Črni Vrh (2009–), dostopno na: http://www.pgd-crnivrh.net/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=7, 20. 2. 2017.
 - Rodovnik ruparske rodbine, Hladnik, Janez, Društvo Petkovec (2008–2010), dostopno na: http://peter.petkovec.com/Rodovnik/family.php?id=F7&main_person=&family_expanded=1&xx=, 20. 2. 2017.
 - Slovensko planinsko društvo Celovec, Zloženska ob 110-letnici SPD Celovec (2010), Pregled zgodovine slovenskega planinstva na Koroškem, dostopno na: <http://www.planinci.at/zgodovina/zgodovina.htm>, 18. 1. 2017.
 - Ivan Šušteršič, Ribniški rojak v dunajskem parlamentu, 21. marec 2013, pogovor z dr. Andrejem Rahtenom in dr. Feliksom J. Bistrom ob predstavitvi knjige Nekronani vojvoda kranjski, dostopno na: <http://www.ribnica24.eu/ribnica/ivan-sustersic-ribniski-rojak-v->

dunajskem-parlamentu/, 6. 1. 2017.

- Jurij Vižintin, Doprnsni kip in monografija – poklon dr. Karlu verstovšku (1871–1923) – znamenitemu Velenjčanu in zaslužnemu slovenskemu politiku ob 145. obletnici rojstva, Ustanova Velenjska knjižna fundacija (2016–), dostopno na: <http://uvkf.si/sl/doprnsni-kip-in-monografija-poklon-dr-karlu-verstovsku-1871-1923-znamenitemu-velenjcanu-in-zasluznemu-slovenskemu-politiku-ob-145-obletnici-r>, 9. 3. 2017.
- Cvetka Žumer, Spomini na očeta, Revija Zaveza, Društvo Nova Slovenska zaveza (2016), dostopno na: <http://nszaveza.github.io/articles/78-spomini-na-oceta/>, 18. 1. 2017.

Biografski leksikoni in slovarji:

- Slovenski biografski leksikon. Elektronska izdaja.
- Šaleški biografski leksikon. Elektronska izdaja.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska izdaja.